

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ КҮЛОБ БА НОМИ
АБУАБДУЛЛОҶИ РҮДАКӢ**

УДК: 930 + 930. 27 (043)

Бо ҳуқуқи дастнавис

ББК: 63 (2-Точ)

Ш – 78

ШОДИЗОДА САОДАТ ИСЛОМХОН

**ҲАЁТИ ИҶТИМОӢ-ИҚТИСОДИӢ ВА ФАРҲАНГИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҲОИ
СОҲИБИСТИҚЛОЛӢ (1991-2021)
(ДАР МИСОЛИ МИНТАҚАИ КҮЛОБИ ВИЛОЯТИ
ХАТЛОН)**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади
илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 6.1.-Таърих ва
бостоншиносӣ 6.1.1.- (Таърихи ватанӣ)

ДУШАНБЕ – 2026

Диссертатсия дар кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Муродзода Аҳмадхон Амроҳон** – доктори илмҳои таърих, дотсент, директори Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АМИТ.

Муқарризони расмӣ: **Абдурашитов Фозил Маматович** - доктори илмҳои таърих, мудирӣ шуъбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АМИТ;

Наҷмудинзода Толибшо Ашур - номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи таърихи умумӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ.

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.

Ҳимояи диссертатсия санаи 14 майи соли 2026, соати 13-00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионӣ 6Д.КOA-093 барои ҳимояи диссертатсияҳо ҷиҳати дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих ва доктори илмҳои таърих, ки дар назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) амал мекунад, баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферати он дар Китобхонаи марказии илмӣ ба номи Индира Гандии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) ва сомонаи расмӣ Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (www.institute-history.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «___» _____ соли 2026 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
доктори фалсафа (PhD),
доктор аз рӯйи ихтисоси таърих

Мирзоев Ш.Ҷ.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Истиклолият барои миллати тоҷик дастоварди бузурги таърихӣ ба шумор рафта, ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҳама минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба кулӣ тағйир дод. Дар ибтидои ин шоҳроҳи нав, ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсии кишвар бо бухрони шадидаи сиёсӣ ва минбаъд ба ҷанги шаҳрвандӣ пайваст. Ин фоҷиаи таърихӣ боис ба душвориҳои иҷтимоии аҳоли, пастравии иқтисодиёт ва фарҳанги миллии ҷомеа мегардад. Минтақаҳои алоҳидаи кишвар бо таъсири нугувори ин падида зарарҳои ҷиддӣ дида, аз тариқи мустақилият ҳама масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангиро ҳаллу фасл менамуданд. Яке аз ҳамин гуна ғушаҳои кишвар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон маҳсуб меёбад.

Ҷумҳурии ҷавон ва тозаистиклоли моро зарурат пеш омад, ки аз роҳи душвор тадбирҳои амалӣ - роҳи ба ҳам омадани миллат, таъмини сулҳ, ризоият ва дар заминаи он ҷустуҷӯи роҳи беҳтар намудани вазъияти иҷтимоӣ сиёсӣ ва иқтисодӣ фарҳангиро дар ҳама минтақаҳои кишвар роҳандозӣ намояд.

Дастоварди истиклолият ба ҷиҳати моҳият ҳамчун неъмат арзишманд барои интихоби роҳи нави таърихӣ – бунёди соҳти демократӣ ва бедории худшиносии миллии ҷомеаи тоҷик боис гардид ва дар ин замина барои рушд ва инкишофи минбаъдаи иқтисодиёт ва фарҳанги милли дар Тоҷикистон мусоидат намуд. Бо дарназардошти ин, барои азбарнамоии баҳогузори амиқ ва асоснокии илмӣ раванди тағйирпазирии ҳаёти халқи тоҷик таҳқиқи ҳамаҷонибаи ин давраи таърихӣ аҳаммияти бештарро касб менамояд.

Барои дарки нисбатан васеи илмӣ равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ дар шароити соҳибистиклолӣ, зарурати омӯзиши ҳамаҷонибаи ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минтақа ва вилоятҳои кишвар ба миён омад.

Дар шароити муосир, ки дар Тоҷикистон давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ бунёд ва устувор мегардад, дар назди аҳли илм ва намояндагони дигар касбу кори кишвар, аз ҷумла намояндагони минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон вазифаҳои нав бо мақсади устуворӣ, ташаккул ва инкишофи раванди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҳаёти фарҳангӣ дар ҷомеа воғузур мегардад.

Мубрамии масъалаи мазкур боз дар он зоҳир мегардад, ки имкони муайян намудани сабабҳои пастравии ҳаёти иҷтимоӣ –

иктисодии ҷумҳурӣ ва хусусиятҳои алоқаманд ба минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар охири асри XX – ибтидои асри XXI ба вучуд меояд. Вобаста ба ин метавон ишора кард, ки омӯзиши масъалаҳои ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон, равшанӣ андохтан ба таърихи он, дастовардҳо, мушкилот, таҳлили роҳҳои бартараф кардани онҳо ва дар маҷмуъ нишон додани саҳми минтақа дар раванди созандагии Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз расидан ба истиқлолият аҳаммияти назариявӣ ва илмӣ-амалиро доро мебошад.

Мубрамии таҳқиқи мавзуи «Ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар солҳои соҳибистиклолӣ (1991–2021)» аз нақши хоси ин минтақа дар равандҳои таърихии даврони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд. Минтақаи Кӯлоб ҳамчун яке аз минтақаҳои сернуфуз ва аз ҷиҳати сиёсӣ иҷтимоӣ ҷаҳол, дар солҳои гузариш аз иқтисоди нақшавӣ ба иқтисоди бозорӣ ва дар шароити бӯҳрони сиёсӣ ва иҷтимоии солҳои 1990-ум мавқеи муҳим ишғол намуд.

Тибқи маълумоти омӯрӣ шумораи аҳолии шаҳри Кӯлоб аз 129,6 ҳазор нафар дар соли 1989 ба 149,0 ҳазор нафар дар соли 2000, аз 181,3 ҳазор нафари соли 2010 ба 216,8 ҳазор нафар дар соли 2020 баробар гардид. Дар ин давра (беш аз 78 фоиз нисбат ба соли 1989) дар шароити мушкилоти иҷтимоӣ-иқтисодии давраи аввали истиқлол афзоиши демографӣ ба назар мерасад, ки омӯзиши таъсири он ба ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ аҳаммияти махсус дорад.

Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ (1992–1997) минтақаи Кӯлоб ба яке аз марказҳои муҳимми воқеаҳои сиёсӣ табдил ёфт. Дар ҳамин давра ҷаҳолияти сохторҳои давлатӣ заиф гардида, қисми зиёди аҳоли ба муҳоҷирати маҷбурӣ рӯ овард. Ҳамзамон, ворид гардидани Эмомалӣ Раҳмон ба арсаи сиёсати давлатӣ дар соли 1992 ва оғози раванди барқарорсозии ҳокимияти конститутсионӣ, махсусан барои минтақаи Кӯлоб, аҳаммияти ҳалқунанда дошт ва заминаи суботи минбаъдаи сиёсӣ ва иҷтимоиро фароҳам овард.

Дар соҳаи иҷтимоӣ-иқтисодӣ минтақаи Кӯлоб асосан хусусияти аграрӣ дорад. Тибқи маълумоти омӯрӣ минтақаи Кӯлоб дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии вилояти Хатлон саҳми назаррас дорад. Масалан, дар соли 2017 ҳаҷми истеҳсоли ғалладона дар минтақаи Кӯлоб 430,4 ҳазор тонна буда, 27,7 фоиз-

и маҷмӯи ғаллаи вилоятро ташкил меод, дар ҳоле ки дар соли 2021 ин нишондиҳанда ба 440,2 ҳазор тонна расида, саҳми он ҳамоно дар сатҳи 27–28 фоиз боқӣ монд. Дар истеҳсоли пахта низ нақши минтақа муҳим мебошад: ҳаҷми пахта дар соли 2017 56,5 ҳазор тонна (14,6 фоиз) ва дар соли 2021 61,9 ҳазор тонна (15,9 фоиз)-и истеҳсоли умумии вилоятро ташкил дод.

Дар баробари ин, рушди баҳши соҳибкорӣ ва иқтисоди бозорӣ дар минтақаи Кӯлоб тадриҷан густариш ёфт. Тибқи маълумоти оморӣ, то аввали соли 2021 дар шаҳри Кӯлоб 705 субъекти ҳуқуқӣ ва 4 934 соҳибкори инфиродӣ ба қайд гирифта шуда буданд. Дар ноҳияҳои минтақа низ фаъолияти иқтисодӣ густариш ёфтааст: дар ноҳияи Восеъ беш аз 5 800, дар ноҳияи Фархор зиёда аз 6 300, дар ноҳияи Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ беш аз 5 500 ва дар ноҳияи Ховалинг зиёда аз 2 600 соҳибкори инфиродӣ фаъолият менамоянд. Ин рақамҳо нишон медиҳанд, ки минтақаи Кӯлоб дар давраи соҳибистиклолӣ ба шароити иқтисоди бозорӣ мутобиқ шудааст.

Тағйироти иҷтимоӣ-фарҳангӣ низ бо равандҳои демографӣ ва иқтисодӣ зич алоқаманд мебошанд. Афзоиши аҳоли, густариши шаҳракҳо ва деҳот, инчунин эҳтиёҷоти рӯзафзуни иҷтимоӣ боис гардиданд, ки дар солҳои 2000–2021 дар минтақаи Кӯлоб даҳҳо муассисаи нави таҳсилоти умумӣ, тандурустӣ ва фарҳангӣ бунёд гардида, сатҳи фарогирии аҳоли ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ тадриҷан беҳтар шавад.

Бо вучуди аҳамияти бузурги минтақаи Кӯлоб дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар, таҳқиқоти илмӣ фарогир, ки равандҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангии онро дар солҳои 1991–2021 бо таърих ба маълумоти оморӣ ва таҳлили минтақавӣ ҳамаҷониба баррасӣ намояд, то ҳол ба андозаи кофӣ анҷом наёфтааст. Аз ин рӯ, зарурати омӯзиши амиқ таҷрибаи таърихӣ рушди минтақаи Кӯлоб бо истифода аз рақамҳои дақиқи оморӣ ва таҳлили илмӣ мубрамияти мавзӯи мазкурро пурра асоснок менамояд.

Дарачаи омӯзиши мавзӯ. Бояд қайд кард, ки интиҳоби мавзӯ ба он робитаи амиқ дорад, ки дар таърихнигории ватанӣ то ба имрӯз таҳқиқоти махсус ба ин унвон ба анҷом нарасидааст. Мусаллам аст, ки баъзе аз масъалаҳои нисбатан муҳими алоқаманд ба ҳаёти иҷтимоӣ- иқтисодӣ ва фарҳангӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ ва вилоятҳо, аз ҷумла вилояти Хатлон на танҳо дар таҳқиқот ва асарҳои илмӣ таърихнигорон, балки дар асарҳои

сиёсатшиносон, ҷомеашиносон, иқтисодчиён ва рӯзноманигорон низ ба таври ғайримустақим рӯйи қор омадаанд. Бо дарназардошти ин, омӯзиш ва таҳқиқи мавзӯ дар марҳилаи соҳибистиклолӣ - солҳои 1991-2021 барои пурраю комил гардонидани донишҳои таърихӣ ва дарки васеи масоили ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии ин мантақаи кишвар имконият фароҳам меоварад.

Масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар давраи истиқлолият аз ҷониби муҳаққиқони соҳаи таърих ба пуррагӣ нақши илмӣ хешро пайдо накардаанд. Мусаллам аст, ки дар ин радиф маълумоти дарбаргирифтаи адабиёти таърихӣ марҳилаи соҳибистиклолии кишвар дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон таҳлили нисбатан васеъ ва мукаммали объективиро талаб менамояд. Вобаста ба ин, асарҳо ва суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни сафарҳои кориашон дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон ҷойгоҳи асосиро ишғол менамоянд [1; 4; 6; 10; 11; 12; 13; 14].

Аз ин суҳанрониҳои расмӣ ва мулоқоти Президенти мамлакат, ки онҳо заминаи манбаъҳои таҳқиқотро пурра мекунанд, амалан ҳамаи мушкilotи ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минтақа дар солҳои истиқлолият таҳлил ва инъикос ёфта, дурнамои рушди минтақа низ муайян мегардад.

Бояд илова кард, ки ҳарчанд ин маводи пурарзиш ба ноҳияҳои алоҳидаи минтақаи Кӯлоб ва вилояти Хатлон мансуб ҳам бошанд, новобаста аз он, масъалаҳои мавриди таваҷҷуҳи онҳо хислати на танҳо минтақавӣ, балки ҷумҳуриявиро доро мебошанд, зеро дар онҳо суҳан дар бораи ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ меравад. Мавқеи нисбатан муҳимро дар шумори сарчашмаҳои таҳқиқот асарҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ташкил медиҳад, ки на танҳо дорои маводҳои арзишманд доир ба марҳилаҳои алоҳидаи таърихи давраи соҳибистиклолӣ мебошанд, ки арзиши баланди илмиро соҳибанд [2; 3; 5; 8; 9].

Бо мақсади ҳамаҷониба мавриди назар ва таҳқиқ қарор додани мавзӯ мо адабиёти илмиро ба панҷ гурӯҳ тақсим намудаем.

Ба гурӯҳи якум асарҳои илмӣ ба давраи соҳибистиклолӣ бахшидашудаи муаррихони ватанӣ И. Усмонов [49; 50; 51], Н.Б.

Ҳотамов [53], Ф.М. Абдурашитов [20], Р.Н. Каримова [35], Х.Х. Солиев [46], А. Рауфӣ [42], М.Х. Абдуллоев, Х.С. Аъзамов, Ҳ.Ҳ. Аллоева [17; 18; 21], Г. Абдурахмонова [19] ва дигаронро мо ворид намудаем. Ин асарҳо аз ҷониби олимони соҳа бевосита дар замони соҳибистиклолӣ интишор гардидаанд ва дар онҳо аз мавқеи илмӣ бахши таърих ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии халқӣ тоҷик дар марҳалаи нави соҳибистиклолӣ мавриди назар ва таҳлил қарор гирифтааст. Олими тоҷик И. Усмонов дар асари «Таърихи сиёсии Тоҷикистони соҳибистиклолӣ» масъалаҳои ҳаёти сиёсии Тоҷикистонро дар марҳалаи соҳибистиклолӣ баррасӣ намуда, нақш ва ҷойгоҳи таърихи давраи навинро барои миллати тоҷик муҳим шуморида, онро ҳамчун «марҳалаи нави давлатсозии миллӣ» арзёбӣ намудааст. Муҳаққиқ Н.Б. Ҳотамов дар асари ҳеш «Социально-экономические преобразования Республики Таджикистан в период суверенитета (1991-2006)» мушкилоти давраи аввали соҳибистиклолиро дар ҳаёти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ намуда, душворихои раванди татбиқи ислоҳоти ҳаёти иқтисодӣ, сабабҳо ва омилҳои ақибмонии кишварамонро дар марҳалаи аввали соҳибистиклолӣ бо омилҳои объективӣ алоқаманд намуда ва минбаъд рушд ва инкишофи саноат ва бахши аграриро ба татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ дар кишвар мансуб донистааст, ки дар марҳалаҳои алоҳидаи таърихӣ анҷом гирифтаанд [53, с. 89-91].

Ҳамзамон, бобҳои охири асари «История таджикского народа. Новейшая история (1941-2010). Т. VI / под ред. Р. Масова. - Душанбе, 2011», бевосита ба масъалаҳои таърихи навтарини вилояти Хатлон алоқаманд буда, дар он ҷанбаҳои алоқаманд ба вазъи сиёсӣ, ҳаёти иқтисодӣ ва фарҳангии ибтидоӣ давраи соҳибистиклолӣ баҳогузори гардидааст [32, с. 579-667]. Асарҳои илмӣ муаррихон – М.Х. Абдуллоев, Х.С. Азамов, Ҳ.Ҳ. Аллоева бевосита ба масъалаи нақш ва мақоми соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва роҳандозии ислоҳоти соҳа дар замони истиқлолият бахшида шудаанд. Муҳтавои назар ва андешаи донишмандон собит менамояд, ки дар замони истиқлолият соҳаи маорифи халқ дар Тоҷикистон қомилан дигаргун гардид ва ҳамаҷониба рушд ва инкишоф ёфт [17, с. 33; 18, с. 24].

Ба гурӯҳи дуҷум маҷмуи асарҳои нашргардида ба соҳаҳои саноат ва хоҷагии қишлоқи вилояти Хатлон ва минтақаи Кӯлоб

бахшида шударо ворид намудаем. Аксари онҳо асарҳо ва мақолаҳои илмие мебошанд, ки ба бахши илмҳои иқтисодӣ мансуб буда, дар онҳо масъалаҳои мавриди назари таҳқиқ, таҳлил ва баррасӣ гардидаанд. Дар ин радиф метавон асарҳо ва мақолаҳои илмӣ Н.Б. Комилов, Э.Н. Шералиев, Ҷ.Ҷ. Тағоев [36], А.А. Бобоев [61], К.М. Гулов [62], А.А. Сатторов [63], П.В. Шеглов, Х. Бобоев [64] ва дигаронро номбар намуд, ки ба ҷиҳати мазмун ва мухтаво ваъи умумии ҳаёти иқтисодии вилояти Хатлон ва минтақаи Кӯлобро таҷассум менамоянд. Аз ҷумла, дар монографияи илмӣ олимони бахши иқтисодӣ – Н.Б. Комилов, Э.Н. Шералиев, Ҷ.Ҷ. Тағоев масъалаҳои алоқаманд ба истифода самараноки заминҳои соҳаи кишоварзӣ ва ҳалли мушкилоти соҳаи аграрии шаҳр ва минтақаи Кӯлоб, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд [87, с. 101]. Мавзуи мақолаи илмӣ олимони П.В. Шеглов ва Х. Бобоев ба ҷиҳати моҳият ҷанбаҳои рушди соҳаи омӯзиши ҷирмҳои осмониро дар бар мегирад, ки ҳанӯз дар замони шуравӣ асосҳои бунёди он дар озмоишгоҳҳои астрономии ноҳияи Данғара ҷараён мегирифт [64, с. 256-263]. Дар таҳқиқоти А.А. Бобоев масъалаҳои алоқаманд ба соҳаи пахтапарварии вилояти Хатлон баҳогузори гардидааст.

Ба гурӯҳи сеюм асару рисолаҳои дохил мешаванд, ки бевосита ба таърих, ҳаёти иқтисодӣ ва фарҳангӣ, масоили маориф, илм, тандурустӣ ва ҳунару сайёҳии шаҳр ва ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб алоқаманд мебошанд. Ба мисли асарҳои Р.Б. Баротов [25], Ҷ.Қ. Баротов [26; 27], Ғ. Ғоибов [28], Д. Шарифов, И. Маҳмадов [54; 55; 56; 57], Р. Асозода, Ҷ. Асозода [23; 24], Ю. Яъқубов, Д. Довудов, А. Зардиев [60], И. Раҳматзода [43], А. Сафарзода [44], М. Азизӣ [22], М. Мансуров [38], Ф. Шафиев [58], А.С. Мункӣ [40] ва дигарон дохил мешаванд.

Дар ин радиф метавон ишора кард, ки асари муаллифон: Ю. Яъқубов, Д. Довудов, А. Зардиев дар арафаи таҷлили ҷашни 2700-солагии шаҳри бостонии Кӯлоб иншо гардида, бевосита ба раванди бунёдкорӣ созандагии замони соҳибистиклолӣ бахшида шудааст [60]. Асарҳои муҳаққиқон: Д. Шарифов [54; 55; 56; 57], М. Азизов [22] воқеаҳои таърихи замони қадим, давраи шуравӣ ва замони соҳибистиклолии минтақаи Кӯлобро таҷассум менамоянд. Дар ин радиф метавон асари Ғ. Ғоибов “Таърихи Хатлон аз оғоз то имрӯз. (Таърихи сиёсӣ ва ҷуғрофияи таърихӣ)”-ро махсус ишора намуд, ки қисмати охири он бевосита ба таърихи давраи соҳибистиклолии вилояти Хатлон бахшида

шудааст. Вазъияти иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҳаводиси таърихӣ вилояти Кӯлоб дар марҳалаи солҳои 90-уми асри XX ва ибтидои асри XXI дар ин асар возеҳу равшан инъикос ёфтааст [28]. Асарҳои муҳаққиқони дигар ба масъалаҳои ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ, рушди маориф ва ҳаёти таърихӣ фарҳангии минтақаи Кӯлоб бахшида шудаанд.

Ба гурӯҳи чорум метавон маҷмуи рисолаҳои илмӣ Х.Н. Аламов [66], Р.Н. Каримова [67], И.М. Маҳмадов [69], Ш.Ҷ. Шарифов [71], Ф.Х. Қурбанов [68], Г.С. Абдусаматов [65], Б.Д. Тағоев [70] ва дигаронро ворид намуд, ки ба ҷиҳати моҳият ба самтҳои таърих, рушди иқтисодиёт, хоҷагиҳои деҳқонӣ, вазъи соҳаи маориф, тандурустӣ ва фарҳанги вилояти Хатлон ва минтақаи Кӯлоб алоқаманд мебошанд. Аз ҷумла, муҳаққиқ Х.Н. Аламов дар таҳқиқоти ҳеш бо унвони «Социально-экономическая и культурная жизнь Хатлонской области в период независимости Республики Таджикистан (1991-2015 гг.)» масъалаи ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии вилояти Хатлонро дар марҳалаи соҳибистиклолӣ мавриди омӯзиш қарор додааст. Таҳқиқоти илмӣ А. Бобоев, Ф.Х. Қурбанова ва Б.С. Музаффаров мавқеъ ва нақши бахши сармоягузорӣ дар соҳаи хоҷагии кишлоқ ва иқтисодиёти вилояти Хатлон ва таҳқиқоти муҳаққиқ И.М. Маҳмадов бахши соҳаи тандурустии минтақаи Кӯлобро дар замони шуравӣ ва рисолаи Ш.Ҷ. Шарифов бахши фарҳанги минтақаи Кӯлобро дар замони соҳибистиклолӣ фарогир мебошанд.

Ба гурӯҳи панҷум адабиёти ёддоштиро мо ворид намудаем, ки дар онҳо ҳолат, вазъи ҷамъиятӣ-сиёсӣ, воқеаҳои давраи ҷанги шаҳрвандӣ, роҳи расидан ба сулҳ ва масъалаҳои алоҳидаи ҳаёти иқтисодӣ ва фарҳангии кишварамон дар давраи соҳибистиклолӣ мавриди назари муаллифон қарор гирифтааст. Метавон дар ин радиф асарҳои ёддошти муаллифон: Ғ. Ҳайдаров, М. Иномов [51], А. Достиев [30; 31], Ҳ. Насриддинов [41], К. Абдулов [15; 16], Н. Дӯстов [29], А. Соҳибназаров [47], Б. Каримов [33; 34] ва дигаронро номбар намуд. Аз ҷумла, мазмун ва мундариҷаи асарҳои ёддошти муаллифон: Ғ. Ҳайдаров, М. Иномов, Ҳ. Насриддинов, А. Достиев ва К. Абдулов бевосита ба ҳаводиси ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва воқеаҳои давраи ҷанги шаҳрвандӣ алоқаманд мебошанд. Вале дар қисме аз асарҳои ёддошти дигар тасвири ҳодисоти сиёсии кишвар аз нигоҳи илмӣ дур буда, воқеаҳои ҳаёти

ичтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоб тасвири васеъ пайдо накардааст.

Чанбаҳои алоҳидаи мавзуи мавриди назари мо дар нашрияҳои ҷашнӣ ба ифтихори солгарди ноҳияҳои вилояти Хатлон, аз ҷумла минтақаи Кӯлоб ва энциклопедияҳо таҷассум ёфтаанд [37; 38; 39; 40; 45; 52; 59].

Муҳимияти интиҳоб ва мавриди омӯзиш қарор гирифтани мавзуи мазкур ба ин асос вобастагии амиқ дорад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи Нақшаи дурномаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ “Омӯзиши таърихи ватанӣ дар замони соҳибистиклолӣ” барои солҳои 2021-2025 иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ аз омӯзиши ҳамаҷониба ва инъикоси мушкилоти ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар даврони Истиклол (1991-2021) иборат мебошад. Бо дарназардошти мақсади зикршуда дар диссертатсия вазифаҳои зерин гузошта мешаванд:

- таҳқиқ ва омӯзиши оғози дигаргуниҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ дар минтақаи Кӯлоб дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI;
- омӯзиш ва таҳқиқи тадбирҳои муҳими сиёсии марҳалаи аввали замони истиқлолият ва ба арсаи сиёсат ворид гардидани Эмомалӣ Раҳмон рӯйдодҳои бузурги таърихӣ-сиёсӣ;
- ошкор намудани заминаҳо ва сабабҳои бухрони иҷтимоиву иқтисодии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар солҳои аввали Истиқлолият;
- таҳқиқ ва муайян намудани омилҳои пастравии саноати минтақа, раванди барқарорсозӣ ва дигаргунсозихо дар шароити нави иқтисоди бозорӣ;
- омӯзиш ва таҳқиқи чараҳои рушди соҳаи кишоварзии минтақа дар давраи Истиқлолият;
- таҳқиқ ва омӯзиши тағйирот ва комёбиҳои соҳаи маорифи минтақа дар замони истиқлолият;
- омӯзиш ва таҳқиқи масъалаи дараҷаи хизмати тиббии аҳоли ва инкишофи соҳаи тандурустӣ дар минтақа;

- таҳқиқи вазъи муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ ва рушди соҳаи фарҳанги минтақаи Кӯлоб дар шароити соҳибистиклолӣ.

Объекти таҳқиқот таърихи навтарини минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон ба ҳисоб меравад.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот - ҳаёти иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар солҳои истиқлолият (1991-2021) иборат мебошад, ки дар муқоиса ба дигар минтақаҳои ҷумҳури дорои хусусиятҳои худ аст.

Марҳила, мақон ва давраҳои таҳқиқот. Таҳқиқоти мазкур аз марҳилаҳои зерин иборат аст:

-**марҳилаи якум** (2015-2022): дар ин марҳила мавзӯи таҳқиқот интиҳоб гардида, мувофиқ ба он адабиёт ва сарчашмаҳои зарурӣ ҷамъоварӣ карда шуданд. Сипас, дар асоси маводҳои мавҷуда нақшаи таҳқиқот ва методологияи он муайян карда шудааст;

-**марҳилаи дуюм** (2021-2022): бо мақсади дар шакли аввал таҳия ва омода намудани рисолаи илмӣ ҷамъоварӣ ва омӯзиши сарчашмаҳо идома ёфта, натиҷаҳои ибтидоии бадастомада дар шакли маъруза ва мақолаҳои алоҳида барои нашр омода гардиданд;

-**марҳилаи сеюм** (2023-2025): таҳқиқот ба пуррагӣ ба расмият дароварда шуда, натиҷаҳои ниҳои он дар шакли мақолаҳои илмӣ ҷоп карда шуданд ва дар конференсияҳо бо маърузаҳо пешниҳод гардиданд. Таҳқиқоти анҷомёфта барои баррасӣ ва таҳлили минбаъда пешниҳод карда шуд.

Доираи ҷуғрофии таҳқиқотро шаҳри Кӯлоб ва ноҳияҳои Муъминобод, Шамсиддини Шохин, Ховалинг, Восеъ, Данғара, Фархор, Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, Темурмалик ва Балҷувони минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон ташкил медиҳад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро шумораи зиёди асарҳо ва суҳанронҳои Пешвои миллат, ки зимни воҳӯриҳо бо намоёндагони соҳаҳои гуногуни минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар замони соҳибистиклолӣ доир намудааст, инчунин асарҳо ва маҷмуи мақолаҳои илмӣ муаррихони маъруфи ватанӣ, ки бевосита ба таҳқиқи таърихи муосири Тоҷикистон ва махсус ба минтақаи Кӯлоб бахшида шудаанд, ташкил медиҳанд. Дар ин радиф, таваҷҷуҳи бештар ба назари илмӣ олимони соҳаи таърих, ки ҷанбаҳои таҳқиқотии онҳо бештар ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаро фаро мегиранд ва инчунин

муҳаққиқони дигар соҳаҳо, ба мисли бахши иқтисодӣ низ равона гардидааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Ҳангоми оmodасозии диссертатсия усулҳои гуногуни таҳқиқи маводи бойгонӣ, маводи ВАО ва асарҳои таърихӣ, пеш аз ҳама, омӯзиши асосу далелҳо, муқоисакунӣ, таҳлили таърихӣ-муқоисавӣ, тавсия, таҳлили системавӣ, ҳулосабарорӣ, назари интиқодӣ истифода шудаанд. Асосҳои методологии таҳқиқот принципи материализми диалектикий ва объективияти илмӣ ҳамчун шартҳои асосии таърихи муосир гардидаанд. Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ усулҳои умумии илмӣ ва махсуси илми таърих истифода шуданд. Дар таҳқиқот усулҳои диалектикий, таърихӣ, мантикий, системавӣ, функционалӣ, иҷтимоӣ, меъёрию мантиқии таҳлили илмӣ, истифода шудаанд.

Азбаски диссертатсия чанбаи таърихӣ дошта, ба таърихи ҳаёти иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият бахшида шудааст, дар он усулҳои таърихӣ, аз ҷумла таърихӣ-мантикий ва таҳлили иҷтимоӣ-таърихӣ, хронологӣ ба таври васеъ истифода шудаанд. Онҳо имкон доданд, ки хусусиятҳо, тамоюл, қонуниятҳои рушди иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон муайян карда шаванд.

Пойгоҳи сарчашмаиносии таҳқиқоти диссертатсиониро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст:

А) Маводи бойгонӣ.

Б) Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва стратегияву барномаҳои давлатӣ.

В) Матбуоти даврӣ.

Г) Сарчашмаҳои интернетӣ.

А). Пойгоҳи сарчашмавии таҳқиқотро ҳуҷжатҳои мақомоти давлатӣ ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботи солонаи соҳаҳои асосӣ, ки аз бойгонии ҷумҳуриявӣ ва вилояти Хатлон гирифта шудаанд, ташкил медиҳад. Дар раванди таҳқиқот маводи Бойгонии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БДҶТ), Бойгонии давлатии вилояти Хатлон дар шаҳри Бохтар, Бойгонии идораи кишоварзии вилоят, соҳаҳои амалкунандаи иқтисодӣ, фарҳанг ва маорифи вилояти Хатлон васеъ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Аз бойгонҳои мазкур сарчашмаҳои дасти аввал, хосатан ҳисоботу ҳулоса, қарору

фармонҳо, лоиҳа ва дигар маводҳо истифода шуданд, ки қисми бештараш бори аввал ба гардиши илмӣ ворид гардидаанд.

Б). Мусаллам аст, ки баъди эълони истиқлолияти сиёсӣ дар ҳаёти иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар дигаргунсозӣҳои кулӣ ба вучуд омада, Тоҷикистон роҳи нави тараққиёт бунёди ҷомеаи демократиро пеш гирифт. Дар ин замина вобаста ба раванди рушд, инкишоф ва тағйирпазирии ҷомеа дар замони соҳибистиклолӣ, зарурати қабул, тақмил ва ба расмиятдарории меъёрҳои ҳуқуқии ҳама соҳаҳо, аз ҷумла, соҳаи саноат, кишоварзӣ, маориф, илм, тандурустӣ ва фарҳанг пеши назар меояд. Ҳамин аст, ки дар марҳалаи нави соҳибистиклолӣ боз садҳо кодексу қонунҳо ва дигар санаду фармонҳои нав қабул мегардад, ки қисмате аз он ба мавзӯи мавриди таҳқиқ марбут буда, дар рисола мавриди истифода қарор гирифтаанд. Ба ин қатор, пеш аз ҳама, Конститутсия, кодексҳо, қонунҳо, фармонҳо, дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва як қатор стратегияҳо ва барномаҳои рушд ба мисли: “Стратегияи миллии рушди Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”, “Барномаи миёнамуҳлати рушд барои солҳои 2016-2020”, барномаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодии шаҳр ва ноҳияҳои минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон ва ғайраро метавон ворид намуд.

В). Гурӯҳи дигари сарчашмаҳоро матбуоти даврӣ ташкил медиҳад, ки дар он раванди дигаргунӣҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангии шаҳру ноҳияҳои минтақа инъикос шудааст. Дар рафти таҳқиқот рӯзнома ва маҷаллаҳои “Ҷумҳурият”, «Народная газета» “Адабиёт ва санъат” “Тоҷикистон” “Садои мардум”, “Ҷавонони Тоҷикистон”, “Энергетика ва саноат” истифода гардидаанд. Зимни таҳқиқот дар баробари маҷаллаву рӯзномаҳои ҷумҳуриявӣ, рӯзномаҳои маҳаллӣ, ба монанди «Хатлон», «Навиди Кӯлоб», «Кулябская правда», «Садои Кӯлоб», «Анвори дониш», “Мубориз”, “Насими Терай”, “Субҳи меҳнат” ва «Гулистон» мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Г). Дар таълифи диссертатсия маводҳо аз сомонаҳои интернетии дохиливу хориҷӣ, аз ҷумла сомонаҳои вазорату идораҳои давлатӣ: Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сомонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври васеъ истифода шудаанд.

Дар рафти таҳқиқот маҷмуаҳои оморӣ, аз ҷумла маҷмуаҳои Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: 1) “Минтақаҳои Тоҷикистон”; 2) “Тоҷикистон дар рақамҳо”; 3) “Тоҷикистон ва минтақаҳо”; 4) “Маҷмуаи оморӣ. Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон, солҳои 2017, 2021 ва ғайра низ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот дар он аст, ки бори аввал дар таърихнигории ватанӣ вазъи иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар солҳои Истиклолияти давлатӣ, бо ҷалби доираи васеи адабиёту сарчашмаҳои муътамад мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар ин радиф ба рӯйдодҳо ва далелҳои марбут ба таърихи ҳаёти иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар солҳои истиқлолият (1991-2021) баҳои воқеӣ дода мешавад.

Ҳамин тавр, масъалаҳои зерин ба сифати навгонии илмӣ дар диссертатсия муайян карда мешаванд:

- масоили оғози дигаргуниҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ дар минтақаи Кӯлоб дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI мавриди таҳқиқ қарор гирифт;

- тадбирҳои муҳимми сиёсии марҳалаи аввали замони истиқлолият ва ба арсаи сиёсат ворид гардидани Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун рӯйдодҳои бузурги таърихӣ-сиёсӣ нишон дода шуд;

- заминаҳо ва сабабҳои бухрони иҷтимоиву иқтисодии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар солҳои аввали истиқлолият муайян ва муқаррар гардид;

- омилҳои пастравии саноати минтақа, раванди барқарорсозӣ ва дигаргунсозӣ дар шароити нави иқтисодии бозорӣ таҳқиқ ва муайян гардид;

- ҷараёни рушди соҳаи кишоварзӣ ва тағйироти ҳаёти аграрию деҳқонии минтақа дар давраи истиқлолият муайян гардид;

- тағйирот ва комёбиҳои соҳаи маорифи минтақа дар замони истиқлолият ошкор ва муайян гардид;

- масъалаи дараҷаи хизмати тиббии аҳоли ва инкишофи соҳаи тандурустӣ дар минтақа мавриди таҳқиқ қарор гирифт;

- вазъи муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ ва рушди соҳаи фарҳангии минтақаи Кӯлоб дар шароити нави соҳибистиклолӣ муайян карда шуд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- Ба даст овардани истиқлолияти сиёсӣ дар ибтидои солҳои 90-уми асри XX воқеаи дорои аҳаммиати бузурги таърихӣ барои миллати тоҷик маҳсуб меёбад, ки дар заминаи он имконияти воқеӣ барои рушд ва инкишофи ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ дар тамоми минтақаҳои кишвар, аз ҷумла минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон пайдо мегардад. Новобаста аз он, боло рафтани авҷи бухрони сиёсӣ ва дар заминаи он сар задани ҷанги шаҳрвандӣ дар рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ, ки бевосита бо таъсир ва амали муҳолифини сиёсӣ, махсус ифротгароёни исломӣ (наҳзатиҳо) дар қисмати ҷануби Тоҷикистон ба вучуд омад, вазъияти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва шароитҳои иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлонро боз ҳам вазнин ва душвор гардонид. Дар он рӯзҳои пурошӯб баргузор гардидани Иҷтисоии XVI-уми Шурои Олӣ дар шаҳри бостонии Хучанд ва ба ҳайси Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб гардидани Эмомалӣ Раҳмон рӯйдоди бузурги таърихӣ-сиёсӣ маҳсуб меёбад, ки дар заминаи он давлати конституционӣ барқарор гардида, дар дили шаҳрвандони кишвар шуълаи умеду боварӣ ба ояндаро барафрӯхт. Дар Тоҷикистон, аз ҷумла дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон имконияти васеъ барои рушди ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба вучуд омад.

- Вазъи иқтисодии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар марҳалаи аввали давраи соҳибистиклолӣ бар асари нодида гирифтани сиёсати бюрократии замони шуравӣ, ки ба масъалаи рушд ва инкишофи иқтисодиёти ин минтақа аҳаммиати зарурӣ зоҳир намегардид ва инчунин таъсири ногувори ҷанги шаҳрвандӣ, оқибатҳои харобиовари он, канда гардидани ҳама муносибатҳои байниҷаҳонии корхонаҳои истеҳсолӣ баъди пош хурдани Иттиҳоди шуравӣ, мушкилоти норасоии ашёи хом, қувваи барқ, мутахассисони касбӣ, бетаҷрибагии менеҷменти идоракунӣ дар шароити нави иқтисоди бозорӣ ва ғайра омилҳо аз минтақаҳои дигари Тоҷикистон ақиб мемонд. Новобаста аз ин мушкилот, Ҳукумати Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали давраи соҳибистиклолӣ ба мақсади татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ ва мутобиқ сохтани иқтисодиёти кишвар ба шароити иқтисоди бозорӣ, мисли дигар ҷумҳуриҳои пасошуравӣ асосҳои меъёрӣ-ҳуқуқии масъалаи ғайридавлатӣ ва хусусигардонии корхонаҳои саноатии мамлакатро бунёд намуда, аз роҳи роҳандозии ислоҳоти соҳа ба дигаргунсозии иқтисодӣ оғоз менамояд.

Ҳамин боис мегардад, ки баъди анчоми ҷанги шаҳрвандӣ имконияти воқеӣ барои боз доштани сатҳи пастравии саноат, барқарорсозӣ ва рушди ҷамаҷонибаи минбаъдаи соҳаҳои гуногуни саноат ва соҳибкорӣ ба вучуд меояд.

- Масъалаи аграрӣ (кишоварзӣ) ба ҷиҳати моҳият ҳамеша дар қатори вазифаҳои муҳимми иҷтимоӣ-иқтисодии инкишофи давлат ва ҷомеа ҷойгоҳи хосаро ишғол намуда, манбаи асосии истеҳсоли маҳсулоти озуқа ва ашёи хоми саноатӣ ба шумор рафта, воситаи бозғатимоди таъмини истиқлолияти озуқаворӣ кишвар ва беҳдошти вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии аҳолии кишвар маҳсуб меёбад. Вазъи кишоварзӣ минтақа ба мисли ҳолати саноат дар ибтидои марҳалаи соҳибистиклолӣ дар ҳолати нугувор ва вазнин қарор дошт. Новобаста аз мушкilotи ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва иқтисодии кишвар, роҳандозии дигаргунсозиҳои иқтисодӣ бозори бахши аграрии солҳои 90-уми асри XX дар Тоҷикистон барои шикасти хоҷагидорӣ нақшавии замони шуравӣ таъсири амиқ расонида, барои бунёд ва бароҳмонии усули босамари инкишофи хоҷагии кишлоқ дар марҳалаи гузариш мусоидат намуд. Дар ин радиф амалӣ гардидани иқдомҳои ҷиддӣ ва зарурии Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон таъсиси «Заминҳои Президентӣ» ва тақсими 75 ҳазор гектар замин ба мардум аз ҷумлаи тадбирҳои муҳимме ба шумор мерафт, ки аҳолиро дар он шароити мушкilot аз хатари гуруснагӣ раҳой бахшид. Бо роҳи аз худ намудани заминҳои нав, истифодаи технологияи муосир ва афзун намудани ҳосилнокии маҳсулот, соҳаи мазкур дар минтақа рушд менамояд;

- Воқеаҳои бухони сиёсӣ дар кишвар, вазъияти душвори иҷтимоӣ-иқтисодии давлат ва ниҳоят оғози ҷанги шаҳрвандӣ аз минтақаи ҷануби Тоҷикистон дар марҳалаи аввали соҳибистиклолӣ, бевосита таъсири нугувори худро ба ҳаёти иҷтимоӣ - фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон расонид. Новобаста аз ин мушкilot, Ҳукумати Тоҷикистон ва Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон бо дарки амиқи масъала аз ибтидои марҳалаи гузариш барои ҳалли масъалаҳои муҳимми соҳаҳои маорифи халқ, тандурустӣ ва фарҳанг тадбирҳои муҳим роҳандозӣ менамояд. Аз ҷумла, соҳаи маорифро ба сифати яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат қарор дода, барои рушд ва инкишофи он ҷамаҷониба мусоидат намуд. Ҷиҳати ҳифзи сиҳати аҳоли, солимии ҷомеа, баланд бардоштани хидматрасонии санитарии аҳоли, рушд ва

инкишофи соҳаи тандурустӣ ва ҳамзамон баҳри раvнаки соҳаи фарҳанг, барқароркунӣ ва бароҳмони фаъолияти муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ дар мисоли китобхонаҳо, осорхонаҳо, театру хонаҳои маданият дар минтақа, тадбирҳои ҷиддӣ андешида мешавад.

Аҳаммияти назариявӣ таҳқиқот. Назару андеша, ғояи илмӣ ва хулосаю натиҷагириҳои дар кори таҳқиқот пешниҳодгардида, метавонад барои пурраю аниқ гардонидан ва такмил додани донишҳои илмии таърихи халқи тоҷик роҷеъ ба ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон мусоидат намояд. Бо истифода аз таҳлилҳои илмӣ-назариявӣ ва татбиқи методологии алоқаманд ба соҳа, ҷузъиёти ҳосаи таърихи минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар замони соҳибистиклолӣ муайян мегардад.

Баррасии таҳқиқот метавонад барои омода намудани матни лексия дар соҳаи илмҳои таърих, дар таҳияи воситаҳои таълимӣ-методӣ ва китобҳои дарсӣ мавриди истифода қарор гиранд. Онҳо, инчунин метавонанд дар ҷараёни таълими курсҳои дахлдор ва курсҳои махсус аз фанни таърих дар муассисаҳои олии таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода гарданд. Таҳлили анҷомгирифтаро метавон як навъ намунаи таҳқиқоти соҳавӣ роҷеъ ба масъалаҳои таърих дар замони соҳибистиклолӣ арзёбӣ намуд.

Аҳаммияти амалии диссертатсия аз он иборат аст, ки маводи дар он мавҷудбуда минбаъд дар навиштани асарҳои махсуси бунёди оид ба таърих ва таърихнигории таърихи халқи тоҷик истифода шуда метавонад. Тавсияҳои илмии дар рисола мавҷудбударо мақомоти давлатӣ барои таҳияи барномаҳои нав барои рушди минбаъдаи соҳаҳои ҷудогонаи хоҷагии халқи минтақа метавонанд истифода баранд. Муқаррароти асосии диссертатсия дар таҳияи курси лексияҳо ва хондани курсҳои махсус оид ба таърихи халқи тоҷик барои донишҷӯёни мактабҳои олии метавонад хизмат кунад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо дар он ифода меёбад, ки баррасии илмӣ ва хулосаҳои муаллиф роҷеъ ба масъалаи ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар заминаи таҳлили адабиёти илмӣ ва бо асосҳои таърихнигорӣ таҳия гардида, барои ғанӣ гардидани маводи илмии соҳаи илмҳои таърих мусоидат менамояд. Инчунин, муаллиф дар заминаи таҳлилҳои илмӣ-назариявӣ, мутобиқ бо

натичагириҳо, хулосагириҳои амалии донишҳои илми соҳа бо мақсади баррасии ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии халқи тоҷик дар замони соҳибистиклолӣ тавсияҳои амалии худро манзур намудааст.

Мутобикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур ба бандҳои 1, 2, 6 шиносномаи ихтисоси 6.1.1 – Таърихи ватанӣ мутобикат менамояд.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар он аст, ки ӯ дар асоси шумораи зиёди маводҳои бойгонӣ, матбуоти даврӣ ва адабиёти нашргардида доир ба ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоб дар солҳои истиқлолият, таҳқиқоти маҷмуиро анҷом додааст. Натиҷаи таҳқиқоти мазкур, аз ҷумла хулосаҳои илмӣ, навгониҳои илмӣ, муқаррароти ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва тавсияҳои ҷанбаи амалидошта бевосита аз ҷониби муаллиф таҳия, баррасӣ ва собит карда шудаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ (суратҷаласаи №4, аз 19 ноябри соли 2025) муҳокима гардида, барои ҳимоя тавсия дода шудааст. Ҷанбаҳои алоҳидаи таҳқиқот дар конференсияҳои илмӣ-назариявии ҷумҳуриявии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ // “Масъалаҳои ташаккули ҷаҳонбинии нави иттилоотӣ дар фалсафа ва илми муосир”. (23-24 ноябри соли 2023), Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалии Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар ш. Кӯлоб (ТМИК) // “Ҳамгироии илм, инноватсия ва истехсолот заминаи асосии татбиқи технологияи дуалии таҳсилот”. (25-26 октябри соли 2023), Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалии Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар ш. Кӯлоб (ТМИК) // «Равишҳои муосир ба азхудкунии муштараки технологияҳо ва имкониятҳои фазои кайҳонӣ дар таъмини рушди технологӣ, инноватсионӣ ва рақамикунонии истехсолот дар хошияи амалишавии ҳадафҳои стратегии давлат» бахшида ба 20 солаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, риёзӣ ва дақиқ барои солҳои 2020-2040 (22-23 декабри соли 2023), Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалии Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар ш. Кӯлоб (ТМИК) // «Захираҳои гидроэнергетикии Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат, рушд ва имкониятҳои истифодабарии

самараноки он» бахшида ба Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор» солҳои 2018-2028 ва Рӯзи энергетикҳо (20-21 декабри соли 2024), Конференсияи илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ // «Фарҳанги сулхофарии Пешвои миллат заминаи эҳёи ваҳдати миллӣ ва бақои Истиқлоли давлатӣ» (Бахшида ба 28 - солагии ҷашни Ваҳдати миллӣ ва 80 - солагии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ). (13 июни соли 2025), Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ Донишгоҳи давлатии Данғара дар мавзӯи “Педагогикаи шахсиятсозӣ ва нақши омӯзгор дар рушди устувори ҷомеа” (Бахшида мешавад ба 35–умин Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва “Рӯзи омӯзгорон” (21 октябри соли 2025) дар шакли маъруза ироа гардидаанд. Илова бар ин, натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расонида шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 14 номгӯи таълифоти илмӣ муаллиф, аз ҷумла 7-тои он дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расида, диссертант бо 7 маъруза дар конференсияҳои илмӣ-назариявӣ сатҳи байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ баромад намудааст. Инчунин, муаллиф борҳо дар семинарҳои илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти хурро маъруза намудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 196 саҳифаи матни компютерӣ таълиф гардида, аз муқаддима, се боб, ҳафт зербоб, хулоса, тавсияҳо ва феҳристи манбаъҳо ва адабиёти истифодашуда (бо 245 номгӯй) иборат аст.

МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи диссертатсионӣ асоснок гардида, дараҷаи коркарди он муайян шудааст, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, услуб ва усули коркарди мавзӯ мушаххас гардида, аҳаммияти назариявӣ ва амалии кор таъкид мешавад, манбаъҳо ва навгонии илмӣ таҳқиқот, инчунин муқаррароти асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда муайян мегардад.

Боби якуми диссертатсия – “**Ҳаёти ҷамъиятӣ – сиёсии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар марҳалаи аввали замони соҳибистиклолӣ**» аз ду зербоб иборат аст. Дар зербоби аввал «**Огози дигаргуниҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ дар минтақаи Кӯлоб дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI**» мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор гирифт. Муайян мегардад, ки минтақаи Кӯлоб яке аз қисматҳои вилояти Хатлон маҳсуб ёфта, дар гузашта бо номи вилояти Кӯлоб маълуму машҳур буд. Ибтидои соли 1920 ба сифати яке аз субъектҳои Ҷумҳурии Халқии Шуравии Бухоро (ҶХШБ) таъсис ёфта, минбаъд бо сабабҳои номаълум бо таъсир ва нуфузи дастгоҳи бюрократии замони шуравӣ борҳо ташкил ва барҳам дода шудааст. Моҳи декабри соли 1992 ин қаламрави маъмурии ҷумҳурӣ аз нав таҳти вилояти навтаъсиси Хатлон муттаҳид мегардад, ки то ба имрӯз идома мегирад. Дар давраи соҳибистиклолӣ ба ин минтақа 10 шаҳр ва ноҳияҳои Хатлон - Кӯлоб, Муъминобод, Шамсиддини Шохин, Ховалинг, Восеъ, Данғара, Фархор, Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, Темурмалик ва Балҷувон дохил мешаванд.

9 сентябри соли 1991 Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқлолияти комили давлатӣ ба даст овард ва ҳамчун давлати мустақил дар қатори дигар ҷумҳуриҳои пасошуравӣ роҳи бунёди давлати демократиро пеш гирифт. Ин воқеаи дорой аҳамияти бузурги таърихӣ буда, дар заминаи он имконияти воқеӣ барои рушд ва инкишофи ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ дар тамоми минтақаҳои кишвар, аз ҷумла минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон пайдо мегардад.

Муҳаққиқ воқеоти таърихӣ-сиёсии ибтидои марҳалаи истиқлолиятро баррасӣ намуда, ишора менамояд, ки аз рӯзи ба истиқлолият соҳиб гардидани сарзамини бостонии мо ханӯз сечор моҳ нагузашта, ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсии кишвар бо бухрони шадиди сиёсӣ рӯ ба рӯ гардида, ниҳоят ба ҷанги шаҳрвандӣ кашида мешавад. Ҷанге, ки ба ҳаёти халқи куҳанбунёду давлати ҷавони мо хисороти зиёди молию ҷонӣ расонида, ҳама арзишҳои сиёсӣ милли ва фарҳангӣ идеологии моро зери хатар гузошт. Хавфи бузурге ба яқпорчагии кишвар таҳдид мекард. Аз ҷониби ҳомиёни наҳзатӣ дар муҳосираи иқтисодӣ қарор додани минтақаи Кӯлоб боиси боз ҳам вазнин гардидани вазъи иҷтимоӣ-иқтисодӣ, авҷи гуруснагӣ, хуручи бемориҳои сироятӣ, ҳалоқи шаҳрвандон ва дигар мушкилот гардид, ки дар натиҷа бо мақсади хифзи тартибот ва барқарор намудани давлати

конститутсионӣ аз ҷониби родмардони минтақа моҳи майи соли 1992 дар ш. Кӯлоб Ҷабҳаи миллӣ (Фронти халқӣ)-и Тоҷикистон ҳамчун ташкилоти ҳарбӣ-сиёсӣ ташкил карда шуд. Минбаъд ташкил ёфтани ин Ҷабҳа аз ҷониби дигар минтақаҳои кишвар ҳамовозӣ пайдо кард ва дар маҷмӯъ барои пойдории давлати қонунӣ–конститутсионӣ дар ибтидои давраи соҳибистиклолии Тоҷикистон мусоидат намуд.

Дар зербоби 2-юми боби якум «**Тадбирҳои муҳимми сиёсии марҳалаи аввали замони истиқлолият ва ба арсаи сиёсат ворид гардидани Эмомалӣ Раҳмон - рӯйдодҳои бузурги таърихӣ-сиёсӣ**» баррасӣ гардида, дар он муҳаққиқ аз рӯзҳои фоҷиабори давраи оғози ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ва махсусан минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон ёдовар мегардад, ки дар ҳолати ниҳоят ногувор қарор дошт. Фазаи сиёсии шаҳр ва минтақаи Кӯлоб бар асоси мавҷудияти мушкилоти номбаргардида, хеле ноором буд. Мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар минтақа на дар ҳама ноҳияҳо фаъолияти хуб доштанд. Дар шаҳру деҳоти минтақа бекорӣ ва ҷинояткорӣ меафзуд. Тартиботи ҷамъиятӣ риоя намегардид. Гуруснагӣ ва бемориҳои сироятӣ ба сари аҳоли таҳдид мекард. Рӯзҳои аз ҳама мудҳиш маҳз дар ҳамин минтақа ҳукмфармо буд. Танҳо дар ноҳияи Фарҳор аз сабаби нарасидани маводи хӯрокворӣ ва ба сифати маводи истеъмолӣ истифода бурдани ҳар гуна растаниҳои бегона 7 ҳазор нафар аҳоли ба бемории гелиотроп гирифта шуда, қисме аз онҳо ҳалок гардиданд. Президент ва Ҳукумати Тоҷикистон қариб ҳама қудратҳои сиёсии худро аз даст дода буданд. Маҳз дар он рӯзҳои пуршӯб баргузор гардидани Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри бостонии Хучанд ба сифати рӯйдоди бузурги таърихӣ-сиёсӣ имконият фароҳам оварад, ки дар Тоҷикистон давлати конститутсионӣ ҳифз гардад.

Зарурияти таърихӣ шахсиятҳои таърихро ба майдон оварад. Эмомалӣ Раҳмон - раиси Комитроияи вилояти Кӯлоб ҳамчун зодаи Тоҷикистон аз минтақаи Кӯлоб дар рӯзҳои душвори давраи ҷанги шаҳрвандӣ 16 ноябри соли 1992 дар Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олӣ ба ҳайси Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб гардид. Ин симои барҷаста тавонист кишвари моро аз вартаи ҷанг ва хунрезӣ наҷот бахшад ва дар дили шаҳрвандони тоҷик шуълаи умеду боварӣ ба ояндаро барафрӯзад. Дар Тоҷикистон, аз ҷумла дар минтақаи

Кӯлоби вилояти Хатлон имконияти васеъ барои рушди ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба вучуд омад.

Боби дуюми диссертатсия – **“Минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар шароити гузариш ба иқтисоди бозорӣ (солҳои 1991-2021)”** аз ду зербоб таркиб ёфтааст.

Дар зербоби якуми боби 2-юм -**“Пастравиҳои саноати минтақа, раванди барқарорсозӣ ва дигаргунсозӣ дар шароити нави иқтисоди бозорӣ»** муҳаққиқ нишон медиҳад, ки вазъи иқтисодии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар марҳалаи аввали давраи соҳибистиклолӣ бар асари ноҳақирифтани сиёсати бюрократии замони шуравӣ, ки ба масъалаи рушд ва инкишофи иқтисодиёти ин минтақа аҳамияти зарурӣ зоҳир намегардид, инчунин таъсири нгувори ҷанги шаҳравандӣ, оқибатҳои харобиовари он, қанда гардидани ҳама муносибатҳои байниҷаҳонии корхонаҳои истеҳсолӣ баъди пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ, мушкилоти норасоии ашёи хом, қувваи барқ, мутахассисони касбӣ, бетаҷрибагии менеҷменти идоракунии дар шароити нави иқтисоди бозорӣ ва дигар омилҳо аз минтақаҳои дигари Тоҷикистон ақиб мемонд. Новобаста аз он, Ҳукумати Тоҷикистон, аз рӯзҳои аввали давраи соҳибистиклолӣ ба мақсади татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ ва мутобиқ сохтани иқтисодиёти кишвар ба шароити иқтисоди бозорӣ, мисли дигар ҷумҳуриҳои пасошуравӣ асосҳои меъёрӣ-ҳуқуқии масъалаи ғайридавлатӣ ва хусусиятҳои корхонаҳои саноатии мамлакатро бунёд намуда, ба дигаргунсозӣ иқтисодӣ оғоз менамояд.

Муҳаққиқ дар ин зербоб масъалаи пастравиҳои саноати минтақа, раванди барқарорсозӣ ва дигаргунсозӣ онро дар замони соҳибистиклолӣ мавриди омӯзиш қарор дода, масъаларо дар ин зербоб ба се марҳала ҷудо менамояд. Марҳалаи аввал – давраи ақибмонӣ ва таназзули соҳаи саноат, солҳои 1991-1997, марҳалаи дуум – давраи нигоҳдошти ақибмонӣ ва амалӣ намудани ислоҳоти нахустини соҳаи саноат, солҳои 1997-2010, марҳалаи сеюм – давраи ташаккул ва рушди соҳаи саноат, аз соли 2011 то соли 2021.

Вазъи саноати минтақаи Кӯлоб дар ибтидои марҳалаи соҳибистиклолӣ вобаста бо таъсир ва гирифториҳои воқеаҳои давраи ҷанги шаҳравандӣ ба бӯҳрони шадиди иқтисодӣ рӯ ба рӯ гардид, ки он сабабҳои объективии худро дошт. Танҳо баъди анҷоми ҷанги шаҳравандӣ бо амалигардонии ислоҳоти соҳаи

саноат имконияти воқеъ барои боз доштани сатҳи пастравии саноат, барқарорсозӣ ва рушди ҳамаҷонибаи он ба вучуд меояд.

Амалигардонии ислоҳоти соҳаи саноат дар ду даҳсолаи охири замони соҳибистиклолӣ имконият фароҳам овард, ки нахуст ақибмонии соҳа боздошта шавад ва минбаъд барои роҳандозӣ намудани ислоҳоти нахустин соҳа, ташаккул ва рушди саноат мусоидат намоянд.

Мутобиқ бо Барномаҳои соҳавии рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Хатлон ҳоло дар минтақаи Кулоб 2 минтақаи озоди иқтисодӣ дар ноҳияи Данғара ва ноҳияи Кӯлоб мавриди истифода қарор гирифта, иншооти дорои аҳаммияти саноатии минтақа, корхонаи муштараки «Дарвоз», воқеъ дар минтақаи Шукнови ноҳияи Ховалинг бо коркарди тилло фаъолият доранд. Соли 2020 истеҳсоли асосии маҳсулоти саноатӣ дар минтақа аз ҷумла нахи пахта-14056,4 тона, хишти бинокорӣ – 5,1 млн дона, ғӯшт навъи 1-ум - 1765,2 тонна, ҳасиб – 84,2 тонна, маҳсулоти ширӣ – 690,2 тонна, рағани растанӣ – 0,7 ҳазор тонна, орд – 15,7 ҳазор тонна, нон ва маҳсулоти нонӣ – 7,3 ҳазор тонна, намак – 1676 тонна, истеҳсоли нафт – 1858 тоннаро ташкил дод.

Соҳибкорӣ як навъ фаъолияти озоди истеҳсолии алоқаманд ба рушди саноат ва дигар бахшҳои иқтисодӣ ба шумор рафта, дар шароити иқтисоди бозоргонӣ дар ҳама шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб вусъати тоза касб менамояд. Ибтидои ин раванди истеҳсолӣ ба марҳалаи аввали давраи соҳибистиклолӣ рост меояд, ки вобаста ба ҳодисаҳои давраи ҷанги шаҳрвандӣ ва бӯҳрони сиёсӣ иқтисодӣ бо мушкилоти зиёде рӯ ба рӯ мегардид. Вусъати тоза касб намудани он дар даҳсолаи дуум ва сеюми давраи соҳибистиклолӣ барои барқарорсозӣ, рушд ва инкишофи соҳаи саноат ва дигар соҳаҳои истеҳсолии минтақа мусоидат менамояд.

Минтақа ба ҷиҳати табиат ғӯшаи зебоманзар буда, 8,4% майдони Тоҷикистон ва 48,7 % масоҳати вилояти Хатлонро ташкил медиҳад. 87% -и ҳудуди минтақаро кӯҳҳо ва 13%-и онро водиҳо ташкил медиҳанд. Шароити мусоид, табиати зебою дилкаш ва таърихи қадими он метавонад таваҷҷуҳи сайёҳони дохилӣ ва хориҷиро ба худ ҷалб намояд. Хунарҳои мардумии ин минтақа бой ва рангин буда, метавонад барои рӯзгор ва беҳдошти сатҳи зиндагии аҳоли таъсири амиқ расонад. Дар минтақа имконоти рушди ҳама намудҳои сайёҳӣ – геологӣ, кӯҳӣ, таърихӣ, фарҳангӣ ва динӣ мавҷуд мебошад ва равнақи ин соҳа

метавонад барои рушд ва инкишофи ҳаёти иқтисодӣ ва бехдошти дараҷаи зиндагии аҳолии он созгор бошад.

Дар зербоби дуюми боби 2-юм - **“Тағйирот дар ҳаёти аграрӣ»** диссертант муътақид ба он андеша мебошад, ки масъалаи аграрӣ ба мисли соҳаи саноат ҳамеша дар қатори вазифаҳои муҳими иҷтимоӣ-иқтисодии инкишофи давлат ва ҷомеа ҷойгоҳи хосаро ишғол намуда, манбаи асосии истехсоли маҳсулоти озуқа ва ашёи хоми саноатӣ ба шумор рафта, воситаи боэътимоди таъмини истиқлолияти озуқавории кишвар ва бехдошти вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии аҳолии кишвар махсуб меёбад. Вазъи кишоварзии минтақаи Кӯлоб дар ибтидои марҳалаи аввали соҳибистиклолӣ дар ҳолати нугувор ва вазнин қарор дошт. Новобаста аз мушкilotи ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва иқтисодии кишвар, роҳандозии дигаргунсозӣи иқтисодии бозории бахши аграрии солҳои 90-уми асри ХХ дар Тоҷикистон барои шикасти хоҷагидорӣи нақшавии замони шуравӣ таъсири амиқ расонида, ҳамчун воситаи самараноки бахши кишоварзӣ барои бунёд ва бароҳмонии усули босамари инкишофи хоҷагии кишлоқ дар марҳалаи гузариш мусоидат намуд. Дар ибтидои давраи соҳибистиклолӣ наздик 70 % аҳолии Тоҷикистон дар деҳот зиндагӣ мекард. Мушкilotи давраи ҷанги шаҳрвандӣ, ки бар асари он заминҳои зиёде дар минтақаҳои ҷангзадаи вилояти Хатлон аз истифода дур монданд, боиси кам гардидани маҳсулоти хоҷагии кишлоқ ва дар ин замина паст гардидани сатҳи зиндагии аҳоли гардид. Соли 1991 шумораи аҳолии минтақа ба 718 ҳазор нафар ва майдони кишти зироатҳо дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ ба 167800 га мерасид, ки бештар аз 40% заминҳои вилоятро дар бар мегирифт. Дар марҳалаи аввали соҳибистиклолӣ бо мақсади рафъи мушкilot ва раҳой бахшидани аҳоли аз хатари гуруснагӣ, иқдомҳои ҷиддӣ ва зарурии Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон таъсиси «Заминҳои Президентӣ» ва тақсим намудани 75 ҳазор гектар замин ба мардум амалӣ мегардад.

Масъалаи бахши аграриро муҳаққиқ ба се марҳала: марҳалаи ақибмонӣ ва таназзули соҳаи кишоварзӣ (солҳои 1991-1997); марҳалаи нигоҳдошти ақибмонӣ ва амалӣ намудани ислоҳоти нахустин соҳаи кишоварзӣ (солҳои 1997-2010); марҳалаи ташаккул ва рушди соҳаи кишоварзӣ (аз соли 2011 то соли 2021) ҷудо намудааст.

Ба андешаи мо агар дар марҳалаи аввал, бахши кишоварзии минтақа дар ҳолати ақибмонӣ қарор дошта бошад, дар марҳалаҳои дуюм ва сеюм имконияти воқеӣ барои бароҳмонии ислоҳоти соҳа, ташаккул ва рушди кишоварзӣ ба вучуд меояд. Ҳамин боис гардид, ки дар соли 2020 шумораи хоҷагиҳои деҳқонӣ дар минтақаи Кӯлоб ба 27 ҳазору 296 адад расида, кишоварзони минтақа 37,5% маҳсулоти умумии вилоят ва 19,5% маҳсулоти умумии кишоварзии ҷумҳуриро истехсол менамуданд. Аз ин ҳисоб 43,8% дар хоҷагиҳои ҷамъиятӣ, 40,2% дар хоҷагиҳои коллективӣ ва 16% дар хоҷагиҳои аҳолии истехсол карда мешавад. Истехсоли маҳсулоти асосии соҳаи кишоварзӣ, аз ҷумла ғалладона (бо ҷуворимаққа) ба 436068 тонна, истехсоли пахта – 66593 тонна, картошка – 78335 тонна, мевачот – 101196 тоннаро ташкил меод. Истехсоли кишоварзӣ талаботи аҳолии ин минтақаро бо маводи озуқаворӣ дар ҳадди 30-35% таъмин менамояд.

Вазъи кишоварзии минтақаи Кӯлоб ба мисли дигар минтақаҳои Тоҷикистон дар замони соҳибистиклолӣ ҳамаҷониба рушду инкишоф ёфт. Дурнамои инкишофи ин соҳа нек ва умедбахш буда, бо истифода аз таҷрибаҳои нави инноватсионии соҳа, техника ва технологияи коркард, истифодаи самараноки замин, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, бо истифода аз заминаи обёрӣ ва азхудкунии заминҳои нав махсусан дар ноҳияҳои Данғара, Фарҳор ва дигар ноҳияҳо имконияти воқеӣ барои рушди ҳама бахшҳои соҳа бештар гардида, метавонад барои иҷрои ҳадафҳои стратегии мамлакат: таъмини амнияти озуқаворӣ ва саноатикунории кишвар созгор бошад. Ҳоло заминҳои кишти ноҳияи Данғара 10 фоизи заминҳои кишти вилояти Хатлонро ташкил дода, обёрӣ ва азхудкунии заминҳои нави ноҳияҳои Данғара ва Фарҳор идома дорад.

Боби сеюми диссертатсия – **“Дигаргунсозихо дар ҳаёти иҷтимоӣ-фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар замони соҳибистиклолӣ”** аз се зербоб таркиб ёфтааст. Дар зербоби якуми боби сеюм – **«Тағйирот ва комёбиҳо дар соҳаи маорифи халқ»** масоили мушкилот, тағйирот, рушд ва комёбиҳои соҳаи маориф мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст. Дар замони истиклолият аҳаммияти ҷиддӣ зоҳир намудан ба масъалаҳои ҳаёти иҷтимоӣ-фарҳангии ҷомеа ва дар ин замина баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии ва иқтисоддорандии иқтисодии давлат аҳаммияти махсусро касб менамояд. Ҳамин аст, ки

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон соҳаи маорифро “яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат” [72] арзёбӣ намуда, пайваста баҳри баланд бардоштани он ва ҷойгоҳи хосаро касб намудани соҳаи маориф сайёу талош меварзад.

Марҳалаи аввали давраи соҳибистиклолӣ, вазъи душвори иҷтимоӣ-иқтисодии давлат, воқеаҳои бухрони сиёсӣ ва ниҳоят ҷанги шаҳравандӣ бевосита ба масъалаи маорифи мамлакат таъсири худро расонид, ки бар асари он вилояти Хатлон ва махсус минтақаи Кӯлоб низоми муқаррарии таълимиро қариб аз даст меод. Бо таъсири ҷанги шаҳравандӣ дар Тоҷикистон 25 ҳазор оилаҳо бесарпараст ва 58 ҳазор кӯдакон ятим ва қариб 120 ҳазор нафар хонандагон аз мактаб маҳрум монданд. Соли 1992 шумораи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар минтақа ба 484 адад ва шумораи хонандагони он ба 162,6 ҳазор нафар расид. Мутобиқ ба оқибатҳои давраи ҷанги шаҳравандӣ дар вилояти Хатлон солҳои 1991-1998 142 мактаб зарар дида буд ва ба барқарорсозӣ ниёз дошт.

Новобаста аз он, Ҳукумати Тоҷикистон бо дарки амиқи масъала аз ибтидои давраи соҳибистиклолӣ ба масъалаи маориф аҳаммияти ҷиддӣ зоҳир менамуд. Ҳамин буд, ки 27 декабри соли 1993 Қонун «Дар бораи маориф» бори аввал қабул гардид ва минбаъд барои амалӣ намудани нақшаҳои соҳаи маориф Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дигар қонунҳо, барномаҳо ва сарчашмаҳои меъёрӣ-ҳуқуқии соҳаи маорифро қабул намуд, ки ҳамаҷониба барои рушди соҳаи маориф мусоидат намуданд.

Масъалаҳои рушди маорифро мо дар давраи соҳибистиклолӣ ба се марҳала ҷудо намуда, мушкilot ва ақибмонии соҳа, вазифаҳо ва ислоҳотҳои муҳимми соҳаи маорифро дар зарфи 30 соли соҳибистиклолӣ натиҷагирӣ намудем. Марҳалаи аввал ба ибтидои давраи соҳибистиклолӣ, бо мушкilot ва ақибмонии соҳаи маориф алоқаманд буда, вазифаҳои муҳимми соҳаи маориф дар ин марҳала аз нигоҳ доштани сохтори марбутаи соҳа, бароҳмонии низоми маъмули чорзинаи таҳсилот, ташкили ҷараёни таълим, ҷалби хонандагон, махсусан духтарон ба таълим, дастгирии омӯзгорон, таъмири мактабҳо ва беҳтар намудани шароити таълим иборат буд, ки бо душворӣ даст меод. Новобаста аз он, дар соли 1998 бо иқдоми начибӣ Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон аз минтақаи Кӯлоб 57 нафар духтарон тибқи квотаи Президентӣ ба мактабҳои олии

дохил гардиданд. Танҳо дар марҳалаҳои минбаъда бо ёрию дастгирии Ҳукумати кишвар ва дигар ташкилоту давлатҳои башардуст соҳаи маориф аз вазъи харобию бухронӣ наҷот ёфта, ислохотҳои муҳими соҳаи маориф оғоз мегардад, ки дар натиҷа шумораи зиёди муассисаҳои нави таълимӣ барои хонандагон ва муассисаҳои нави касбӣ ва олий барои донишҷӯён дар минтақаи Кӯлоб бунёд гардид.

Дар зарфи 30 соли Истиклолияти давлатӣ дар шаҳри Кӯлоб аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузори 40 бинои муассисаи таълимӣ ва биноҳои иловагӣ дар назди онҳо бо 12 200 ҷойи нишаст ба маблағи беш аз 108 миллион сомонӣ сохта, ба истифода дода шудаанд. Дар соли хониши 2020-2021 шумораи муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дар минтақаи Кӯлоб ба 56 адад ва тарбиягирандагони он ба 4780 нафар расид. Шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ (коллекҳо) дар соли 2020 ба 11 адад ва шумораи донишҷӯёни онҳо ба 11933 нафар (аз он чумла: духтарон – 8966 нафар)-ро ташкил медиҳад.

Дар минтақаи Кӯлоб 4 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ мавҷуд мебошад. Аз чумла, дар шаҳри Кӯлоб Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ва Донишқадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ. Дар ноҳияи Данғара Донишгоҳи давлатии Данғара ва Донишгоҳи давлатии тибии Хатлон (ДДТХ). Соли 2021 шумораи умумии донишҷӯёни ин даргоҳҳои илмӣ ба 25650 нафар, аз чумла 9107 нафар духтарон таҳсил менамуданд. Шумораи умумии омӯзгорони ин муассисаҳо ба 1197 нафар мерасад, ки 478 нафари онҳоро занон ташкил медиҳанд. Дар шаҳри Кӯлоб филиали Институти ботаникаи АМИТ дар заминаи “Боғи ботаникии ба номи Т. Бобоев” фаъолият дорад. Хонандагон, донишҷӯён ва омӯзгорони минтақаи Кӯлоб дар давраи 4 соли фаъолияти озмунҳои адабӣ – фарҳангии ҷумҳуриявӣ, сазовори 4 - ҷойи аввал, 6 - ҷойи дуюм, 9 ҷойи сеюм ва 17 ҷойҳои ифтихорӣ гардиданд.

Дар зербоби дуҷуми боби сеюм – «**Хизмати тиббии аҳоли ва инкишофи соҳаи тандурустӣ**» масоили алоқаманд ба соҳаи тандурустии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар замони соҳибистиклолӣ мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор гирифтааст. Ҳифзи сиҳати аҳоли барои ҳамаи давлатҳо масъалаи муҳими бахши иҷтимоӣ ба шумор рафта, барои солимӣ, побарҷой ва устувории миллату халқият нақши муассир дорад. Дар баробари дигар соҳаҳои муҳими ҳаёти ҷамъиятӣ, беҳдошт ва инкишофи

соҳаи тандурустӣ, яке аз масъалаҳои асосии сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Ҳамин аст, ки дар замони соҳибистиклолӣ дар Тоҷикистон ҷиҳати солимии ҷомеа аҳаммияти ҷиддӣ зоҳир гардида, бахши тандурустӣ яке аз соҳаҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат маҳсуб меёбад. Вазъи ноороми сиёсӣ ва мушкилоти ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодии аҳоли, ки бар асари пош хурдани давлати абарқудрати шуравӣ ва сар задани ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ба вучуд омад, боиси боз ҳам вазнину душвор гардидани хидматрасонии соҳаи тандурустӣ гардид. Хуруҷ ва авҷ гирифтани бемориҳои сироятӣ дар минтақаи Кӯлоб бар асари дар муҳосираи иқтисодӣ афтодан ва гирифториҳои аҳолии минтақа, махсус дар ноҳияи Фарҳор ба бемории гелиотроп, ки бо сабаби норасогиҳои маводи хӯрокаи истифода бурдани дигар растаниҳо ба вучуд омад, боиси ба ҳалокат расидани аҳоли гардид. Ҳукумати навтаъсиси Тоҷикистон бо сарвари Эмомалӣ Раҳмон новобаста аз мушкилоти мавҷудбуда, аз рӯзҳои аввали давраи соҳибистиклолӣ ҷиҳати ҳифзи сикати ва баланд бардоштани хидматрасонии санитарии аҳоли дар минтақа тадбирҳои амалӣ андешид.

Муҳаққиқ амалигардонии ислоҳоти соҳаро дар замони соҳибистиклолӣ ба 4 марҳала ҷудо намуда, сабабҳои бозмондагӣ ва ақибравии онро дар 2 марҳалаи аввал ва роҳандозии ислоҳоти нахустин, рушд ва инкишофи соҳаи тандурустиро ба марҳалаи 3-юм ва 4-ум нисбат додааст. Дар марҳалаи аввали давраи соҳибистиклолӣ имконияти васеъ барои роҳандозии ислоҳоти соҳаи тандурустӣ дар минтақа бо мушкилот даст меёфт. Мутобиқи рақамҳои соли 1992 - шумораи духтурон дар минтақаи Кӯлоб ба 1145 нафар, кормандони миёнаи тиббӣ ба 5087 нафар ва шумораи катҳои бистарӣ ба 8840 адад мерасид. Ин нишондод дар соли 1997 - шумораи духтурон 998 нафар, кормандони миёнаи тиббӣ ба 4325 нафар ва шумораи катҳои бистарӣ 5145 ададро ташкил меёфт.

Танҳо дар ду даҳсолаи охири давраи соҳибистиклолӣ имконияти иқтисодии давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон нисбатан устувор гардида, бо роҳи ҷалби сармояи хориҷӣ ҳама муассисаҳои соҳаи тандурустии кишвар, аз ҷумла минтақаи Кӯлоб аз таъмирҳои асосӣ ду маротиба бароварда мешаванд, дар ҳама деҳаҳои ҷамоатҳои ноҳияҳои минтақа ва марказҳои шаҳрҳои бунгоҳҳои замонавии тиббӣ сохта шуда, дар хизмати аҳоли қарор мегиранд. Ҳамзамон, тибқи барномаҳои мушаххаси рушди

соҳаи тандурустӣ тадбирҳои начиб чихати бунёди муассисаҳои нави соҳа, харидорӣ ва бо таҷҳизоти нави технологӣ таъмин намудани муассисаҳои тиббӣ, тайёр намудани кадрҳои илмӣ, бо роҳи кушодани муассисаҳои таълимии соҳа афзун намудани мутахассисони дорои маълумоти олий, миёнаи касбӣ, дар ин замина ҳалли масъалаи кадрӣ ва баланд бардоштани хидматрасонии баланди тиббӣ ба аҳоли, роҳандозӣ мегардад.

Дар арафаи чашни 30-солагии истиқлолияти сиёсӣ, дар ҳама шаҳру ноҳияҳои минтақа тибқи барномаҳои мушаххаси рушди соҳаи тандурустӣ тадбирҳои начиб чихати бунёди муассисаҳои нави соҳа, харидорӣ ва бо таҷҳизоти нави технологӣ таъмин намудани муассисаҳои тиббӣ, тайёр намудани кадрҳои илмӣ, бо роҳи кушодани муассисаҳои таълимии соҳа афзун намудани мутахассисони дорои маълумоти олий, миёнаи касбӣ, дар ин замина ҳалли масъалаи кадрӣ ва баланд бардоштани хидматрасонии баланди тиббӣ ба аҳоли, роҳандозӣ мегардад. Аз ҷумла, дар ноҳияи кӯҳии Шамсиддин Шохин агар дар соли 1991 танҳо 10 духтури дорои маълумоти олий дар хизмати аҳоли қарор дошта бошад, дар соли 2020 шумораи онҳо ба 95 нафар мерасад. Дар ноҳия 1 беморхонаи марказӣ, 4 беморхонаи минтақавӣ, 3 дармонгоҳи деҳотӣ, 15 бунгоҳи тиббӣ амал менамояд. Дар шаҳри Кӯлоб Коллеҷи тиббӣ, аз ҷумлаи қадимтарин муассисаи таълимию тарбиявӣ дар шаҳр ва минтақаи Кӯлоб, фаъолият менамояд. Ҳамзамон, дар минтақаи Кӯлоб боз 3 коллеҷи хусусӣ (Коллеҷи тиббӣ-хусусии шаҳри Кӯлоб, Коллеҷи тиббӣ – хусусии ноҳияи Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ ва Коллеҷи тиббӣ-хусусии ноҳияи Данғара), инчунин Донишгоҳи давлатии тибии Хатлон (ДДТХ) ба ҳайси муассисаи таҳсилоти олии соҳаи тиббӣ дар бахши соҳаи тандурустӣ мутахассисони соҳаи тибро омода менамоянд.

Дар зербоби сеюми боби сеюм – **«Муассисаҳои маданӣ-равшаннамоии минтақаи Кӯлоб дар шароити нав»** масоили алоқаманд ба нақш ва мақоми муассисаҳои маданӣ-равшаннамоии минтақаи Кӯлоб дар замони соҳибистиклолӣ мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор гирифтааст. Фарҳанг барои устуворӣ ва побарҷоии ҳар халқияту миллат дар ҳама давраҳои таърихӣ нақши бориз дошта, воситаҳои муҳимми тарбия ва баланд бардоштани сатҳи маърифати мардум, бахусус ҷавонон маҳсуб меёбад. Ҳамин аст, ки ҷомеаи солим пайваста барои равнаку инкишофи зерсохторҳои инкишофии он дар шакли

китобхонаю осорхонаҳо ва дигар муассисаҳои маданӣ-маърифатӣ тадбирҳои назаррас меандешад. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паёми хеш ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон изҳор доштанд, ки «фарҳанг чавҳари ҳастии миллат буда, дар ташаккулу тақомули ҷаҳони маънавии ҷомеа ва тақвияти андешаву руҳияи миллӣ нақши муассир ва ҳатто муайянкунанда мебозад» [73].

Ҳукумати Тоҷикистон дар замони истиқлолият ба ин соҳаи муҳими иҷтимоӣ таваҷҷуҳи амиқ зоҳир намуда, барои густариш ва фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ дар шаҳру деҳоти мамлакат ва ҳамзамон дар заминаи он шиносонидани кишвари соҳибистиклоли мо дар сатҳи ҷаҳонӣ саҳми арзанда мегузорад. Воқеаҳои бухрони сиёсии марҳалаи аввали давраи соҳибистиклолӣ, ки ба ҷанги шаҳрвандӣ оварда расонид, таъсири ногувори худро ба соҳаи фарҳанг низ мерасонад. Оқибатҳои нохуби ҷанг, махсусан дар вилояти Хатлон харобиовар буданд, ки дар натиҷа боиси харобу валангор гардидан ва аз фаъолият боз мондани шумораи зиёди муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ дар мисоли китобхонаҳо, осорхонаҳо, театру хонаҳои маданият ва дигар иншооти соҳа мегардад. Соли 1990 дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб - 228 китобхонаи оммавӣ (1346741 нусха китоб), 177 муассисаҳои клубӣ, 8 осорхона, 6 боғи фарҳангу фароғат, 10 мактаби мусиқӣ, 4 мактаби рассомӣ, 1 ансамбли «Фалак», 1 театри касбӣ, 3 театри халқӣ, 14 ансамбли тарона ва рақс фаъолият менамуданд. Аз ин шумора дар марҳалаи аввали давраи соҳибистиклолӣ (солҳои 1990-2000), шумораи муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ ба мисли: китобхонаҳо – 24 адад, муассисаҳои клубӣ 25 адад, осорхонаҳо 1 адад, мактабҳои рассомӣ – 2 адад ва ансамлҳои тарона ва рақс – 7 адад аз фаъолияти қорӣ ва эҷодӣ монданд.

Новобаста аз он, Ҳукумати Тоҷикистон баъди ба эътидол омадани вазъи сиёсӣ тадбирҳои муҳимро чихати барқароркунӣ ва бароҳмонии фаъолияти муассисаҳои маданӣ-маърифатӣ меандешад. Натиҷаи ҳамин буд, ки дар соли 2016 дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон 12 осорхона фаъолият мекарданд, ки аз ин шумора 4 осорхона дар сатҳи ҷумҳуриявӣ қарор дошта, шумораи умумии нигораҳои осорхонаҳои минтақа 35050 ададро ташкил меод. Дар ин давра дар осорхонаҳои минтақаи Кӯлоб 191 кормандон қору фаъолият менамуданд.

Рушди соҳаи фарҳанг ба ду даҳсолаи охири давраи соҳибистиклолӣ алоқаманд буда, имконият фароҳам меовард дар кишвар ислохоти муҳимми соҳа роҳандозӣ гардад. Тадбирҳои андешидаи Ҳукумат ҷиҳати рушд ва инкишофи фарҳанг боиси он мегардад, ки дар минтақаи Кӯлоб фаъолияти муназзами ҳама муассисаҳои маданӣ-маърифатӣ таъмин гардад. Имрӯзҳо, рӯҳи ободкорӣ соҳандагӣ дар баҳши фарҳанг вусъати тоза касб менамояд. Имконият барои ташаккул ва рушди ҳунарҳои миллии бештар гардида, мавқеъ, нуфуз ва обурӯйи Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳон афзун мегардад.

Яке аз тадбирҳои наҷиби фарҳангии замони соҳибистиклолӣ, ки дар рӯзҳои ҷашни 2700-солагии шаҳри Кӯлоб эҳдо гардида, ҳамасола дар шаҳри бостонии Кӯлоб баргузор мегардад, ин Фестивали «Таронаи чакан» мебошад. Баргузориҳои ин фестивал намоиши пуршукӯҳи ҳунарҳои мардумии минтақа ва ҷумҳуриро дар бар мегирад ва барои нигоҳдошт ва тарғиби мероси фарҳангии мо тоҷикон дар арсаи ҷаҳон созгор мебошад. Шаҳри Кӯлоб дар соли 2015 бо дарназардошти таърихи фарҳангии бою рангини доштани дар арсаи ҷаҳон ба сифати шаҳри фарҳангии ИДМ эътироф гардид. Театри мусиқӣ-мазҳакавии ба номи Сайдали Вализода, ансамбли «Фалак», Коллеҷи санъати ба номи Кароматлуло Қурбонов ва як қатор намоёндогони санъати минтақаи Кӯлоб шухрати наҷиб касб намудаанд. Дар арафаи ҷашни 30-солагии истиқлолият дар минтақаи Кӯлоб шумораи умумии китобхонаҳо ба 213 адад ва шумораи осорхонаҳои таърихӣ-кишваршиносӣ ба 17 адад мерасад.

ХУЛОСА

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи таҳқиқ ва омӯзиш масоили ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклолӣ (1991-2021) (Дар мисоли минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон) мубрам мебошад. Хулоса ва натиҷаҳои зимни таҳқиқоти диссертатсионӣ бадастомада дар нукоти зерин баён мегарданд:

1. Ҷумҳурии Тоҷикистон 9 сентябри соли 1991 истиқлолияти сиёсӣ ба даст овард ва ҳамчун давлати мустақил роҳи бунёди давлати демократиро пеш гирифт. Аз рӯзи ба истиқлолият соҳиб гардидани кишвари мо муддате нагузашта, ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсии кишвар бо бухрони шадиди сиёсӣ рӯ ба рӯ

гардида, ниҳоят ба ҷанги шахрвандӣ кашида мешавад. Дар он рӯзҳо, вазъияти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва шароитҳои иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон низ хеле харобиовар буд. Минтақа, дар гузашта бо номи вилояти Кӯлоб маълуми машҳур буд. Ибтидои соли 1920 ба сифати яке аз субъектҳои Ҷумҳурии Халқии Шуравии Бухоро (ҶХШБ) таъсис ёфта, минбаъд бо сабабҳои ноидогагиҳои дастгоҳи идоравии замони шуравӣ борҳо ташкил ва барҳам дода шудааст. Дар давраи соҳибистиклолӣ ба ин минтақа 10 номгӯи шахр ва ноҳияҳои Хатлон – Кӯлоб, Муъминобод, Шамсиддини Шохин, Ховалинг, Восеъ, Данғара, Фархор, Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, Темурмалик ва Балчувон дохил мешаванд [1, 2, 3-М].

2. Дар муҳосираи иқтисодӣ қарор гирифтани вилояти Кӯлоб дар давраи ҷанги шахрвандӣ боиси авҷи гуруснагӣ, хуруҷи бемориҳои сироятӣ, ҳалоқи шахрвандон ва дигар мушкилот гардид, ки дар натиҷа бо мақсади ҳифзи тартибот ва барқарор намудани давлати конститусионӣ дар минтақа, моҳи майи соли 1992 Ҷабҳаи миллӣ (Фронти халқӣ) - ҳамчун ташкилоти ҳарбӣ-сиёсӣ ташкил карда шуд, ки минбаъд аз ҷониби дигар минтақаҳои кишвар ҳамовозӣ пайдо кард ва дар маҷмӯъ, барои пойдории давлати қонунӣ-конститусионӣ дар Тоҷикистон мусоидат намуд [1, 2, 3-М].

3. Зарурияти таърихӣ шахсиятҳои таърихро ба майдон меоварад. Эмомалӣ Раҳмон ба ҳайси раиси комитроияи вилояти Кӯлоб ҳамчун зодаи Тоҷикистон аз минтақаи Кӯлоб дар он рӯзҳои душвори давраи ҷанги шахрвандӣ 16 ноябри соли 1992 дар Иҷлосияи XVI Шурои Олӣ ба ҳайси Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоб гардид. Иҷлосияи мазкур ва ба арсаи сиёсат ворид гардидани Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон рӯйдодҳои бузурги таърихӣ-сиёсии марҳалаи аввали соҳибистиклолӣ маҳсуб меёбанд, ки дар ин радиф ин симои барҷаста аз роҳи сарвари шоистаи хеш тавонист кишвари моро аз вартаи ҷанг ва хунрезӣ начот бахшад ва дар дили шахрвандони кишвар шуълаи умеду боварӣ ба ояндаро барафрӯзад [1, 2, 3-М].

4. Вазъи иқтисодии минтақаи Кӯлоб дар марҳалаи аввали давраи соҳибистиклолӣ нисбат ба дигар минтақаҳои Тоҷикистон нигароникунанда буд. Новобаста аз мушкилот ва ақибмонии иқтисодӣ дар он рӯзҳо, Ҳукумати кишвар ҷиҳати беҳдошти сатҳи

зиндагии аҳолии минтақа тадбирҳои начибӣ созандагӣ, аз қабилӣ: бунёди роҳи оҳани Қургонтеппа – Кӯлоб, ба истифода додани нуқтаи таъминкунии гази табиӣ дар шаҳри Кӯлоб, ба истифода қарор додани фурудгоҳи байналмилалӣ шаҳри Кӯлоб ва бунёди роҳи автомобили Кӯлоб – Дарвоз (Қалъаи Хумб)-ро роҳандозӣ намуд. Марҳалаи дуюм ва сеюми амалигардонии ислоҳоти соҳаи саноат имконият фароҳам овард, ки нахуст ақибмонии соҳа боздошта шавад ва минбаъд барои роҳандозӣ намудани ислоҳоти нахустин, ташаккул ва рушди саноат мусоидат намоянд [1, 2, 3-М].

5. Минбаъд дар ду 10 солаи охир заминаи бозғатимод барои рушди саноат ва иқтисодиёт ба вучуд омад. Дар зарфи 30 соли истиқлолият дар минтақаи Кӯлоб беш аз 200 адад (аз ҷумла, дар ш. Кӯлоб 45 адад, ноҳияи Данғара 42 адад, дар ноҳияи Муъминобод 13 адад) корхонаи саноатӣ сохта ба истифода дода шудааст. Соли 2020 истеҳсоли асосии маҳсулоти саноатӣ дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб, аз ҷумла нахи пахта – 14056,4 тонна, хишти бинокорӣ – 5,1 млн дона, гӯшт навъи 1- ум – 1765,2 тонна, ҳасиб – 84,2 тонна, маҳсулоти ширӣ – 690,2 тонна, равғани растанӣ – 0,7 ҳазор тонна, орд – 15,7 ҳазор тонна, нон ва маҳсулоти нонӣ – 7,3 ҳазор тонна, намак – 1676 тонна, истеҳсоли нафт – 1858 тоннаро ташкил дод [1, 2, 3-М].

6. Соҳибкорӣ ҳамчун як навъ фаъолияти озоди истеҳсоли дар замони соҳибистиклолӣ рушд намуда, барои инкишофи саноат ва дигар бахшҳои иқтисоди минтақа мусоидат менамояд. Минтақа дорои шароити мусоид, табиати зебою дилкаш ва таърихи қадим буда, имконоти рушди ҳама намудҳои сайёҳӣ – геологӣ, кӯҳӣ, таърихӣ, фарҳангӣ ва диниро дорост. Рушди ҳунарҳои мардумӣ дар минтақа метавонад барои беҳдошти дараҷаи зиндагии аҳоли созгор бошад [1, 2, 3-М].

7. Бахши аграрӣ ба чихати моҳият манбаи асосии истеҳсоли маҳсулоти озуқа ва ашёи хоми саноатӣ ба шумор рафта, воситаи бозғатимоди таъмини истиқлолияти озуқаворӣ кишвар ва беҳдошти вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии аҳолии кишвар маҳсуб меёбад. Дар ибтидои марҳалаи аввали соҳибистиклолӣ бахши аграрӣ дар ҳолати ногувор ва вазнин қарор дошт. Наздики 70% аҳолии Тоҷикистон дар деҳот зиндагӣ мекард. Таъсиси «Заминҳои Президентӣ» ва таксим намудани 75 ҳазор гектар замин ба мардум аз ҷумлаи тадбирҳои аз хатари гуруснагӣ раҳой бахшидани аҳоли маҳсуб меёбад. Мутобиқи ин тадбир дар

вилояти Хатлон 32 ҳазор га замин барои истифода ба аҳолии деҳот дода шуд [1, 4, 5-М].

8. Вазъи кишоварзии минтақаи Кулоб дар замони соҳибистиклолӣ ҳамаҷониба рушд ва инкишоф ёфт. Дурнамои инкишофи ин соҳа нек ва умедбахш буда, бо истифода аз таҷрибаҳои нави инноватсионии соҳа, техника ва технологияи коркард, истифодаи самараноки замин, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, бо истифода аз заминаи обёрӣ ва азхудкунии заминҳои нав махсусан дар ноҳияҳои Данғара, Фархор ва дигар ноҳияҳо имконияти воқеӣ барои рушди ҳама бахшҳои соҳа бештар гардида, метавонад барои иҷрои ҳадафҳои стратегии мамлакат: таъмини амнияти озуқаворӣ ва саноатикунии кишвар созгор бошад [1, 4, 5-М].

9. Соҳаи маориф, яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат маҳсуб ёфта, дар замони истиқлолият ба марҳалаи нави рушд расид. Раванди рушди соҳаи маорифи халқ ба се марҳала ҷудо гардида, хусусиятҳои хоси онҳо дар мисоли минтақаи Кӯлоб баррасӣ шудааст. Муҳимтарин вазифаҳои соҳаи маориф дар марҳалаи аввал, ки бо осори бӯхронӣ, харобӣ, мушкilot ва ақибмонии соҳа алоқаманд буд, аз нигоҳ доштани сохтори марбута, бароҳмонии низоми маъмули чорзинаи таҳсилот, ташкили чараёни таълим, ҷалби хонандагон, махсусан духтарон ба таълим, дастгирии омӯзгорон, таъмири мактабҳо ва бештар намудани шароити таълим иборат буд, ки бо душворӣ даст медод [2, 3, 4-М].

10. Тадбирҳои муҳимми амалӣ гардонидани ислоҳоти соҳа дар ду даҳсолаи охир имконият фароҳам овард, то соҳаи маориф ҳамаҷониба рушд намояд. Танҳо дар даврони Истиқлолияти давлатӣ дар шаҳри Кӯлоб аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузори 40 бинои муассисаи таълимӣ ва биноҳои иловагӣ дар назди онҳо бо 12 200 ҷойи нишаст ба маблағи беш аз 108 миллион сомонӣ сохта ба истифода дода шудаанд. Дар шаҳр 52 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, 4 литсей, 1 мактаби Президентӣ барои хонандагони болаёқат, 2 мактаб-интернат фаъолият дорад. Дар мачмуъ, дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб дар 10-солаи охири давраи соҳибистиклолӣ ба ифтихори 30-солагии ин ҷашни муборак дар доираи иншооти ҷашнӣ беш аз 300 мактабҳои таҳсилоти умумӣ сохта ба истифода дода шудаанд [2, 3, 4-М].

11. Бехдошт ва инкишофи соҳаи тандурустӣ аз масъалаҳои дигари мавриди таваҷҷуҳи давлату Ҳукумат мебошад. Мушкилоти соҳа дар ибтидо зиёд ба назар мерасид. Танҳо баъди ба эътидол омадани вазъияти сиёсӣ, тадбирҳои муҳим ҷиҳати ҳифзи сихатии аҳоли дар минтақа амалӣ гардид. Масъалаи вазъи соҳаи тандурустиро дар даврони соҳибистиклоли мавриди таҳқиқ қарор дода, амалигардонии ислоҳоти ин соҳа ба ҷаҳор марҳала ҷудо гардидааст. Ҳар кадоме аз ин марҳалаҳо ба худ хусусияти махсус дошта, дар ҷараёни онҳо ислоҳоти алоҳида ва нисбатан муҳими соҳаи тандурустӣ дар Тоҷикистон амалӣ гардидааст [3, 4, 6-М].

12. Марҳалаҳои аввал ва дуюми соҳаи тандурустӣ бештар ба воқеаҳои ҷанги шаҳрвандӣ, мушкилот ва паҳншавии як қатор бемориҳои сироятӣ, нарасидани духтурони касбӣ, дорувориҳо, маводи хӯрокаи барои аҳоли ва дар сатҳи паст қарор доштани хидматрасониҳо дар муассисаҳои тиббии минтақа алоқамандӣ дошт. Танҳо дар ду даҳсолаи охири давраи соҳибистиклоли бо роҳи ҷалби сармояи хориҷӣ ҳама муассисаҳои соҳаи тандурустии минтақаи Кӯлоб ду маротиба аз таъмири асосӣ бароварда шуда, дар деҳаҳои ҷамоатҳои ноҳияҳои минтақа ва марказҳои шаҳрҳои бунгоҳҳои замонавии тиббӣ сохта шуданд. Соли 2020 дар минтақа шумораи беморхонаҳои марказӣ ба 10 адад, шумораи бунгоҳҳои тиббӣ ба 251 адад, марказҳои саломатии тиббии деҳотӣ ба 201 адад, шумораи табибон (духтурон) ба 1567 нафар, шумораи кормандони миёнаи тиббӣ ба 9679 нафар ва шумораи катҳои бистарӣ ба 4412 адад ва шумораи муассисаҳои кӯмаки аввалияи тиббии санитарӣ ба 491 адад мерасид [3, 4, 6-М].

13. Дар давраи соҳибистиклоли Ҳукумати Тоҷикистон барои раванку инкишофи муассисаҳои маданӣ-маърифатии минтақаи Кӯлоб тадбирҳои назаррасро роҳандозӣ намуд. Масъалаи вазъи муассисаҳои маданӣ-равшаннамоии минтақаи Кӯлоб дар замони соҳибистиклоли ба се марҳала ҷудо гардидааст. Ҳар кадоме аз ин марҳалаҳо дорои хусусиятҳои хос буда, ба ҷиҳати моҳият ифодагари як давраи таърихӣ алоқаманд ба ҳаёти фарҳангии замони соҳибистиклолии кишвар буда, дар онҳо нақш, мақом ва ҷойгоҳи ин соҳа бозгӯӣ мегардад. Марҳалаи аввал ба авҷи бӯҳрони маънавӣ, мушкилот ва ақибмонии соҳаи фарҳанг алоқамандӣ дошт, ки боиси харобу валангор гардидани қисме аз биноҳои иншооти соҳа, лавозимот, асбобу анҷом, ҳазинаи китобҳо ва аз кор мондани баъзе аз

муассисаҳои маданӣ-маърифатии минтақаи Кӯлоб гардидаст [2, 4, 7-М].

14. Баъди ба эътидол омадани вазъияти сиёсӣ дар кишвар дар ду даҳсолаи охир, ҷиҳати инкишофи соҳаи фарҳанг тадбирҳои муҳимми маданӣ-маърифатӣ роҳандозӣ гардид. Натиҷаи ҳамин амалисозии ислоҳоти соҳа буд, ки дар арафи ҷашни 30-солагии истиқлолияти сиёсӣ, имконият барои ташаккул ва рушди ҳунарҳои милли бештар гардид. Аз роҳи ба мероси ҷаҳонӣ ворид намудани намунаҳои ҳунарҳои мардумӣ мавқеъ, нуфуз ва обурӯйи Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳон афзун гардид. Соли 2020 шумораи умумии муассисаҳои фарҳангӣ дар минтақа ба 136 адад расида, аз ин шумора дар шаҳр – 11 адад ва дар деҳот – 31 адад, клубҳо дар шаҳр – 10 адад ва дар деҳот – 83 ададро ташкил меод [2, 4, 7-М].

2.Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Маводҳои омӯхташудаи мавзӯи “Ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклолӣ (1991-2021) (Дар мисоли минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон)-ро ҷамъбаст намуда, барои омӯзиши васеи таърих ва пешрафту рушди ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минбаъдаи минтақаи Кӯлоб тақлифҳои зеринро пешниҳод менамоем:

- минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон ба ҳайси як гӯшаи Тоҷикистон дорои таърихи бою рангин ва мероси арзишманди фарҳангӣ мебошад, ки аз ҷониби муҳаққиқон пурра омӯхта нашудааст. Вобаста ба ин, ҷомеаи илмӣ таърихи муосири тоҷикро зарур аст, дар баробари омӯзиши масъалаҳои алоқаманд ба давраи соҳибистиклолӣ масоили таърихи қадим, давраи ғуломдорӣ, асрҳои миёна, давраи нав ва замони шуравиро низ мавриди таҳқиқи васеи илмӣ-таърихӣ қарор диҳанд;

- дастовардҳои замони соҳибистиклолии минтақаи Кӯлоб беназир буда, паҳлӯҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро дар бар мегиранд. Бо дарназардошти ин, зарурати таҳқиқи васеи масъалаҳои мазкури замони соҳибистиклолӣ дар доираи шаҳру ноҳияҳои алоҳидаи минтақа ба мисли ш. Кӯлоб ва дигар ноҳияҳои минтақа ба миён меояд;

- минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дорои захираҳои фаровони истеҳсолӣ дар мисоли заминҳои қорами обӣ ва лалмӣ, захираҳои фаровони табиӣ мебошад, ки истифодаи оқилона ва

самараноки он метавонад барои рушд ва инкишофи ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии ин минтақа мусоидат намояд;

- бо дарназардошти бартарияти васеи дастовардҳои замони соҳибистиклӯӣ ва баланд бардоштани ҳувияти таърихӣ ва ватанпарварии насли ҷавон зарурати тарғиби бештари онҳо аз роҳи ташкили ғушаҳои алоҳида дар осорхонаҳо, китобхонаҳо, утокҳои таърихӣ макотиби таҳсилоти умумӣ ва макотиби олии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон ба миён меояд;

- мазмуни асосӣ, пешниҳоди хулосаҳои диссертатсия метавонанд зимни таълифи асарҳои ҷудогона оид ба таърихи Тоҷикистони соҳибистиклӯл, хондани лексияҳо оид ба таърихи навини халқи тоҷик ва таҳияи барномаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии алоҳида доир ба минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон, истифода шаванд;

- муҳаққиқони баҳши таърихи макотиби олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, монографияи таҳқиқотии “Таърихи минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон”-ро ба таъриф расонанд;

- бо мақсади аз бар намудани таърихи минтақа барои донишҷӯёни ихтисоси таърихи макотиби олии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон бароҳмонии омӯзиши курси махсус бо унвони “Таърихи минтақаи Кӯлоб” манфиатбахш мебошад.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАЧАИ ИЛМӢ

**Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон ҷоп шудаанд:**

[1- М]. Акрамова С.И. (Шодизода С.И.). Рушди иқтисодиёти шаҳр ва минтақаи Кӯлоб дар ибтидои давраи Истиклолият [Матн] / С.И. Акрамова (Шодизода С.И.) // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. Бахши илмҳои таърих ва бостоншиносӣ, педагогика ва филология. - Кӯлоб, 2023. №4 -2 (33) 2023.- С. 350 - 357. ISSN. 2616 -5260.

[2- М]. Акрамова С.И. (Шодизода С.И.), Назарзода П.С. Оғоз ва рафти корҳои сохтмонӣ дар шохроҳи Кӯлоб-Дарвоз (Қалъаи Хумб) [Матн] / С.И. Акрамова (Шодизода С.И.), П.С. Назарзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. Бахши илмҳои таърих ва бостоншиносӣ, педагогика ва филология. Душанбе, 2023. №3 (32) 2023.- С. 248 - 255. ISSN -2616-5269.

[3-М]. Акрамова С.И. (Шодизода С.И.). Ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва иқтисодии шаҳри Бостонии Кӯлоб дар 10-соли аввали Истиклолият / С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Нашрияти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. – Душанбе, 2024. № 5-6. – С. 220-225. ISSN 2219-5408.

[4-М]. Акрамова С.И. (Шодизода С.И.), Назарзода П.С. Вилояти Хатлон: нақши соҳаи кишоварзӣ дар рушди иқтисодиёт [Матн] / С.И. Шодизода., П.С. Назарзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. Бахши илмҳои таърих ва бостоншиносӣ, педагогика ва филология. - Душанбе, 2024. №4 -1 (37). - С. 11 - 17. ISSN 2616 -5260.

[5-М]. Шодизода С.И., Назарзода П.С. Рушди соҳаи кишоварзии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар давраи соҳибистиклолӣ [Матн] / С.И. Шодизода., П.С. Назарзода // Аҳбори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Душанбе, 2025. №7 - С. 66-72. ISSN 2074 -1847.

[6-М]. Шодизода С.И., Муродзода А.А. Аз таърихи рушд ва инкишофи соҳаи тандурустии минтақаи Кӯлоби вилояти

Хатлон дар давраи соҳибистиклолии кишвар [Матн] / С.И. Шодизода., А.А. Муродзода // Донишгоҳи омӯзгорӣ. Нашрияти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни – Душанбе, 2025. №4 - С. 320-324. ISSN 2074 -1847.

[7-М]. Шодизода С.И. Рушди фарҳанги минтақаи Кӯлоб дар замони Истиклолият [Матн] / С.И. Шодизода // Ахбори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Душанбе, 2025. № 3. – С. 122-129. ISSN 2074-1847.

Мақолаҳои дар дигар маҷмуаҳои илмӣ, маҷаллаҳо ва маводҳои конференсиявӣ ба таърифи:

[8-М]. Акрамова, С.И. (Шодизода С.И.). Истиклолияти давлатии Тоҷикистон ва аҳамияти таърихи он [Матн] / С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои ташаккули ҷаҳонбинии нави иттилоотӣ дар фалсафа ва илми муосир. (23-24 ноябри соли 2023). – Кӯлоб, 2023. - С. 72-76.

[9-М]. Назарзода, П.С., Акрамова, С.И. (Шодизода С.И.) Ҳаёти иқтисодии минтақаи Кӯлоб дар давраи истиқлолият [Матн] / П.С. Назарзода, С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // ДТМИК. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Ҳамгироии илм, инноватсия ва истеҳсолот заминаи асосии татбиқи технологияи дуалии таҳсилот”. (20-26 октябри соли 2023). – Кӯлоб, 2023. – С. 347 - 356.

[10-М]. Назарзода, П.С., Акрамова, С.И. (Шодизода С.И.) Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар бунёди роҳи автомобилии Кӯлоб – Дарвоз (Қалъаи Хумб) [Матн] / П.С. Назарзода, С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // ДТМИК. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Ҳамгироии илм, инноватсия ва истеҳсолот заминаи асосии татбиқи технологияи дуалии таҳсилот”. (25-26 октябри соли 2023). – Кӯлоб, 2023. – С. 371-376.

[11-М]. Назарзода, П.С., Акрамова, С.И. (Шодизода, С.И.). Шоҳасари аллома Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” - ҳамчун асари таърихнигорӣ [Матн] / П.С. Назарзода, С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // ДТМИК, Маводи Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Равишҳои муосир ба азхудкунии муштаракҳои технологияҳо ва имкониятҳои фазои кайҳонӣ дар таъмини рушди технологӣ, инноватсионӣ ва рақамикунонии истеҳсолот дар хошияи амалишавии ҳадафҳои стратегии давлат» бахшида ба 20-солаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ,

риёзӣ ва дақиқ барои солҳои 2020-2040 (22-23 декабри соли 2023). – Кӯлоб, 2023. – С. 428-432.

[12-М]. Акрамова, С.И. (Шодизода, С.И.) Чашни 2700-солагии шаҳри Кӯлоб ва баргузори фестивали «Таронаи чакан» [Матн] / С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // ДТМИК, Маводи Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Захираҳои гидроэнергетикии Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат, рушд ва имкониятҳои истифодабарии самараноки он» бахшида ба Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор» солҳои 2018-2028 ва Рӯзи энергетикҳо (20-21 декабри соли 2024). – Кӯлоб, 2024. –С. 507-510.

[13-М]. Шодизода, С.И., Назарзода П.С. Фарҳанги минтақаи Кӯлоб: рушд ва инкишофи он дар замони истиқлолият [Матн] / С.И. Шодизода, П.С. Назарзода // ДТМИК, Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Фарҳанги сулҳофарии Пешвои Миллат заминаи эҳёи ваҳдати миллӣ ва бақои Истиқлоли давлатӣ» (Бахшида ба 28 - солагии чашни Ваҳдати миллӣ ва 80 - солагии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ). (13 июни соли 2025). – Кӯлоб, 2025. –С. 111-117.

[14-М]. Шодизода, С.И., Аз таърихи рушди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ (коллечҳо) ва муассисаҳои таҳсилоти олии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар замони истиқлолият [Матн] / С.И. Шодизода // ДДД, Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи “Педагогикаи шахсиятсозӣ ва нақши омӯзгор дар рушди устувори ҷомеа” (Бахшида мешавад ба 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва “Рӯзи омӯзгорон” (21 октябри соли 2025). - Данғара, 2025. -С. 206-210

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
КУЛЯБСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АБУАБДУЛЛО РУДАКИ**

УДК: 930 + 930. 27 (043)

ББК: 63 (2-Точ)

Ш-78

На правах рукописи

ШОДИЗОДА САОДАТ ИСЛОМХОН

**СОЦИАЛЬНО –ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И КУЛЬТУРНАЯ
ЖИЗНЬ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ГОДЫ
НЕЗАВИСИМОСТИ (1991-2021) (НА ПРИМЕРЕ
КУЛЯБСКОГО РЕГИОНА ХАТЛОНСКОЙ ОБЛАСТИ)**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических
наук по специальности 6.1. –История и археология 6.1.1.–
(Отечественная история)**

ДУШАНБЕ – 2026

Диссертация выполнена на кафедре истории таджикского народа Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки

Научный руководитель: Муродзода Ахмадхон Амрохон - доктор исторических наук, доцент, директор Института истории, археологии и этнографии имени А. Дониша НАНТ .

Официальные оппоненты: Абудрашитов Фозил Мамаатович — доктор исторических наук заведующий отделом новейшей истории Института истории, археологии и этнографии имени А. Дониша НАНТ;

Наджмудинзода Толибшо Ашур — кандидат исторических наук, доцент кафедры всеобщей истории и международных отношений факультета истории и права Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни.

Ведущая организация: Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава

Защита состоится 14 мая 2026 г. в 13:00 часов на заседании диссертационного совета 6Д.КОА–093 по защите диссертаций на соискание учёной степени кандидата исторических наук и доктора исторических наук при Институте истории, археологии и этнографии имени А. Дониша Национальной академии наук Таджикистана (Республика Таджикистан, 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33).

С диссертацией можно ознакомиться в Центральной научной библиотеке имени Индиры Ганди Национальной академии наук Таджикистана (734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33) и на официальном сайте Института истории, археологии и этнографии имени А. Дониша Национальной академии наук Таджикистана (www.institute-history.tj)

Автореферат разослан «___» _____ 2026 г.

Ученый секретарь диссертационного совета, доктор философии (PhD), доктор по специальности истории

Мирзоев Ш.Дж.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Независимость, являясь крупным историческим достижением для таджикского народа, полностью изменила социально экономическую и культурную жизнь всех регионов страны. В начале этого нового большого пути общественно–политическую жизнь охватил острый политический кризис, который в дальнейшем вылился в гражданскую войну. Эта историческая трагедия стала причиной появления социальных трудностей, спада национальной экономики и культуры. Отдельные регионы Таджикистана под влиянием негативных последствий этого явления понесли серьезный ущерб, но благодаря суверенитету многие социально–экономические и культурные проблемы нашли свое решение. Одним из таких уголков страны считается Кулябский регион Хатлонской области

Нашей молодой и только получившей независимость республике необходимо было, несмотря на трудности, реализовывать практические меры для обеспечения национального единства, мира и согласия, также, опираясь на эти факторы, улучшать социально-политическую, экономическую и культурную жизнь во всех регионах страны.

Независимость, как ценностное благо создала предпосылки для выбора нового исторического пути, то есть, строительства демократического строя и национального пробуждения в таджикском обществе. Она способствовала дальнейшему прогрессу и развитию национальной экономики и культуры в Таджикистане. Следовательно, более глубокое изучение исследуемого периода приобретает особое значение для научно-обоснованной оценки происходивших перемен в жизни таджикского народа.

Для более широкого научного понимания социально–экономических и культурных процессов в условиях независимости, перед нами предстала проблема всестороннего изучения социально-экономической и культурной жизни в Кулябском регионе и в других областях страны. В этой связи, особую актуальность приобретает изучение общественно – политических вопросов, активизация граждан, их участие в решении возникших проблем, в том числе в Кулябском регионе Хатлонской области.

В современных условиях, когда в Таджикистане укрепляется демократическое и правовое государство, перед учеными и представителями других профессий, в том числе, Кулябского региона Хатлонской области, в целях устойчивости и развития социально-экономических и культурных процессов ставятся новые задачи в обществе.

Актуальность исследования этого вопроса проявляется еще и в том, что появляются возможности для определения причин, способствовавших ухудшению социально-экономической жизни республики и особенностей, связанных с Кулябским регионом Хатлонской области в конце XX –нач. XXI века.

В связи с этим, можно отметить, что исследование проблем социально-экономической и культурной жизни Кулябского региона Хатлонской области, освещение его истории, достижений, проблем, анализ путей их преодоления, и в целом, отражение его вклада в созидательных процессах Республики Таджикистан после обретения независимости имеет теоретическое и научно-практическое значение.

Актуальность исследования темы «Социально-экономическая и культурная жизнь Кулябского региона Хатлонской области в годы независимости (1991–2021)» вытекает из особой роли этого региона в исторических процессах периода государственной независимости Республики Таджикистан. Кулябский регион, как один из густонаселенных и с политической и социальной точки зрения активных регионов, в годы перехода от плановой экономики в рыночную экономику, в условиях политического и социального кризиса 90-х годов XX века занял важную позицию.

Согласно статистическим данным, количество жителей города Куляба с 129,6 тыс. чел. в 1989-м году возросло до 149,0 тыс. чел. в 2000-м году, в дальнейшем, оно увеличилось со 181,3 тыс. чел. в 2010 году до 216,8 чел. в 2020 году. Этот демографический рост (более 78 процентов по сравнению с 1989 годом) в тяжелых социально-экономических условиях первого периода независимости показывает, что Кулябский регион обладает большим человеческим потенциалом для развития, поэтому его влияние на социально-экономическую жизнь играет важную роль.

В годы гражданской войны (1992-1997) он превратился в один из важнейших центров политических событий. В этот

период деятельность государственных структур ослабилась, большая часть населения была вынуждена прибегнуть к трудовой миграции. В то же время, вступление Эмомали Рахмона в государственную политику в 1992 году и начальный период восстановления конституционной власти, особенно для Кулябского региона, сыграли решающую роль и создали условия для политической и социальной стабильности в дальнейшем.

В социально-экономической сфере Кулябский регион в основном имеет аграрный характер. Согласно статистическим данным, он внес значительный вклад в производство сельскохозяйственной продукции Хатлонской области. Например, в 2017 году здесь производство зерновых составило 430,4 тыс. тонн или 27,7 процентов от общего урожая области. Урожайность в 2021 году достигла 440,2 тыс. тонн, но вклад региона остался на том же уровне – 27-28 %. Также значителен вклад региона в производстве хлопка. Например, в 2017 году собранный урожай составил 56,5 тыс. тонн (14,6%), в 2021 году 61,9 тыс. тонн (15,9%) от общего объема в области. Наряду с этим, в Кулябском регионе постепенно развиваются предпринимательство и рыночная экономика. Согласно статистическим данным, к началу 2021 года в городе Кулябе были зарегистрированы 705 юридических субъектов и 4934 индивидуальных предпринимателей.

В районах региона получает развития также экономическая деятельность. Например, в Восейском районе функционировали более 5800, в Фархорском районе более 6300, в районе Мир Саид Али Хамадони более 5500, в Ховалингском районе более 2600 индивидуальных предпринимателей. Эти цифры показывают, что в условиях независимости Кулябский регион постепенно адаптировался к рыночной экономике.

Социально-культурные преобразования также тесно связаны с демографическими и экономическими процессами. Рост населения, расширение поселков и сел, а также ежедневные социальные потребности стали причиной того, что в 2000–2021 гг. в Кулябском регионе были построены десятки новых зданий для общеобразовательных школ, учреждений здравоохранения и культуры.

Несмотря на большое значение Кулябского региона в политической, экономической и культурной жизни страны, до сих пор не существует научное исследование, в котором с опорой

на статистические данные в достаточной степени рассматривались бы социально–политические, социально–экономические и социально–культурные процессы в 1991–2021 годы. Поэтому, необходимость изучения исторического опыта развития Кулябского региона с использованием точных статистических данных с одной стороны и научный анализ с другой стороны, обосновывают актуальность исследуемой темы.

Степень изученности темы. Следует отметить, что выбор темы имеет глубокую связь с тем, что до сих пор в отечественной историографии не проведено специального исследования под этим названием. Очевидно, что некоторые относительно важные вопросы, связанные с социально–экономической и культурной жизнью на уровне республики и областей, в том числе, Хатлонской области, не только в исследованиях и трудов историков, но и политологов, социологов и журналистов также имеют косвенный характер. Поэтому, изучение и исследование данной темы создает возможности для повышения исторических знаний и широкого понимания вопросов социально–экономической и культурной жизни этого региона страны.

Вопросы социально–экономической и культурной жизни Кулябского региона Хатлонской области не исследованы учеными –историками в полной мере. Поэтому, вне всякого сомнения, сведения исторической литературы, посвященные Кулябскому региону Хатлонской области в период независимости, требуют относительно широкого, подробного и объективного анализа. В этом отношении, произведения, речи и выступления Основателя мира и национального согласия, Лидера Нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона, озвученные в ходе его рабочих визитов в Кулябский регион Хатлонской области, занимают основное место [1; 5; 6; 7; 10; 11; 12; 13; 14].

В официальных выступлениях и встречах Президента, которые дополняют источниковедческую базу исследования, проанализированы и отражены практически все проблемы социально–экономической и культурной жизни региона в годы независимости, более того, в них определяются перспективы развития региона.

Необходимо добавить, что эти ценные материалы относятся к отдельным регионам Кулябского региона Хатлонской области, тем не менее, эти, проблемы, заслужившие

внимания Главы государства, имеют не только региональный, но и республиканский характер, поскольку в них речь идет о социально-экономической и культурной жизни.

Среди первоисточников важное место занимают исследования и труды Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, поскольку они обладают не только ценными материалами по отдельным историческим периодам независимости, но также имеют важную научную ценность [2; 3; 4; 8].

В целях всестороннего изучения исследуемой темы, мы разделили научную литературу **на пять групп.**

В первую группу мы включили научные произведения, посвященные периоду независимости, авторами которых являются отечественные историки - И. Усмонов [49; 50: 51], Н.Б. Хотамов [53], Ф.М. Абдурашидов [20], Р.Н. Каримова [35], Х.Х. Солиев [46], А. Рауфи [42], М.Х. Абдуллоев., Х.С. Азамов., Х.Х. Аллоева [17; 18; 21], Абдурахмонова Г. [19] и др. Эти произведения написаны непосредственно в период независимости, в них, с позиции исторической науки исследованы и проанализированы социально-политическая, экономическая и культурная жизнь. Таджикский ученый И. Усмонов в своей монографии «-Политическая история независимого Таджикистана», исследуя вопросы социально – политической жизни в годы независимости, важным считает роль и место истории новейшего периода в истории таджиков и рассматривает ее в качестве «важного этапа в строительстве национального государства».

Исследователь Н.Б. Хотамов в своей работе «Социально-экономические преобразования в Республике Таджикистан в период суверенитета (1991-2006) », рассматривая проблемы экономической жизни Таджикистана в первый период независимости, отмечает ряд факторов. Это, прежде всего, трудности, возникшие в ходе реализации первого этапа экономической жизни, причины и факторы, способствовавшие отставанию нашей страны на первом этапе независимости, которых автор связывает с объективными критериями. В то же время, развитие и прогресс промышленности и аграрного сектора он связывает с реализацией экономических реформ, которые были осуществлены в отдельные исторические периоды [53, с. 89-91].

Следует отметить, что последняя глава книги «История таджикского народа. Новейшая история (1941-2010). Т. VI / под ред. Р. Масова. - Душанбе, 2011», имеет непосредственное отношение к вопросам новейшей истории Хатлонской области, поэтому в ней тоже рассмотрены аспекты, связанные с политической ситуацией, экономической и культурной жизнью на начальном этапе независимости [32, с. 579-667].

Научные труды историков М.Х. Абдуллоева, Х.С. Азамова, Х.З. Аллоевой непосредственно посвящены роли и месту сферы образования в Таджикистане и процессу реализации реформ в этой отрасли в период независимости. Содержание взглядов и мнений ученых доказывает, что во времена независимости сфера народного образования в корне изменилась и стала всесторонне развиваться [17, с. 33; 18, с. 24].

Во вторую группу мы включили произведения, посвященные промышленности и сельскому хозяйству Кулябского региона и Хатлонской области. Большинство из них – это научные произведения и статьи, относящиеся к экономическим наукам и в которых проанализированы и рассмотрены исследуемые нами вопросы. В этой связи можно упомянуть книги и научные статьи Н.Б. Комилова., Э.Н. Шералиева., Дж.Х. Тагоева [36], А.А. Бобоева [61], К.М. Гулова [62], А.А. Сатторова [63], П.В. Щеглова, Х. Бобоева [64] и др., которые, по сути и содержанию отражают общую ситуацию, сложившуюся в экономической жизни Хатлонской области и Кулябского региона. В частности, в научных монографиях ученых-экономистов Н.Б. Комилова, Э.Н. Шералиева, Дж. Х. Тагоева исследованы вопросы эффективного использования сельскохозяйственных земель и решение проблем аграрного сектора в Кулябе и Кулябском регионе. [87, с. 101].

Научная статья П.В. Щеглова и Х. Бобоева, по смыслу и содержанию, охватывает различные аспекты, относящиеся к изучению небесных тел, фундаментальные основы которых были заложены еще в советское время в астрономических лабораториях Дангаринского района [64, с. 256-263]. В исследованиях А.А. Бобоева рассмотрены вопросы, связанные со сферой хлопководства в Хатлонской области.

В третью группу входят труды и диссертационные исследования, которые имеют непосредственное отношение к истории, экономической и культурной жизни, а также вопросам

образования, науки, здравоохранения, ремеслам и туризму в городе Кулябе и районах Кулябского региона.

В эту группу входят произведения Р.Б. Баротова [25], Дж.К. Баротова [26; 27], Г. Гоибова [28], Д. Шарифова, И. Махмадова [54; 55; 56; 57], Р. Асозода, Х. Асозода [23; 24], Ю. Якубова, Д. Довудова, А. Зардиева [60], И. Рахматзода [43], А. Сафарзаде [44], М. Азизи [22], М. Мансурова [38], Ф. Шафиева [58], А.С. Мунки [40] и др.

В этой связи можно отметить, что книга, авторами которой являются Ю. Якубов., Д. Довудов., А. Зардиев, написана накануне празднования 2700-летия древнего города Куляба и непосредственно посвящена созидательным и конструктивным процессам в годы независимости [60]. Труды исследователей Д. Шарифова [54; 55; 56; 57], М. Азизова [22], отражают события древней истории, советского периода и времен независимости, происходивших в Кулябской области. Здесь важно упомянуть монографию Г. Гоибова “Таърихи Хатлон аз оғоз то имрӯз. (Таърихи сиёсӣ ва ҷуғрофиёи таърихӣ)”, последняя часть, которой непосредственно посвящена истории Куляба в период независимости. В этой книге достоверно отражены социально-политическая, экономическая ситуации и исторические события 90-х годов, которые происходили в Кулябской области в исследуемый период [28].

Произведения других исследователей посвящены социально-политической и экономической жизни, вопросам развития сферы образования, исторической и культурной жизни Кулябского региона.

В четвертую группу можно включить научные диссертации Х.Н. Аламова [66], Р.Н. Каримовой [67], И.М. Махмадова [69], Ш.Дж. Шарифова [71], Ф.Х. Курбанова [68], Г.С. Абдусаматова [65], Б.Д. Тагоева [70] и др. Они связаны с историей, развитием экономики, дехканскими хозяйствами, а также сложившейся ситуации в области образования, здравоохранения и культуры в Хатлонской области и Кулябском регионе. В частности, Х.Н. Аламов в своем исследовании - «Социально-экономическая и культурная жизнь Хатлонской области в период независимости Республики Таджикистан (1991-2015 гг.)» изучает вопросы социально-экономической и культурной жизни Хатлонской области в период независимости. В научных исследованиях А. Бобоева., Ф.Х. Курбанова и Б.С. Музаффарова рассматриваются

место и роль инвестиций в сельском хозяйстве и экономике Хатлонской области. Труды И.М. Махмадова изучают сферу здравоохранения в советский период, диссертация Ш.Дж. Шарифова охватывает культурную жизнь Кулябского региона в период независимости.

В пятую группу мы включили мемуарную литературу, в которой отражены общественно–политическая ситуация, события времен гражданской войны, пути достижения мира, а также отдельные вопросы экономической и культурной жизни нашей страны в период независимости.

В этой связи можно упомянуть мемуары Г. Хайдарова., М. Иномова [51], А. Достиева [30; 31], Х. Насриддинова [41], К. Абдулова [15; 16], Н. Дустова [29], А. Сохибназарова [47], Б. Каримова [33; 34] и др.

Мемуарные произведения Г. Хайдарова, М. Иномова, Х. Насриддинова, А. Достиева и К. Абдулова непосредственно связаны с общественно–политической жизнью и событиями времен гражданской войны. Но в ряде мемуаров описание политических событий далеки от научной точки зрения, поскольку в них социально–экономическое и культурное положение Кулябского региона не нашло широкого отражения.

Отдельные аспекты исследуемой темы отражены в энциклопедиях и юбилейных изданиях, которые посвящены районам Хатлонской области, в том числе, Кулябскому региону [37; 38; 39; 40; 45; 52; 59]. Важность выбора и изучение исследуемой темы тесно связана с этим фактором.

Связь исследования с программами (проектами), научными темами. Диссертация выполнена в рамках Плана научно–исследовательских работ кафедры истории таджикского народа Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки на тему “Изучение Отечественной истории в период независимости на 2021-2025 годы”.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель и задачи диссертационного исследования. Цель настоящего исследования заключается во всестороннем изучении и отражении трудностей социальной, экономической и культурной жизни Кулябского региона Хатлонской области в период Независимости (1991-2021).

С учетом указанной цели, в диссертации ставятся следующие задачи:

- исследование и изучение начального этапа социально–политических преобразований и социально–экономических условий Кулябского региона Хатлонской области в конце XX–начале XXI веков;

- изучение и исследование важнейших политических мероприятий начального этапа независимости и вступление Эмомали Рахмона на политическую сцену, как великое историко–политическое событие;

- раскрытие предпосылок и причин социально–экономического кризиса в Кулябском регионе Хатлонской области в первые годы Независимости;

- исследование и определение факторов, способствовавших спаду промышленности в регионе и процессу восстановления и обновления в новых рыночных условиях;

- изучение и исследование процессов развития сельского хозяйства в период Независимости;

- исследование и изучение изменений и достижений сферы образования в регионе в период независимости;

- изучение и исследование вопросов, относящихся к уровню обслуживания населения в сфере здравоохранения и его развитие в регионе;

- исследование состояния культурно –просветительских учреждений и развитие сферы культуры в Кулябском регионе в условиях независимости;

Объектом диссертационного исследования является новейшая история Кулябского региона Хатлонской области.

Предметом диссертационного исследования является социально- экономическая и культурная жизнь Кулябского региона Хатлонской области в годы независимости (1991-2021), которые, в отличие от других регионов республики имеют свои особенности.

Этапы, место и периоды исследования. Настоящее исследование охватывает 1991-2021 годы, то есть, новый период истории независимости Республики Таджикистан на примере Кулябского региона Хатлонской области, где в результате развития социально–экономической и культурной жизни в регионе были достигнуты значительные успехи.

В диссертации в качестве объекта исследования выступает вся территория Кулябского региона Хатлонской области Республики Таджикистан. При этом, основное внимание уделено социально-экономической и культурной жизни региона на данном этапе.

Настоящее исследование состоит из следующих этапов:

-первый этап (2015-2022); на этом этапе выбрана тема исследования, в соответствии с ней собрана необходимая литература и источники. Затем, на основе существующих материалов составлен план исследования и определена методология;

-второй этап (2021-2022): в целях подготовки первоначальной версии научной диссертации, продолжается сбор и изучение источников, подготовлены к печати, полученные исходные результаты в виде докладов и отдельных статей;

-третий этап (2023-2025): исследование полностью было оформлено, его конечные результаты изданы в виде научных статей и предложены в виде докладов на конференциях. Выполненное исследование предложено к рассмотрению и последующему анализу.

Географические рамки исследования охватывает город Куляб и нижеследующие районы: Муминабад, Шамсиддин Шохин, Ховалинг, Восе, Дангара, Фархор, Темурмалик, Бальджуан и Мир Саид Али Хамадани Кулябского региона Хатлонской области.

Теоретические основы исследования составляют многочисленные труды и выступления Лидера Нации, озвученные им в период независимости в ходе встреч с представителями различных отраслей Кулябского региона Хатлонской области, а также произведения и сборники научных статей отечественных историков, непосредственно посвященные современной истории Таджикистана, особенно истории Кулябского региона.

Вместе с тем, большое внимание уделено научным взглядам ученых –историков, исследовавших различные аспекты социальной, экономической и культурной жизни региона, также рассмотрены исследования ученых, представляющих другие науки, в том числе экономической.

Методологические основы исследования. При подготовке диссертации были использованы различные методы

исследования – изучение архивных материалов, материалов СМИ и исторических работ, в первую очередь, изучение предпосылок и аргументов, их сравнение, историко-сравнительный анализ, разработка рекомендаций, системный анализ, подытоживание результатов, критический подход и др. Методологической основой исследования стали принципы диалектического материализма и научная объективность как главное условие современной истории. В ходе исследования использованы общенаучные и специальные научно-исторические принципы. В нем использованы диалектические, исторические, логические, системные, функциональные, социальные, нормативно-логические научные принципы.

Так как диссертация имеет исторический аспект, оно посвящено истории социально-экономической и культурной жизни Кулябского региона Хатлонской области Республики Таджикистан в годы независимости. В нем широко использованы исторические принципы, в том числе, историко-логические, социально-логический анализ и хронология, которые позволили определить особенности, тенденции и закономерности социально-экономического и культурного развития в Кулябском регионе Хатлонской области.

Источниковедческую базу исследования можно разделить на следующие группы:

А) Архивные материалы.

Б) Нормативно-правовые документы, стратегии и государственные программы.

В) Периодическая печать.

Г) Источники Интернета.

А) Источниковедческого базу исследования составляют документы государственных органов и Правительства Республики Таджикистан, ежегодные отчеты основных отраслей, которые получены в республиканском архиве и областном архиве Хатлонской области. В ходе проведения исследования также широко были использованы материалы Государственного архива Республики Таджикистан (ГАРТ), Государственного архива Хатлонской области (расположен в городе Бохтаре), Архива областного управления сельского хозяйства, действующих отраслей экономики, культуры и образования Хатлонской области. В диссертации использованы материалы первоисточников, полученные в упомянутых архивах. В первую

очередь, это отчеты и заключения, решения и постановления, проекты и другие материалы, большая часть которых впервые введены в научный оборот.

Б) Несомненно, что после объявления политической независимости в социально-экономической и культурной жизни нашей страны произошли коренные изменения, Таджикистан выбрал новый путь развития – путь строительства демократического общества. Следует отметить, что в связи с ходом развития, прогресса и изменчивости общества в период независимости, возникает необходимость в принятии, совершенствовании и легитимации правовых норм во всех сферах - промышленности, сельском хозяйстве, образовании, науки, здравоохранении и культуры. Именно поэтому, в новых условиях независимости принимаются сотни новых кодексов, законов и указов, часть которых имеют отношение к исследуемой нами теме, поэтому они использованы в диссертации.

К ним можно отнести, прежде всего, Конституцию, кодексы, законы, нормативно –правовые акты и целый ряд стратегий и программ развития, такие как: «Национальная стратегия развития Таджикистана на период до 2030 года», программы социально–экономического развития города Куляба, районов Кулябского региона Хатлонской области.

В) Другую группу источников составляет периодическая печать, в которой отражены социально–экономические и культурные преобразования, происходившие в городе Кулябе и районах региона. В ходе исследования были использованы следующие газеты и журналы: «Джумхурият», «Народная газета», “Адабиёт ва санъат”, “Тоджикистон”, “Садои мардум”, “Джавонони Тоджикистон”, “Энергетика ва саноат”. В ходе исследования, наряду с республиканскими газетами и журналами, были проанализированы также местные газеты, такие как, «Хатлон», «Навиди Кулоб», «Кулябская правда», «Садои Кулоб», «Анвори дониш», “Мубориз”, “Насими Терай”, «Субхи мехнат” и «Гулистон».

Г) При написании диссертации широко использованы материалы Интернет–сайтов, относящихся к министерствам и ведомствам. Это - сайты Министерства культуры Республики Таджикистан, Министерства образования и науки Республики Таджикистан, Агентства статистики при Президенте Республики Таджикистан, Министерства экономического развития и

торговли Республики Таджикистан, Министерства сельского хозяйства Республики Таджикистан, а также веб-сайт Президента Республики Таджикистан.

В ходе исследования также были использованы статистические сборники, в том числе, сборники Агентства статистики при Президенте Республики Таджикистан: 1). «Регионы Таджикистана», 2) «Таджикистан в цифрах», 3). «Таджикистан и регионы», 4). «Статистический сборник Главного управления Агентства статистики при Президенте Республики Таджикистан в Хатлонской области» от 2017, 2021 годов и др.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые в отечественной историографии путем привлечения широкого круга достоверной литературы и первоисточников исследуется социальная, экономическая и культурная ситуации в Кулябском регионе Хатлонской области в годы государственной независимости. В этой связи, дается объективная оценка событиям и соответствующим фактам, относящимся к истории социальной, экономической и культурной жизни Кулябского региона Хатлонской области в годы независимости (1991-2021),

Таким образом, в качестве **научной новизны** определяются нижеследующие задачи:

-исследование начального этапа общественно–политических преобразований в Кулябском регионе Хатлонской области в конце XX – XXI века;

-показать важнейшие политические меры первого этапа независимости, а также вступление Эмомали Рахмона на политическую арену в качестве важного историко – политического события;

-исследование и определение факторов спада промышленности региона, а также процесс возрождения и преобразований в новых условиях рыночной экономики.

-определение предпосылок и причин возникновения социально –экономического кризиса в Кулябском регионе Хатлонской области в первые годы независимости;

-определение хода развития сельскохозяйственной отрасли и изменений, происходивших в жизни аграриев и дехкан региона в период независимости;

-раскрыть и определить изменения и достижения сферы образования в регионе в годы независимости;

-исследование вопросов, связанных с уровнем обслуживания населения в сфере здравоохранения и развитие этой отрасли в регионе;

-определение состояния культурно–просветительских учреждений и развития сферы культуры в Кулябском регионе в новых условиях независимости.

Основные положения, выносимые на защиту:

-Обретение политической независимости в начале 90-х годов XX века считается событием, имеющем великое значение для таджикской нации, поскольку благодаря ей появляется реальная возможность для развития социально–экономической жизни во всех регионах страны, в том числе, в Кулябском регионе Хатлонской области. Несмотря на это, обострение политического кризиса, в результате которого разразилась гражданская война в первые месяцы независимости, под непосредственным воздействием политической оппозиции, особенно исламских экстремистов (ПИВТ-овцев), резко обостряется общественно –политическая ситуация и социально–экономические условия в южной части Таджикистана, особенно в Кулябском регионе Хатлонской области.

В те тревожные дни прохождения XVI сессии Верховного Совета в древнем городе Худжанде и избрание Эмомали Рахмона в качестве Председателя Верховного Совета Республики Таджикистан, считается великим историко-политическим событием, поскольку, в результате конституционная власть была восстановлена, а в сердцах граждан страны зажглась искра надежды и веры в будущее. В Таджикистане, в том числе, в Кулябском регионе Хатлонской области появились широкие возможности для социально-экономического и культурного развития.

-Экономика Кулябского региона Хатлонской области на первом этапе независимости отставала от экономики других регионов Таджикистана по целому ряду причин, в том числе: игнорирование ее интересов советской бюрократической системой, которая не уделяла должного внимания экономическому развитию региона; отрицательное влияние гражданской войны и ее разрушительные последствия; разрыв производственных взаимосвязей между производственными предприятиями после распада Советского Союза, недостаток сырья и электроэнергии, нехватка квалифицированных

специалистов, отсутствие опыта у управленческого менеджмента в новых условиях рыночной экономики и др. Несмотря на трудности, с первых дней первого периода независимости, в целях реализации экономических реформ и адаптации экономики страны к условиям рыночной экономики, Правительство Таджикистана также, как и другие постсоветские страны, создает основы для нормативно –правовых актов по разгосударствлению и приватизации промышленных предприятий страны. Затем путем реализации реформ отрасли приступает к экономическим преобразованиям. Это стало причиной того, что после завершения гражданской войны появились реальные возможности остановить спад промышленности, а также всесторонне восстановить и развивать различные сферы промышленности и предпринимательства;

- Аграрный (сельскохозяйственный) вопрос, по своей сути, наряду с важнейшими социально-экономическими задачами развития государства и общества занимает особое место и считается основным источником для производства продовольствия и промышленного сырья, надёжным средством обеспечения продовольственной независимости и улучшения социально-экономического состояния населения страны. Сельское хозяйство Кулябского региона, как и сфера промышленности, на первом этапе независимости находилось в неблагоприятной ситуации. Несмотря на социально–политические и культурные трудности, существовавших в стране, преобразования, происходившие в условиях рыночной экономики в аграрном секторе в 90-х годах XX века в Таджикистане, оказали глубокое влияние на демонтаж хозяйственного планирования советского времени и способствовали созданию и реализации эффективного метода развития в переходном периоде. В этой связи, осуществление серьёзных и необходимых мер Президентом страны -Эмомали Рахмоном, особенно образование “президентских земель” и распределение 75 тысяч гектаров земли населению, считаются важнейшими мерами, которые в те тяжёлые условия спасли жителей от голода. Путём освоения новых земель, использования современных технологий и повышения урожайности продукции, данная отрасль получает развитие;

-Экономический кризис в стране, тяжёлое социально - экономическое положение, а также начало гражданской войны в

южной части страны на первом этапе независимости оказали неблагоприятное влияние на социальную и культурную жизнь Кулябского региона Хатлонской области. Независимо от этого, Правительство Республики Таджикистан и Президент страны - Эмомали Рахмон, глубоко осознав сложившуюся ситуацию, с самого начала переходного периода реализовывает важнейшие меры для решения проблем, связанных с отраслями здравоохранения, образования и культуры. В том числе, сферу образования он считает одной из приоритетных направлений в социальной политике государства, поэтому способствуют ее всестороннему развитию и прогрессу. В целях защиты здоровья населения, повышения уровня санитарных услуг населению, развития и прогресса здравоохранения и культуры, восстановления и функционирования культурно-просветительских учреждений, в том числе, библиотек, музеев, театров и Домов культуры в регионе, были приняты серьёзные меры.

Теоретическая значимость исследования. Мнения и взгляды, научная идея, выводы, заключение и рекомендации, предложенные в исследовании, могут способствовать дополнению, уточнению и совершенствованию научных и исторических знаний по социально-экономической и культурной жизни Кулябского региона Хатлонской области. Путем использования научно-теоретического анализа и методологии, связанной с этой сферой, определяются специфические особенности истории Кулябского региона в годы независимости.

Результаты анализа могут быть использованы при подготовке текстов лекции по исторической науке и составлении учебно-методических пособий и учебников. Они также могут быть использованы в процессе преподавания соответствующих курсов и спецкурсов по истории в высших учебных заведениях Республики Таджикистан. Проведённый анализ можно рассматривать как своего рода пример отраслевого исследования по вопросам истории в годы независимости.

Практическая значимость диссертации состоит в том, что существующие в ней материалы в дальнейшем могут быть использованы при написании фундаментальных произведений по истории и историографии таджикского народа. Научные рекомендации диссертации могут быть использованы государственными органами при составлении новых программ

по дальнейшему развитию отдельных отраслей народного хозяйства региона. Основные положения диссертации могут послужить при подготовке курсов лекций и чтении спецкурсов по истории таджикского народа в вузах.

Степень изученности темы проявляется в том, что научное рассмотрение и выводы автора по вопросам социально-экономической и культурной жизни Кулябского региона Хатлонской области подготовлены на основе анализа научной литературы и историографии, поэтому они способствуют обогащению научных материалов в сфере исторической науки. Также, автор на основе научно-теоретического анализа предоставил свои практические рекомендации на основе научно-теоретического анализа, которые соответствуют результатам и практическим выводам научных знаний отрасли.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Данное диссертационное исследование соответствует пунктам 1.2. 6 паспорта специальности 6.1.1 –Отечественная история.

Личный вклад соискателя учёной степени проявляется в том, что автор сделал комплексный анализ на основе большого количества архивных материалов и материалов периодической печати, опубликованной литературы по социально-экономической и культурной жизни Кулябского региона в годы независимости. Результаты настоящего исследования, в том числе научные выводы, положения, выносимые на защиту и рекомендации, имеющие практический аспект, непосредственно разработаны, рассмотрены и доказаны автором.

Апробация и реализация результатов диссертации. Диссертация выполнена на кафедре истории таджикского народа Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки и предложена к защите (протокол №4, от 19 ноября 2025 года). Отдельные аспекты исследования были изложены в виде докладов в нижеследующих конференциях: республиканская научно-практическая конференция Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки // Вопросы формирования нового информационного мировоззрения в философии и современной науке (23-24 ноября 2023). – Куляб, 2023; международная научно-практическая конференция Института технологии и менеджмента инновации в городе Кулябе // «Интеграция науки, инноваций и производства – основа реализации технологии дуального образования», (25-26

октября 2023). – Куляб, 2023; научно –практическая конференция Института технологии и менеджмента инновации в городе Кулябе - «Современные подходы по совместному освоению технологий и возможности космического пространства в обеспечении технологического развития, инноваций и цифровизации производства в контексте реализации стратегических целей государства», посвящённая 20-летию изучения и развития естественных, математических и точных наук на 2020-2040 (22-23 декабря 2023 г.). – Куляб, 2023; международная научно–практическая конференция Института технологии и менеджмента инновации в городе Кулябе- “Гидроэнергетические ресурсы Республики Таджикистан: состояние, развитие и возможности их эффективного использования”, посвящённая международному Десятилетию действия - “Вода для устойчивого развития” - 2018-2028 и Дню энергетиков (20-21 декабря 2024).-Куляб, 2024; республиканская научно –практическая конференция Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки // - «Культура миротворчества Лидера Нации - основа возрождения национального единства и сохранения государственной независимости (посвящена 28 –й годовщине Национального единства и 80–летию Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки). (13 июня 2025). – Куляб, 2025. Кроме того, результаты исследования опубликованы в виде научных статей в журналах, рецензируемых Высшей Аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Публикации по теме диссертации. Основные результаты диссертационного исследования изданы в 14 научных публикациях автора, 7 из них опубликованы в журналах, рецензируемых Высшей Аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан, диссертант выступал с 7 докладами в научно–теоретических конференциях международного и республиканского уровня. Также многократно выступал с докладами по результатам своих исследований в научных семинарах.

Структура и объем диссертации. Диссертация написана в объеме 196 страниц компьютерного набора и состоит из введения, трех глав, семи разделов, заключения, списка первоисточников и использованной литературы (248 наименований).

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обоснована актуальность диссертационной темы, определены степень изученности, цель и задачи исследования, стиль и методы разработки темы, теоретическая и практическая значимость, источники, научная новизна, а также основные положения, выносимые на защиту.

Первая глава диссертации - «Социально-политическая жизнь Кулябского региона на первом этапе независимости» состоит из двух разделов. В первом разделе исследовано и изучено **«Начало общественно-политических преобразований в Кулябском регионе в конце XX-нач. XXI веков»**. Определено, что Кулябский регион один из частей Хатлонской области, который в прошлом был известен под названием Кулябской области. В начале 1920 года регион преобразован в качестве субъекта Бухарской Народной Советской республики, но в дальнейшем, по неизвестным причинам и под влиянием бюрократического аппарата советского времени неоднократно область была то восстановлена, то ликвидирована.

В декабре 1992 года территория Кулябской области присоединяется к вновь образованной Хатлонской области и до сих пор находится в ее составе. В период независимости регион состоит из одного города и 9 районов. Это - город Куляб и нижеследующие районы: Муминабад, Шамсиддин Шохин, Ховалинг, Восе, Дангара, Фархор, Мир Саид Али Хамадони, Темурмалик и Бальджуван.

9 сентября 1991 года Республика Таджикистан обрела политическую независимость и как суверенное государство, наряду с другими постсоветскими республиками, выбрала путь строительства демократического государства. Это событие имеет историческое значение, поскольку появились реальные предпосылки для развития социально-экономической и культурной жизни во всех регионах страны, в том числе в Кулябском регионе Хатлонской области.

Рассматривая историко-политические события первого этапа независимости, исследователь утверждает, что после трех-четырех месяцев со дня обретения независимости, как социально-политическую жизнь охватил острый политический кризис, который в дальнейшем втянул страну в гражданскую войну. Война, нанеся огромный финансовый и человеческий

ущерб нашему народу, поставила под угрозу все наши политические, национальные, культурные и идеологические ценности. Огромная опасность угрожала территориальной целостности страны. Взятие Кулябского региона в экономическую блокаду сторонниками исламской партии способствовало обострению социально – политической ситуации. Имеется в виду угроза голода, эпидемия инфекционных болезней, гибель людей и другие проблемы. В результате, в целях защиты порядка и восстановления конституционной власти, отважные сыновья региона в мае 1992 года в городе Кулябе образовали военно–политическую организацию (Народный фронт Таджикистана).

В дальнейшем, Народный фронт нашел отклик в других регионах страны и в целом, способствовал сохранению законной – конституционной власти в начальном периоде независимости.

Во втором разделе первой главы рассматриваются «Важные политические меры первого этапа времен независимости и вступление Эмомали Рахмона на политическую арену – великое историко – политическое событие». В нем исследователь напоминает трагические дни начального периода гражданской войны в Таджикистане, особенно акцентирует внимание на Кулябский регион Хатлонской области, который находился в крайне тяжелой ситуации. Политическая атмосфера страны и Кулябского региона из-за указанных проблем была очень беспокойной.

Исполнительные органы государственной власти региона не во всех районах функционировали нормально. В городе и селах региона возростала безработица и преступность. Общественный порядок не соблюдался. Голод и инфекционные болезни угрожали населению. Самые ужасные дни царили именно в этом регионе. Только в Фархорском районе по причине нехватки продовольствия и употребления различных сорняков в качестве пищи 7 тысяч человек заболели гелиотропом, часть из них погибла. Деятельность Президента и Правительства Таджикистана почти полностью была парализована. Именно в те смутные дни в древнем городе Худжанде состоялась XVI сессия Верховного Совета Республики Таджикистан. Это было великое историко–политическое событие, которое создало предпосылки для сохранения конституционной власти.

Историческая необходимость приводит на политическую арену исторические личности. Эмомали Рахмон – председатель областного Совета народных депутатов Кулябской области, в тяжелые дни гражданской войны, 19 ноября 1992 года на XVI сессии Верховного Совета был избран председателем Верховного Совета Республики Таджикистан, то есть Главой государства. Этой выдающейся личности удалось спасти от пропасти войны и кровопролития нашу страну и зажечь в сердцах граждан страны факел надежды и веры в будущее. В Таджикистане, в том числе в Кулябском регионе Хатлонской области появились широкие возможности для развития социально-экономической и культурной жизни.

Вторая глава диссертации – «Кулябский регион Хатлонской области в условиях перехода к рыночной экономике (1991-2021)» состоит из двух разделов. **В первом разделе второй главы - “Спад промышленности региона, ход восстановления и преобразований в условиях новой рыночной экономики”**, исследователь показывает, что на первом этапе независимости советская бюрократическая система не уделяла должного внимания экономическому развитию Кулябского региона Хатлонской области. Также, вследствие негативного влияния гражданской войны, ее разрушительных последствий, разрыва взаимосвязей между производственными предприятиями после распада СССР, недостатка сырья, электроэнергии, профессиональных специалистов, неопытности управленческого менеджмента в условиях новой рыночной экономики и других факторов, Куляб отставал от других регионов. Независимо от этого, с первых дней обретения независимости, Правительство Таджикистана в целях реализации экономической реформы и адаптации экономики страны к условиям рыночной экономики, также как и другие постсоветские республики, создает нормативно-правовые основы для разгосударствления и приватизации промышленных предприятий страны и приступает к реализации экономических преобразований.

В данном разделе исследователь, рассматривая вопросы спада экономики, восстановления и преобразования в период независимости, разделяет этот процесс на три периода: 1. Период отставания и спада промышленности, 1991-1997 годы; 2. Период преодоления спада и реализация первых промышленных реформ,

1997-2010 годы; 3. Период становления и развития промышленности, с 2011 года до настоящего времени.

Промышленность в Кулябском регионе в начале независимости сталкивается с острым экономическим кризисом, имеющим свои объективные причины. Только после завершения гражданской войны и реализации реформ в этой сфере появились реальные возможности для преодоления спада промышленности, ее восстановления и всестороннего развития.

Проведение реформ в сфере промышленности за последние два десятилетия создали условия для того, чтобы вначале остановить отставание отрасли, затем содействовать реализации первых реформ, становлению и развитию промышленности.

В соответствии с отраслевыми программами социально-экономического развития Хатлонской области, сейчас в Кулябском регионе функционируют 2 Свободные экономические зоны - в Дангаринском районе и городе Кулябе. Совместное предприятие –“Дарвоз”, имеющее промышленное значение и расположенное в Шугновском регионе Ховалингского района, занимается переработкой золота. В 2020 году в регионе показатели основных видов промышленной продукции были следующими: строительный кирпич -5,1 млн. штук, мясо первого сорта -1765,2 тонн, колбаса - 84,2 тонн, молочная продукция - 690,2 тонн, растительное масло - 0,7 тыс. тонн, мука и мучные изделия - 7,3 тыс. тонн, соль – 1676 тонн, нефть -1858 тонн.

Предпринимательство, считающееся своего рода свободной производственной деятельностью, связано с другими секторами экономики и в условиях рыночной экономики получает новое развитие в Кулябе и районах Кулябского региона. Начало этого производственного процесса приходится на первый период независимости. В связи с трагическими событиями гражданской войны производство сталкивалось с политическими и экономическими трудностями. Новое развитие первой и второй декады независимости содействовали развитию и прогрессу промышленности и других производственных сфер в регионе.

С природа региона является красивым уголком и составляет 8,4 % площади Таджикистана и 48,7 % территории Хатлонской области. 87% территории региона составляют горы, только 13% долины. Благоприятные условия, красивая и привлекательная природа, ее древняя история могут способствовать развитию всех видов туризма, в том числе,

геологическому, горному, историческому, культурному и религиозному туризму. Оживление этой отрасли создают условия для развития экономической жизни и улучшения уровня жизни жителей.

Во втором разделе второй главы – «Изменения в жизни аграриев» диссертант придерживается мнения, что аграрный вопрос, как и сфера промышленности всегда считался надежным средством в обеспечении продовольственного развития страны и улучшении социально-экономической жизни страны. Сельское хозяйство Кулябского региона на первом этапе независимости находилось в неблагоприятном и тяжелом положении. Несмотря на трудности общественно –политической жизни, в 90 –х годах XX века рыночная экономика оказала глубокое влияние на ликвидацию хозяйственного планирования советского времени. Оно как плодотворное средство способствовало развитию сельского хозяйства в Таджикистане в переходный период. На начальном этапе независимости около 70 % населения проживало в сельской местности. В результате последствий гражданской войны многие земли в регионах, которых охватила война, остались неиспользованными. Это стало причиной сокращения сельскохозяйственной продукции и снижения уровня жизни.

В 1991 году населения региона составляет 718 тыс. чел, площадь пахотных земель во всех видах хозяйствования увеличивается до 167800 га. земли, что составляло больше 40 % земель области. В целях устранения трудностей и спасения населения от угрозы голода, Президентом Республики Таджикистан Эмомали Рахмоном были реализованы серьезные и необходимые меры. Это образование «Президентских земель» и распределение 75 тыс. гектаров земли населению.

Исследователь разделяет аграрный вопрос на три периода: первый период - спад и деградация сельскохозяйственной отрасли (1991-1997); второй период – преодоление спада и реализация первых реформ в сельском хозяйстве (1997-2010 ум); третий период – становление и развитие сельского хозяйства (с 2020 года до настоящего времени). По мнению диссертанта если на первом этапе аграрный сектор региона отставал, то, во втором и третьем этапах появились реальные возможности для реализации реформ, а также становления и развития этой отрасли. Это стало причиной того, что в 2020 году в Кулябском регионе функционировали 27 тыс. 296 дехканских хозяйств.

Труженики сельского хозяйства региона производят 37,5% продукции от общего производства области и 19,5% продукции сельского хозяйства республики. Таким образом, 43,8% продукции производится в общественных хозяйствах, 40,2% в коллективных хозяйствах и 16% в частных хозяйствах. Производство основной продукции сельского хозяйства составляет: зерновые (вместе с кукурузой) - 436068 тонн, хлопок - 66593 тонн, картошка - 78335 тонн, фрукты - 101196 тонн. Сельскохозяйственная продукция обеспечивает потребности населения всего на 30-35 %.

Перспективы развития этой сферы являются обнадеживающими, использование новых инновационных опытов, техники и технологии обработки, эффективное использование земли, повышение урожайности труда путем орошения и освоения новых земель, особенно в Дангаре, Фархоре и других районах способствуют развитию всех отраслей. Эти факторы также соответствуют стратегическим целям страны, то есть, обеспечению продовольственной безопасности и индустриализации страны. Пахотные земли Дангаринского района составляют 10 % пахотных земель Хатлонской области. В настоящее время продолжается орошение и освоение новых земель в Дангаринском и Фархорском районах.

Третья глава диссертации “Преобразования в социальной и культурной жизни Кулябского региона Хатлонской области в период независимости” состоит из трех разделов. В первом разделе третьей главы - **“Изменения и достижения в сфере народного образования”** исследуются и рассматриваются проблемы изменения, развития и достижения сферы образования. Диссертант отмечает, что в период независимости уделяется серьезное внимание вопросам социальной и культурной жизни, поэтому повышение жизненного уровня и развитие экономической мощи государства приобретает особое значение. Именно поэтому, Президент страны, Эмомали Рахмон рассматривая “сферу образования в качестве приоритетного направления в социальной политике государства” [72], в целях повышения ее статуса постоянно прилагает усилия.

На первом этапе независимости тяжелое социально-экономическое положение государства, события, связанные с политическим кризисом и гражданской войной оказали свое влияние на сферу образования, вследствие чего Хатлонская

область, особенно Кулябский регион, почти лишился сложившейся системы образования. В результате гражданской войны 25 тысяч семей остались без кормильца, 58 тысяч детей стали сиротами, около 120 тысяч учеников были лишены возможности учиться в школе. В 1992 году количество общеобразовательных школ в регионе составили 484 единиц. В них обучались почти 162,6 тыс. человек. В соответствии со статистическими данными, в результате гражданской войны в Хатлонской области в 1991-1998 годах пострадали 142 школы, которые нуждались в восстановлении.

Несмотря на это, Правительство Республики Таджикистан, осознав эту проблему, с самого начала независимости стало уделять особое внимание сфере образования. Именно поэтому, 27 декабря 1993 года впервые был принят “Закон об образовании”. В дальнейшем, в целях реализации планов Правительства Республики Таджикистан в сфере образования, были приняты другие законы, программы и нормативно – правовые акты, которые способствовали развитию этой отрасли.

Исследователь разделяет вопросы развития сферы образования в период независимости на три периода. В ходе изучения вопроса, автор подытоживает причины отставания и важнейшие реформы в сфере образования в течение 30 лет независимости. Первый период связан с начальным периодом независимости, трудностями и отставанием сферы. К важнейшим проблемам этой отрасли в исследуемый период относятся: сохранение соответствующей структуры, внедрение четырехуровневой системы образования, организация учебного процесса, привлечение учеников к школе, особенно девушек, поддержка учителей, ремонт школ и улучшение условий для обучения. Но все это давалось с трудом. Несмотря на это, по президентской квоте в высшие учебные заведения из Кулябского региона поступили 57 девушек. Только в последующие периоды при поддержке и помощи Правительства республики, других государств и гуманитарных организаций сфера образования была спасена от тяжелого и кризисного состояния. В этот период также начинаются важнейшие реформы в этой сфере. В результате, было построено большое количество новых учебных заведений для учеников, а также для студентов профессиональных и высших учебных заведений в Кулябском регионе.

На протяжении 30 лет независимости в городе Кулябе за счет финансирования со всех источников были построены и сданы в эксплуатацию 40 учебных заведений на 12 200 посадочных мест, общая сумма которых составила более 108 миллионов сомони. В 2021-2022 учебном году в Кулябском регионе действовали 56 дошкольных учреждений, количество воспитанников достигло 4780 человек. В 2020 году количество среднеспециальных школ (колледжей) достигло 11 единиц, в них обучались 11933 студентов, в том числе - 8966 девушек.

Сейчас в Кулябском регионе существует 4 вуза, в том числе, в городе Кулябе функционируют Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки и Институт технологии и инновационного менеджмента, в Дангаринском районе действуют Дангаринский государственный университет и Хатлонский государственный медицинский университет (ХГМУ). В 2021 году общее количество студентов этого научного заведения составило 25650 человек, среди них 9107 студентов являются девушками. Здесь работали 1197 преподавателей, в том числе, 478 женщин. На базе “Ботанического сада” имени Т. Бобоева в городе Кулябе функционирует филиал Института Ботаники НАНТ. Ученики, студенты и преподаватели Кулябского региона за 4 года существования республиканских литературно–культурных конкурсов 4 раза заняли первые места, 9 раз – вторые и 17 раз получили почетные места.

Во втором разделе третьей главы - «Медицинское обслуживание населения и сфера здравоохранения», рассматриваются и исследуются вопросы, связанные со сферой здравоохранения в Кулябском регионе Хатлонской области в период независимости.

Для всех государств защита здоровья населения считается важнейшей задачей социального сектора. Наряду с другими важнейшими отраслями общественной жизни, улучшение и развитие сферы здравоохранения считается одним из главных вопросов в политике правительства Таджикистана. Именно поэтому, в период независимости в Таджикистане здоровью общества уделялось особое внимание, поскольку сфера здравоохранения считается одной из приоритетных в социальной политике государства. Нестабильное политическое положение и тяжелая социально–экономическая жизнь населения после распада советской державы и начала гражданской войны в

Таджикистане, стали причиной больших и тяжелых проблем в процессе медицинского обслуживания. Появление и распространение инфекционных болезней в Кулябском регионе, вследствие экономической блокады и последовавших за ней трудностей, особенно в Фархорском районе, привели к распространению гелиотропа, который возник в результате употребления сорных растений по причине нехватки пищи. В результате погибло очень много людей. Недавно образованное Правительство под руководством Эмомали Рахмона, несмотря на существующие проблемы, с первых дней независимости принимало практические меры для защиты и улучшения санитарных услуг среди населения.

Исследователь разделяет реализованные в период независимости, реформы в этой отрасли, на 4 этапа. Причины отставания он относит к первым двум этапам реформ, а развитие и прогресс сферы здравоохранения относит к третьему и четвертому этапу.

На первом этапе независимости широкие возможности для реализации реформ в сфере здравоохранения были сопряжены с большими трудностями. Согласно статистическим данным, в 1992 году в Кулябском регионе количество врачей составило 1145 чел., медицинских работников среднего звена - 5087 чел., койкомест - 8840 единиц. В 1997 году количество врачей составило 998 чел., медицинских работников среднего звена - 4325 чел., койкомест - 5145 единиц.

Только в течение двух последних десятилетий независимости потенциальные возможности государства и Правительства Республики Таджикистан относительно улучшились. Путем привлечения иностранных инвестиций все медицинские учреждения, в том числе в Кулябском регионе, дважды капитально были отремонтированы. Во всех селах, джамоатах, районных и городских центрах были построены современные медицинские пункты, которые предоставляют свои услуги населению. Вместе с тем, согласно конкретным программам по развитию сферы здравоохранения, в целях строительства новых учреждений были решены ряд важнейших вопросов. Все медицинские учреждения оснащаются новым технологическим оборудованием, в результате создания новых учебных заведений были подготовлены научные кадры, возросло количество специалистов с высшим и средним образованием,

решаются также кадровые вопросы и проблема медицинского обслуживания на высоком уровне.

Накануне 30 -летия политической независимости, во всех районах региона, согласно конкретным планам развития сферы здравоохранения были реализованы ряд мер, в том числе: созданы новые учреждения, медицинские учреждения обеспечены новым технологическим оборудованием, благодаря созданию новых учебных заведений решается проблема подготовки специалистов с высшим и среднеспециальным образованием. Цель заключается в том, чтобы таким образом решить кадровый вопрос и повысить уровень медицинского обслуживания населения. Например, если в 1991 году в горном районе Шамсиддин Шохин всего 10 врачей с высшим образованием обслуживали население, то, в 2020 их количество возросло до 93 человек. Также, в этом районе функционируют: центральная больница, 4 локальных больниц, 3 сельских амбулаторий и 15 медицинских пунктов. В городе Кулябе функционирует Медицинский колледж, один из самых старых учебно-воспитательных заведений города Куляба и всего региона. Вместе с тем, в Кулябском регионе действуют также три частных медицинских колледжей (Частный медицинский колледж города Куляба, Частный медицинский колледж в районе Мир Саид Ади Хамадони и Частный медицинский колледж в Дангаринском районе). Хатлонский государственный медицинский университет в качестве высшего учебного заведения готовит медицинских специалистов.

В третьем разделе третьей главы -“Культурно-просветительские учреждения” исследуются и рассматриваются вопросы, связанные с ролью и местом культурно-просветительских учреждений Кулябского региона в период независимости. Во всех исторических периодах, культура, играя выдающуюся роль в укреплении и сохранении наций и народов, является важным средством воспитания и повышения уровня образованности народа, особенно молодежи. Именно поэтому, здоровое общество постоянно принимает необходимые меры для развития инфраструктуры в виде библиотек, музеев и других культурно-просветительских учреждений. Основатель мира и национального согласия, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон в одном из своих Посланий Маджлиси Оли заявил, что «культура является сутью бытия и

играет значительную, даже определяющую роль в формировании, совершенствовании общества, укреплении мысли и национального духа» (73).

Исследователь отмечает, что Правительство Таджикистана в период независимости стало уделять серьезное внимание развитию и деятельности культурных учреждений в городах и районах страны, вместе с тем, на этой основе внесло ценный вклад в представлении нашей независимой страны на мировом уровне. События политического кризиса первого периода независимости, которые привели к гражданской войне, оказали свое неблагоприятное влияние также на сферу культуры. Негативные последствия войны, особенно в Хатлонской области, были разрушительными. Они стали причиной разрушений и прекращения деятельности многих культурно-просветительских учреждений, в том числе библиотек, музеев, театров, домов культуры и других объектов этой сферы. В 1990 году в городе и районах Кулябского региона функционировали 228 публичных библиотек (1346741 экз. книг), 177 клубных учреждений, 8 музеев, 6 парков культуры и отдыха, 10 музыкальных и 4 художественных школ, ансамбль «Фалак», 14 ансамблей песен и танцев. Из этого числа, в первый период независимости (1990 – 2000) прекратили свою рабочую и творческую деятельность многие культурно-просветительские учреждения, в том числе, 24 библиотек, 25 клубных учреждений, 1 музей, 2 художественных школ, 7 ансамблей песен и танцев.

Несмотря на это, после стабилизации политической обстановки, Правительство Таджикистана принимает важные меры для восстановления и осуществления деятельности культурно-просветительских учреждений. В результате, в 2016 году в Кулябском регионе Хатлонской области функционировали 12 музеев, из них 4 музея были республиканского уровня, общее количество музейных экспонатов в регионе составили 35050 единиц. В этот период, в музеях Кулябского региона работали 191 сотрудника.

Развитие сферы культуры связано с последними двумя десятилетиями периода независимости. В исследуемый период появились возможности для реализации важнейших реформ в этой сфере. Принятые Правительством меры в целях развития и прогресса культуры обеспечили налаженное функционирование всех культурно-просветительских учреждений в Кулябском

регионе. Сегодня созидательный и конструктивный дух в сфере культуры приобретает новое развитие. Увеличиваются возможности народных ремесел в их становлении и развитии, также возрастает позиция, влияние и имидж Таджикистана на мировой арене. Одним из значительных культурных мероприятий периода независимости считается Фестиваль - “Таронаи чакан” (Песня чакана), который впервые состоялся в дни празднования 2700-летия Куляба. С тех пор ежегодно проводится в городе Кулябе. Этот фестиваль представляет народные промыслы региона и республики и способствует сохранению и пропаганде культурного наследия таджиков на мировой арене.

В 2015 году, с учетом богатой и разнообразной истории и культуры, город Куляб был объявлен культурным городом СНГ. Музыкально -драматический театр имени Сайдали Вализода, ансамбль “Фалак”, Колледж имени Кароматулло Курбонова, а также ряд представителей культуры и искусства Кулябского региона прославились с профессиональной точки зрения. Накануне 30-летия независимости в Кулябском регионе общее количество библиотек составили 213, историко-краеведческих музеев -17 единиц.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Основные научные результаты диссертации

Таким образом, результаты исследования и изучения показали, что вопросы социально-экономической и культурной жизни Республики Таджикистан в годы независимости (1991-2021) (На примере Кулябского региона Хатлонской области) являются актуальными. Заключение и результаты, полученные в ходе диссертационного исследования, изложены в следующих моментах:

1. 9 сентября 1991 года Республика Таджикистан получила политическую независимость и как суверенное государство выбрала путь строительства демократического государства. Но прошло немного времени со дня обретения независимости, как общественно-политическую жизнь страны охватил острый политический кризис. В конечном счете страна была втянута в гражданскую войну. В те дни, общественно-политическое положение и социально-экономические условия в Кулябском регионе Хатлонской области были также напряженными.

В прошлом регион был известен как Кулябская область. В начале 1920 году этот регион стал одним из субъектов Бухарской Советской Народной Республики (БСНР), в дальнейшем, по причине игнорирования ее интересов бюрократической системой советского периода, неоднократно ликвидирован и восстановлен. В период независимости в него входят 10 административных центров, в том числе, город Куляб, Муминабадский, Ховалингский, Восейский, Дангаринский, Фархорский, Темурмаликский, Бальджуанский районы, а также районы Шамсиддин Шохин и Мир Саид Али Хамадони, [1,2,3-М].

2. Нахождение Кулябской области в экономической блокаде в годы гражданской войны стало причиной возникновения инфекционных болезней, гибели граждан и других трудностей. Поэтому, в целях защиты общественного порядка, в мае 1992 года в качестве военно-политической организации был образован Народный фронт Таджикистана (НФТ). В дальнейшем он нашел отклик в других регионах страны и в целом, НФТ способствовал сохранению законной и конституционной власти [1,2,3-М].

3. Историческая необходимость приводит на сцену исторические личности. Эмомали Рахмон в качестве председателя Кулябского областного совета народных депутатов, в тяжелые дни гражданской войны - 16 ноября 1992 года на XVI сессии Верховного Совета избран председателем Верховного Совета Республики Таджикистан, то есть, Главой государства.

Данная сессия и приход Основателя мира и согласия, Лидера Нации, Президента Республики Таджикистан, Эмомали Рахмона в политику был великим историко-политическим событием первого периода независимости. Этот выдающийся политик путем достойного руководства вывел нашу страну из пропасти и кровопролития и зажег в сердцах жителей искру надежду и веры в будущее. [1,2,3,-М].

4. Экономика Кулябского региона в первый период независимости отставала от экономики других регионов страны. В те дни, несмотря на трудности и экономическое отставание, в целях повышения уровня благосостояния жителей региона, Правительство страны реализовал ряд необходимых мер. В первую очередь, это строительство железной дороги Куляб - Курган-тюбе, ввод в эксплуатацию точки по заправке

автомобилей природным газом в городе Кулябе, реконструкция и сдача в эксплуатацию Кулябского международного аэропорта, а также строительство автомобильной дороги Куляб – Калаи-Хумб.

Во втором и третьем этапе реализации реформ в сфере промышленности появились возможности для того, чтобы остановить отставание этой отрасли, в будущем это способствовало становлению и развитию промышленности. [1,2,3-М].

5. В дальнейшем, в течение первых двух десятилетий появились надежные предпосылки для развития экономики. В Кулябском регионе в течение 30 лет независимости были построены и сданы в эксплуатацию более 200 (в том числе, в городе Кулябе 45, в Дангаре - 42, в Муминабадском районе -18 единиц) промышленных предприятий.

В 2020 году производство основной продукции промышленности в регионе составило: 14056 тонн пряжи, 5,1 млн. штук строительного кирпича, 1765,2 тонн мяса первого сорта, 84,2 тонн колбасы, 690,2 тонн молочных изделий, 0,7 тыс. тонн растительного масла, 15,7 тыс. тонн муки, 7,3 тыс. тонн хлеба и хлебобулочных изделий, 1676 тонн соли, 1858 тонн нефти [1,2,3-М].

6. Предпринимательство - один из видов свободного производства, в период независимости развивается и способствует прогрессу других отраслей экономики. Регион с древней историей имеет благоприятные условия, красивую и привлекательную природу. Здесь существуют условия для развития всех видов туризма, включая геологический, горный, исторический, культурный и религиозный туризм. [1,2,3-М]. Развитие народных ремесел может содействовать повышению уровня благосостояния жителей.

7. Аграрный сектор считается основным источником производства продовольствия и промышленности, а также надежным средством для обеспечения продовольственной продукции и улучшения социально –экономического положения населения. В начале первого этапа независимости аграрный сектор находился в неблагоприятном и тяжелом положении. Около 70% населения Таджикистана проживало в сельской местности. Образование «Президентских земель» и распределение 75 тыс. га. земли населению относятся к мерам,

которые спасли от голода население. В соответствии с ними, в Хатлонской области 32 тыс. га земли было передано населению [1,4,5-М].

8. В период независимости всестороннее развитие получает сельское хозяйство. Перспективы развития этой отрасли можно считать обнадеживающими. Путем использования новых инноваций, техники и технологии переработки, а также эффективного использования земли, повышения уровня урожайности труда, орошения и освоения новых земель в Дангаре, Фархоре и других районах, будут возрастать реальные возможности для развития всех отраслей. Все это способствует реализации стратегических целей страны, в том числе в обеспечении продовольственной безопасности и индустриализации [1, 4, 5-М].

9. Сфера образования, считающаяся одной из приоритетных направлений в социальной политике государства, в период независимости достигла нового этапа в своем развитии. Процесс развития сферы образования разделяется на три периода, ее характерные особенности рассмотрены на примере Кулябского региона.

На первом этапе важнейшими задачами сферы образования, которые были связаны с трудностями и отставанием отрасли, в первую очередь, считались: сохранение соответствующей структуры, реализация традиционной четырехуровневой системы образования, организация непрерывного учебного процесса, привлечение учеников, особенно девушек, к учебе, поддержка учителей, ремонт школ, улучшение условий для учебы. Но все это давалось с трудом [2, 3, 4-М].

10. В ходе реализации реформ в этой отрасли за последние два десятилетия появились возможности для всестороннего ее развития. Только в период государственной независимости в городе Кулябе за счет всех финансовых источников были построены и сданы в эксплуатацию 40 зданий с дополнительными пристройками для учебных заведений (12200 мест) на 108 млн. сомони. В городе функционируют 52 средних учебных заведения, 4 лицея, Президентская школа для талантливых учеников, 2 школы –интерната. В целом, в городах и районах Кулябского региона за последнее десятилетие и в честь

30-летия, в рамках юбилейных объектов были построены и сданы в эксплуатацию 300 общеобразовательных школ[2,3,4-М].

11. Улучшение и прогресс сферы здравоохранения, считается другой важной задачей государства и Правительства. Трудности отрасли вначале были очень заметными. Только после стабилизации политической ситуации, были реализованы важнейшие меры по защите здоровья населения в регионе. Рассматривая вопросы сферы здравоохранения в годы независимости, мы разделили на четыре этапа ход реализации реформ. Каждый из этих этапов имеют свои характерные особенности, в процессе которых были реализованы отдельные и относительно важные реформы в сфере здравоохранения в Таджикистане [3,4,6-М].

12. Первый и второй этап реформирования в сфере здравоохранения в основном были связаны с событиями гражданской войны, распространением некоторых инфекционных болезней, нехваткой профессиональных врачей, а также с медикаментами, продовольствием и низким уровнем обслуживания в медицинских учреждениях. За последние 20 лет, благодаря привлечению инвестиций, все учреждения сферы здравоохранения Кулябского региона дважды были капитально отремонтированы. Во всех сельских джамоатах и районах, а также городе Кулябе построены современные медицинские пункты. В 2020 году в регионе функционировали 10 центральных районных больниц, 251 медицинских пунктов, 201 медицинских центров здоровья в селах. В это время в регионе работали 1567 врачей и 9679 медицинских работников среднего звена, было 4412 койкомест, количество учреждений по оказанию первой медицинской помощи достигло 491 единиц [3,4,6-М].

13. В период независимости для развития и прогресса культурно –просветительских учреждений Кулябского региона Правительство Республики Таджикистан принимает значительные меры. Развитие культурно–просветительских учреждений Кулябского региона во времена независимости разделяется на три этапа. Каждый из этих этапов имеет свои характерные особенности. По сути, они отражают целый исторический период, связанный с культурной жизнью в период независимости и в них раскрываются роль и место этой отрасли.

Первый этап был связан с обострением духовного кризиса, трудностями и отсталостью, которые стали причиной

разрушения некоторой части зданий и объектов, оборудования, книжных складов и прекращения деятельности ряда культурно–просветительских учреждений в Кулябском регионе [2,4,7-М].

14. После стабилизации политической ситуации в стране, в целях развития сферы культуры за последние 20 лет были проведены важные культурно–просветительские мероприятия. Именно в результате реализации реформ в этой сфере, накануне 30-летия политической независимости возрастают возможности для становления и развития народных ремесел.

Впоследствии, в результате включения образцов народных ремесел в мировое наследие, влияние и имидж Таджикистана возрастает на международной арене. В 2020 году общее число культурных учреждений в регионе составили 136 единиц, из них, 11 находились в городе, 31 в сельской местности. В городе Кулябе количество клубов достигли -10, в сельской местности -83 единиц [2,4,7-М].

2. Рекомендации по практическому использованию результатов

Подытоживая изученные материалы на тему «Социально–экономическая и культурная жизнь Республики Таджикистан в годы независимости (1991-2021). (На примере Кулябского региона Хатлонской области)», для всестороннего изучения истории и развития социально –экономической и культурной жизни последующих периодов Кулябского региона мы предлагаем следующие рекомендации:

- Кулябский регион Хатлонской области как один из уголков нашего родного Таджикистана имеет богатую историю и ценное культурное наследие, которые не изучены исследователями в достаточной мере. В этой связи, научному сообществу историков по изучению современной истории таджиков необходимо, наряду с изучением вопросов, связанных с периодом независимости, также широко исследовать вопросы древнего мира, рабовладельческого периода, средних веков, новой и новейшей истории;

-достижение Кулябского региона в период независимости уникальны и охватывают различные стороны социально–политической, экономической и культурной жизни. Поэтому, возникает необходимость в широком изучении указанных вопросов во времена независимости в рамках города Куляба и других районов региона;

- Кулябский регион Хатлонской области обладает огромными производственными ресурсами, мы это видим на примере пахотных и богарных земель, умное и эффективное использование которых могут способствовать развитию социально –экономической и культурной жизни региона;

-учитывая широкие преимущества достижений периода независимости, а также повышения исторической идентичности и патриотизма среди молодого поколения, возникает необходимость в эффективной пропаганде путем организации отдельных уголков в музеях, библиотеках, исторических комнатах, общеобразовательных школах и высших учебных заведениях Кулябского региона Хатлонской области;

- основное содержание предложений и выводов диссертации могут быть использованы при написании отдельных трудов по истории независимого Таджикистана, чтении лекций по новейшей истории таджикского народа и составлении отдельных социально–экономических и культурных программ по Кулябскому региону Хатлонской области;

-исследователям истории высших школ Республики Таджикистан необходимо опубликовать научную монографию под названием -«История Кулябского региона Хатлонской области»;

- в целях освоения истории региона будет весьма полезной ввести специальный курс под названием «История Кулябского региона» для студентов исторических специальностей

СПИСОК ПЕРВОИСТОЧНИКОВ И ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

I. Произведения Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона

[1] Раҳмон, Э. Комёбӣ аз меҳнати ҳама вобастааст [Матн]: Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҷлис бо роҳбарону фаъолони минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон / Эмомалӣ Раҳмон // «Ҷумҳурият», 3 августи соли 1995.

[2] Раҳмон, Э. Экономическое реформы веление времени [Текст] / Эмомалӣ Раҳмон. - Душанбе: Ирфон, 1998. - 104 с.

[3] Раҳмон, Э. Чиноятро бояд решақан кунам [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: «Авесто», 1999. – 138 с.

[4] Раҳмон, Э. Вохурии Эмомалӣ Раҳмон бо ғаболони вилояти Хатлон [Матн]: / Эмомалӣ Раҳмон // «Чумхурият», 12 октябри соли 2000.

[5] Раҳмон, Э. Фарҳанг ҳастии миллат аст [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. - Душанбе: Ирфон, 2001. – 537 с.

[6] Раҳмон, Э. Сафари кории Эмомалӣ Раҳмон ба Кӯлоб бо мақсади шиносӣ ба тайёри ба чашни 2700 – солагии шаҳри қадим [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон // «Кулябская правда», 13 августи соли 2003.

[7] Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Китоби 5 [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе, 2005. – 537 с.

[8] Раҳмон, Э. Суханронии Президенти Чумхурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо кормандони соҳаи маорифи кишвар 22 декабри соли 2005 [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон // “Омузгор”, 1 январи соли 2006.

[9] Раҳмон, Э. Рушди маориф асоси таҳкими аркони давлат [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе, 2009. – 367 с.

[10] Раҳмон, Э. Суханронии Эмомалӣ Раҳмон Президенти Чумхурии Тоҷикистон дар мулоқот бо сокинони Ҷамоати деҳоти Шукнови ноҳияи Ховалинги вилояти Хатлон, 15 октябри соли 2011 [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон // «Чумхурият»- 16 октябри соли 2011.

[11] Раҳмон, Э. Суханронии Президенти Чумхурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо роҳбарон ва ғаболони вилояти Хатлон [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон // “Садои мардум”- 1 ноябри соли 2013.

[12] Раҳмон, Э. Сафари Президенти Чумхурии Тоҷикистон ба ноҳияҳои минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон // “Садои мардум”- 1 ноябри соли 2013.

[13] Раҳмон, Э. Сафари кории Сарвари давлат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба шаҳри Кӯлоб [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон // “Чумхурият”- 31 августи соли 2015.

[14] Раҳмон, Э. Суханронии Президенти Чумхурии Тоҷикистон дар мулоқот бо роҳбарону ғаболон ва намоёндагони сокинони вилояти Хатлон, ноҳияи Данғара, 13 майи соли 2017 [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон // «Чумхурият», 15 майи соли 2017.

II. КНИГИ

[15] Абдулов, К. Дар ин дунё. К 6. Иҷлосияи сарнавиштсоз [Матн] / К. Абдулов. – Хучанд, 2002. - 378 с.

[16] Абдулов, К. Дар ин дунё. Китоби ёздаҳум. Сафар ба мулки муъҷизаҳо [Матн] / К. Абдулов. – Душанбе. «Адиб», 2006. - 520 с.

- [17] Абдуллоев, М.Х, Аъзамов, Х.С. Мақоми маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн] / М.Х. Абдуллоев., Х.С. Аъзамов. - Душанбе, 2011. - 124 с.
- [18] Абдуллоев, М.Х, Аъзамов, Х.С, Аллоева, Ҳ.Ҳ. «Ислоҳот ва рушди маорифи Тоҷикистон дар солҳои Истиклолияти давлатӣ» [Матн] / М.Х. Абдуллоев., Х.С. Аъзамов., Ҳ.Ҳ. Аллоева. - Душанбе, 2016. - 100 с).
- [19] Абдурахмонова, Г. Саҳми занони тоҷик дар инкишофи илм, маориф ва санъат [Матн] / Г. Абдурахмонова. – Душанбе, 2018. - 167 с.
- [20] Абдурашитов, Ф.М. Земельно-водная реформа в Таджикистане в конце XX - начале XXI вв [Текст] / Ф.М. Абдурашитов. - Душанбе: Промэкспо, 2018. - 371с.
- [21] Азамов, Х.С, Абдуллоев, М.Х. Судьбоносный поворот в истории независимого Таджикистана [Текст] / Х.С. Азамов, М.Х. Абдуллоев. – Душанбе, 2019. – 428 с.
- [22] Азизӣ, М. Мухтасари таърихи Хатлон [Матн] / М. Азизӣ. - Кӯлоб, 1992. - 145 с.
- [23] Асозода, Р., Асозода, Ҳ. Пирони кӯҳистони Хатлон (Нашири дуюм) [Матн] / Р. Асозода, Ҳ. Асозода. - Душанбе, 2015. - 274 с.
- [24] Асозода, Р., Асозода. Ҳ. Бузургони диёри Муъминобод [Матн] / Р. Асозода., Ҳ. Асозода. - Душанбе, 2019. - 225 с.
- [25] Баротов, Р.Б. Ганчи кӯҳистон [Матн] / Р.Б. Баротов.– Душанбе: «Маориф», 1985. - 104 с.
- [26] Баротов, Ҷ.Қ. География минтақаи Кӯлоб [Матн] / Ҷ.Қ. Баротов. - Душанбе, 2018. – 120 с.
- [27] Баротов, Ҷ.Қ. География минтақаи Кӯлоб [Матн] / Ҷ.Қ. Баротов. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 275 с.
- [28] Ғоибов, Ф. Таърихи Хатлон аз оғоз то имрӯз. (Таърихи сиёсӣ ва ҷуғрофиёи таърихӣ) [Матн] / Ф. Ғоибов. - Душанбе, 2006. - 906 с.
- [29] Дӯстов, Н. Заҳм дар ҷисми Ватан. Хотира ва андешаҳо [Матн] / Н. Дӯстов. - Душанбе: Ирфон, 1994. - 189 с.
- [30] Достиев, А. От себя неубежишь. (Сборник статей, бесед, выступлений и воспоминаний) [Текст] / А.Достиев. – Душанбе: Адиб, 2001 – 324 с.
- [31] Достиев, А. Тоҷикистон-шикастанҳо ва бастанҳо [Матн] / А. Достиев. - Душанбе: Ирфон. 2003. - 224 с.

- [32] История таджикского народа. Т. VI: Новейшая история (1941-2010 гг.) / под общ. ред. Р.М. Масова [Текст]. – Душанбе, 2011. - 682 с.
- [33] Каримов, Б. Дар гирдоби зиндагӣ. Ёддошт, мақолаҳо, мусохибаҳо [Матн] / Б. Каримов. – М.: ТОО «Можайск» - Терра, 1995. – 192 с.
- [34] Каримов, Б. Фарёди солҳо [Матн] / Б. Каримов. М.: Трансдорнаука. 1997. – 1104 с.
- [35] Каримов, Р.Н. Культура Таджикистана в годы независимости (1991-2011) [Текст] / Р.Н. Каримова. - Душанбе, 2013. – 365 с
- [36] Комилов, Н.Б., Шералиев, Э.Н., Тағоев, Ҷ.Х. Такмили механизми танзими давлатии истифодаи захираҳои заминҳои кишоварзӣ (дар мисоли минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон) [Матн] / Н.Б. Комилов, Э.Н. Шералиев, Ҷ.Х. Тағоев. – Душанбе, 2020. - 148 с.
- [37] Кӯлоб. Энциклопедия [Матн] // Сарредаксияи илмӣ Энциклопедияи миллии тоҷик. Мухаррир. Қурбонов А. – Душанбе, 2006. - 646 с.
- [38] Мансуров, М. (сост.). Путеводитель Хатлонской области Республики Таджикистан [Текст] / М. Мансуров. - Курган – тюбе, 2013. - 69 с.
- [39] Муҳимтарин нишондихандаҳои рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии шаҳри Кӯлоб дар соли 2022 [Матн] /. – Кӯлоб, 2023. – 23 с.
- [40] Мункӣ, А.С. Ёхсу, очеркҳои илмӣ - оммавӣ [Матн] / А.С. Мункӣ. – Душанбе: «Шарқи озод», 2014. - 416 с.
- [41] Насриддинов, Ҳикматулло. Таркиш [Матн] / Ҳ. Насриддинов. – Душанбе. Нашриёти «Афсона», 1995. – 249 с.
- [42] Рауфи, А. Роль образования в экономической развитии [Текст] / А. Рауфӣ. - Душанбе: 2014. - 608 с.
- [43] Раҳматзода, И. История медицины и известные врачи Кулябского региона [Текст] / И. Раҳматзода. – Душанбе: Аржанг, 2010. – 393 с.
- [44] Сафарзода, Амирхон. Асрори шаҳри Мунк [Матн] / А. Сафарзода. - Душанбе, 1999. - 123 с.
- [45] Содиков, Р. Оинаи нур: 70 – солагии Шурообад / Р. Содиков, - Душанбе: Матбуот, 2002. – 166 с.
- [46] Солиев, Х.Х. Республика Таджикистан. 15 лет независимого экономического развития [Текст] / Х.Х. Солиев. - Душанбе: Эджод, 2007. - 558 с.
- [47] Соҳибназаров, А. Субҳи ситоракуш [Матн] / А. Соҳибназаров. - Душанбе, 1997. - 310 с.

- [48] Усмонов, И. Лахзаҳои сулхи ботадбир [Матн] / И.Усмонов. – Душанбе: Ирфон, 1999. - 340 с.
- [49] Усмонов, И. Сулҳнома [Матн] / И.Усмонов. – Душанбе: Матбуот, 2001. - С. 49. (357 с).
- [50] Усмонов, И. Таърихи сиёсии Тоҷикистони сохибистиқлол [Матн] / И.Усмонов. - Душанбе. 2003. - 178 с.
- [51] Хайдаров, Ғ, Иномов, М. Тоҷикистон: фочиа ва дарди халқ [Матн] / Ғ. Хайдаров, М. Иномов.- Кӯлоб, 1993. 123 с.
- [52] Хасан, Н. 90 соли Муъминобод [Матн] / Н. Хасан. - Душанбе. Нашриёти “Мубориз”, 2021. - 280 с.
- [53] Хотамов, Н.Б. Социально-экономические преобразования Республики Таджикистан в период суверенитета (1991-2006) [Текст] / Н.Б. Хотамов. - Душанбе; 2008. – 268 с.
- [54] Шарифов, Д. Боргоҳи илму маърифат [Матн] / Д. Шарифов. – Душанбе, 2006. - 286 с.
- [55] Шарифов, Достӣ, Маҳмадов, Иброҳим. Аз таърихи хунаrhoи мардумии Хатлонзамин [Матн] / Д. Шарифов, И. Маҳмадов. – Душанбе, 2007. – 327 с.
- [56] Шарифов, Д., Маҳмадов И. Фидоӣёни роҳи маърифат [Матн] / Д. Шарифов., И. Маҳмадов. – Душанбе, 2012. – 446 с.
- [57] Шарифов, Д. Таърихи мухтасари Балҷувон [Матн] / Д. Шарифов. - Душанбе: Эр-граф, 2014.-- 227 с.
- [58] Шафиев, Ф. Фуруғи ирфони Хатлонзамин (1931 – 2011) [Матн] / Ф. Шафиев. – Душанбе, 2011. – 81 с.
- [59] Шерхони Умар. Данғара [Матн] / Ш. Умар. - Душанбе: Шарқи озод, 2005. – 736 с.
- [60] Яъқубов, Ю, Довудов, Д, Зардиев, А. Кӯлоб шаҳри қадиму шӯҳратманд [Матн] / Ю. Яқубзод., Д. Довудов, А. Зардиев. - Душанбе: «Эр-граф», 2006. – 100 с.

III. Научные статьи и доклады

- [61] Бобоев, А.А. Некоторые вопросы привлечения инвестиции в хлопководство Хатлонской области [Текст] / А.А. Бобоев // Теоретический и научно-практический журнал «Кишоварз». - 2006. - № 1(17). - С. 63-65.
- [62] Гулов, К.М. Формы государственной поддержки мало предпринимательства в условиях рыночной экономики [Текст] / К.М. Гулов // Вестник национального университета - 2006 - № 6 - С. 93-97.
- [63] Сатторов, А.А. Совершенствование механизма государственной поддержки развития рынка зерна в Хатлонской области [Текст] / А.А. Сатторов // Вестник Таджикского

национального университета. Серия экономических наук.-2011.- №10 (74). - С. 226-230.

[64] Шеглов, П.В, Бобоев, Х. Фотоэлектрические измерения атмосферного дрожания в двух пунктах Кулябской области Тадж ССР [Текст] / П.В. Шеглов, Х. Бобоев // Астрономический циркуляр – АН СССР, 1983. №1269. - С. 256- 263.

IV. Диссертации и авторефераты

[65] Абдусаматов, Г.С. Закономерности становления и развития рыночных отношений в Республике Таджикистан [Текст]: дис.... канд. экон. Наук / Г.С. Абдусаматов. - Душанбе, 1996. – 198 с.

[66] Аламов, Х.Н. Социально-экономическая и культурная жизнь Хатлонской области в период независимости Республики Таджикистан (1991-2015 гг.) [Текст]: диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности /07.00.02./ Отечественная история / Х.Н. Аламов. - Душанбе, 2019. - 188 с.

[67] Каримов, Р.Н. Культура Таджикистана в годы независимости (1991-2011) [Текст]: авт. дис. на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности /07.00.02/ - Отечественная история (исторические науки) / Р.Н. Каримова. - Душанбе, 2012.- 25 с.

[68] Курбонов, Ф.Х. Региональные аспекты инвестиционного обеспечения развития предпринимательской деятельности (на материалах Хатлонской области) [Текст]: дис....канд. экон. наук. - /Ф.Х. Курбонова. - Душанбе: ТНУ, 2013. – 176 с.

[69] Махмадов, И.М. Таърихи ташаккул ва инкишофи муассисаҳои тиббӣ дар минтақаи Кулоб (солҳои 1924-1991) [Матн]: диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) / 07. 00. 02 / И.М. Махмадов. - Душанбе, 2022. - 180 с.

[70] Тагаев, Б.Д. Социально-экономические аспекты обеспечения продовольственной безопасности регионов (на материалах Хатлонской области) [Текст]: дис.... канд. экон. наук / Б.Д. Тагаев. - Душанбе, 2012. – 178 с.

[71] Шарифов, Ш.Ҷ. Таърихи муассисаҳои маданӣ – равшаннамоии минтақаи Кулоби вилояти Хатлон дар даврони истиқлол (с.1991-2016) [Матн]: автореферати диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) / 07. 00. 02 / Ш.Ҷ. Шарифов. – Душанбе, 2021. - 66 с.

У. Электронные источники

[72] Раҳмон, Э. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 30.04.2007 / Э. Раҳмон // [Захираи электронӣ]: Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/197>. (санаи мурочиат 3.06.2022).

[73] Раҳмон, Э. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 25.04.2008 / Э. Раҳмон // [Захираи электронӣ]: Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/195> (санаи мурочиат 4.06.2023).

СПИСОК НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

Научные статьи, которые опубликованы в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1- А]. Акрамова С.И. (Шодизода С.И.). Рушди иқтисодиёти шаҳр ва минтақаи Кӯлоб дар ибтидои давраи Истиқлолият [Матн] / С.И. Акрамова (Шодизода С.И.) // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. Бахши илмҳои таърих ва бостоншиносӣ, педагогика ва филология. - Кӯлоб, 2023. №4 -2 (33) 2023.- С. 350 - 357. ISSN. 2616 -5260.

[2- А]. Акрамова С.И. (Шодизода С.И.), Назарзода П.С. Оғоз ва рафти қорҳои сохтмонӣ дар шоҳроҳи Кӯлоб-Дарвоз (Қалъаи Хумб) [Матн] / С.И. Акрамова (Шодизода С.И.), П.С. Назарзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. Бахши илмҳои таърих ва бостоншиносӣ, педагогика ва филология. Душанбе, 2023. №3 (32) 2023.- С. 248 - 255. ISSN -2616-5269.

[3-А]. Акрамова С.И. (Шодизода С.И.). Ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва иқтисодии шаҳри Бостонии Кӯлоб дар 10-соли аввали Истиқлолият / С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Нашри Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С. Айни. – Душанбе, 2024. № 5-6. – С. 220-225. ISSN 2219-5408.

[4-А]. Акрамова С.И. (Шодизода С.И.), Назарзода П.С. Вилояти Хатлон: нақши соҳаи кишоварзӣ дар рушди иқтисодиёт [Матн] / С.И. Шодизода., П.С. Назарзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. Бахши илмҳои таърих ва бостоншиносӣ, педагогика ва филология. - Душанбе, 2024. №4 -1 (37). - С. 11 - 17. ISSN 2616 -5260.

[5-А]. Шодизода С.И., Назарзода П.С. Рушди соҳаи кишоварзии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар давраи соҳибистиқлолӣ [Матн] / С.И. Шодизода., П.С. Назарзода // Аҳбори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Душанбе, 2025. №7 - С. 66-72. ISSN 2074 -1847.

[6-А]. Шодизода С.И., Муродзода А.А. Аз таърихи рушд ва инкишофи соҳаи тандурустии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар давраи соҳибистиклолии кишвар [Матн] / С.И. Шодизода., А.А. Муродзода // Донишгоҳи омӯзгорӣ. Нашрияти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни – Душанбе, 2025. №4 - С. 320-324. ISSN 2074 -1847.

[7-А]. Шодизода С.И. Рушди фарҳанги минтақаи Кӯлоб дар замони Истиклолият [Матн] / С.И. Шодизода // Ахбори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Душанбе, 2025. № 3. – С. 122-129. ISSN 2074-1847.

Статьи, опубликованные в научных сборниках и журналах, а также изданные материалы конференций:

[8-А]. Акрамова, С.И. (Шодизода С.И.). Истиклолияти давлатии Тоҷикистон ва аҳамияти таърихии он [Матн] / С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои ташаккули ҷаҳонбинии нави иттилоотӣ дар фалсафа ва илми муосир. (23-24 ноябри соли 2023). – Кӯлоб, 2023. - С. 72-76.

[9-А]. Назарзода, П.С., Акрамова, С.И. (Шодизода С.И.) Ҳаёти иқтисодии минтақаи Кӯлоб дар давраи истиқлолият [Матн] / П.С. Назарзода, С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // ДТМИК. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Ҳамгироии илм, инноватсия ва истеҳсолот заминаи асосии татбиқи технологияи дуалии таҳсилот”. (20-26 октябри соли 2023). – Кӯлоб, 2023. – С. 347 - 356.

[10-А]. Назарзода, П.С., Акрамова, С.И. (Шодизода С.И.) Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар бунёди роҳи автомобилии Кӯлоб – Дарвоз (Қалъаи Хумб) [Матн] / П.С. Назарзода, С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // ДТМИК. Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Ҳамгироии илм, инноватсия ва истеҳсолот заминаи асосии татбиқи технологияи дуалии таҳсилот”. (25-26 октябри соли 2023). – Кӯлоб, 2023. – С. 371-376.

[11-А]. Назарзода, П.С., Акрамова, С.И. (Шодизода, С.И.). Шоҳасари аллома Бобочон Ғафуров “Тоҷикон” - ҳамчун асари таърихнигорӣ [Матн] / П.С. Назарзода, С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // ДТМИК, Маводи Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Равишҳои муосир ба азхудкунии муштаракӣ технологияҳо ва имкониятҳои фазои кайҳонӣ дар таъмини рушди технологӣ, инноватсионӣ ва рақамикунонии истеҳсолот дар ҳошияи амалишавии ҳадафҳои стратегии давлат» бахшида ба 20-солаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, риёзӣ

ва дақиқ барои солҳои 2020-2040 (22-23 декабри соли 2023). – Кӯлоб, 2023. – С. 428-432.

[12-А]. Акрамова, С.И. (Шодизода, С.И.) Чашни 2700-солагии шаҳри Кӯлоб ва баргузории фестивали «Таронаи чакан» [Матн] / С.И. Акрамова (С.И. Шодизода) // ДТМИК, Маводи Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Захираҳои гидроэнергетикии Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат, рушд ва имкониятҳои истифодабарии самараноки он» бахшида ба Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор» солҳои 2018-2028 ва Рӯзи энергетикҳо (20-21 декабри соли 2024). – Кӯлоб, 2024. –С. 507-510.

[13-А]. Шодизода, С.И., Назарзода П.С. Фарҳанги минтақаи Кӯлоб: рушд ва инкишофи он дар замони истиқлолият [Матн] / С.И. Шодизода, П.С. Назарзода // ДТМИК, Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Фарҳанги сулҳофарии Пешвои Миллат заминаи эҳёи ваҳдати миллии ва бақои Истиқлоли давлатӣ» (Бахшида ба 28 - солагии чашни Ваҳдати миллии ва 80 - солагии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ). (13 юни соли 2025). – Кӯлоб, 2025. –С. 111-117.

[14-А]. Шодизода, С.И., Аз таърихи рушди муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ (коллекҳо) ва муассисаҳои таҳсилоти олии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар замони истиқлолият [Матн] / С.И. Шодизода // ДДД, Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи “Педагогикаи шахсиятсозӣ ва нақши омӯзгор дар рушди устувори ҷомеа” (Бахшида мешавад ба 35 –умин Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва “Рӯзи омӯзгорон” (21 октябри соли 2025). – Данғара, 2025. – С. 206-210

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Акрамова Саодат Исломхоновна (Шодизода, Саодат Исломхон) дар мавзӯи «Ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклолӣ 1991-2021) (Дар мисоли минтақаи Кӯлоби Вилояти Хатлон) барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 6.1.1. - Таърихи ватанӣ

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, минтақаи Кӯлоб, вилояти Хатлон, ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ, соҳибистиклолӣ, вазъи ҷамъиятӣ-сиёсӣ, иқтисодиёт, саноат, соҳибкорӣ, бахши кишоварзӣ, ҳаёти аграрӣ-деҳқонӣ, мушкilot, тағйирот, ислоҳот, бехдошт, рушд, инкишоф, комёбиҳо, маориф, тандурустӣ, фарҳанг, муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ.

Истиклолият барои миллати тоҷик бузургтарин дастоварди таърихӣ замони муосир ба шумор меравад, ки ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҳама минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба кулلى тағйир дод. Дар ин робита омӯзиши масъалаҳои ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон, ки яке аз қисматҳои кишварамон махсуб меёбад, аҳаммияти назариявӣ ва илмӣ-амалиро касб менамояд.

Дар қисматҳои аввал ва дуҷуми таҳқиқот масъалаҳои алоқаманд ба ҳаёти иҷтимоӣ – сиёсӣ ва шароитҳои иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклолӣ солҳои 1991-2021, вазъи ҷамъиятӣ-сиёсӣ, мушкilot ва душвориҳои ибтидоӣ ба даст овардани истиклолият, омилҳои таъсирпазирӣ пастравии саноати минтақа, раванди барқарорсозӣ, ислоҳот ва дигаргунсозии минбаъдаи бахши соҳибкорӣ ва иқтисодиёт, масоили алоқаманд ба бахши кишоварзӣ, тағйирот дар ҳаёти аграрӣ ва амсоли он намунаҳои комёбиҳои дар зарфи 30 соли истиклолият ба даст овардаи минтақа матраҳ гардидааст.

Қисмати сеюми таҳқиқот ҷанбаҳои ҳаёти иҷтимоӣ-фарҳангии минтақаро дар замони соҳибистиклолӣ фарогир буда, масоили мушкilot, тағйирот, рушд ва комёбиҳои соҳаи маориф, дараҷаи хидмати тибии аҳоли, бехдошт ва инкишофи соҳаи тандурустӣ ва ҳамзамон масоили алоқаманд ба нақш ва мақоми муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ, эътибори ҷаҳонӣ пайдо намудани мероси фарҳангии миллии мо тоҷиконро бозгӯӣ менамояд.

Муқаррар мегардад, ки комёбиҳои замони соҳибистиклолӣ беназир буда, бевосита аз дастгирии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сарманшаъ мегиранд ва дар ин радиф ҳама гӯшаҳои Тоҷикистон аз ҷиҳати иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ рӯ ба рушд ва инкишоф овардааст.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Акрамовой Саодат Шодихоновной (Шодизода, Саодат Исломхон) на тему «Социально–экономическая и культурная жизнь Республики Таджикистан в годы независимости (1991-2021) (На примере Кулябского региона Хатлонской области)» на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 6.1 – Отечественная история.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, Кулябский регион, Хатлонская область, социально–экономическая и культурная жизнь, независимость, общественно–политическая ситуация, экономика, промышленность, аграрный сектор, проблемы изменения, реформы, улучшение, развитие, прогресс, достижения, образование, культура, культурно –просветительские учреждения.

Для таджикского народа независимость, изменившая в корне социально –экономическую и культурную жизнь всех регионов страны, считается величайшим историческим достижением современности. В этой связи, изучение вопросов социально–экономической и культурной жизни в годы независимости в Кулябском регионе, который считается одним из частей нашей страны, обретает теоретическую и практическую значимость.

В первой и второй части исследования рассмотрены вопросы, связанные с социально–политической жизнью и социально–экономическими условиями Кулябского региона Хатлонской области Республики Таджикистан в годы независимости (1991-2021), а именно: общественно–политическая ситуация, проблемы и трудности начального периода после обретения независимости, факторы, способствовавшие спаду промышленности–реформы и последующие преобразования, ход реформ и преобразований в предпринимательстве и экономике, а также вопросы аграрного сектора, изменения, происходившие в аграрной жизни и т.п. в годы независимости.

Третья часть исследования охватывает социально-культурные аспекты жизни региона в период независимости и отражает существовавшие трудности, происходившие изменения и достижения сферы образования, уровень медицинского обслуживания и прогресс в сфере здравоохранения, а также вопросы, связанные с ролью и местом культурно–просветительских учреждений и признанием мировым сообществом культурного наследия нашего народа.

Определено, что достижения времен независимости уникальны и непосредственно связаны с поддержкой Лидера Нации, уважаемого Эмомали Рахмона, именно поэтому все уголки Таджикистана с социально–экономической и культурной точки зрения успешно развиваются.

ABSTRACT

for the dissertation of Akramova Saodat Islomkhonovna (Shodizoda, Saodat Islamkhon) on the topic: “Socio-Economic and Cultural Life of the Republic of Tajikistan during the Years of Independence (1991–2021). (A Case Study of the Kulob Region in Khatlon Province”), for the degree of **Candidate of Historical Sciences, in the specialty 6.1.1. - National History**

Key words: Republic of Tajikistan, Kulob region, Khatlon region, socio-economic and cultural life, independence, socio-political situation, economy, industry, entrepreneurship, agricultural sector, agrarian-peasant life, problems, changes, reforms, health, development, achievements, education, healthcare, culture, cultural and educational institutions.

Independence is considered the greatest historical achievement of the modern era for the Tajik nation, which has completely changed the social, economic, and cultural life of all regions of the Republic of Tajikistan. In this context, the study of the issues of socio-economic and cultural life of the Kulob region in Khatlon Province, which is one of the parts of our country acquires both theoretical and scientific-practical significance.

The first and second parts of the study address issues related to the socio-political life and socio-economic conditions of the Kulyab region of the Khatlon region of the Republic of Tajikistan in the years of independence 1991-2021, the socio-political situation, the initial problems and difficulties of gaining independence, factors influencing the decline of the region's industry, the recovery process, further reforms and transformations of the business and economic sectors, issues related to the agricultural sector, changes in agrarian and peasant life, and similar examples of achievements achieved by the region over the past 30 years of independence.

The third part of the study covers the socio-cultural aspects of the region's life since independence, addressing issues of problems, changes, development and achievements in the education sector, the level of medical care for the population, health and development of the health sector, as well as issues related to the role and status of cultural and educational institutions, and the global recognition of our national cultural heritage.

It is considered that the achievements of the independence period are unique and directly stem from the support of the Leader of the Nation, the Honorable Emomali Rahmon, and in this context, all corners of Tajikistan are developing socially, economically and culturally.